

HÍD

Irodalom
művészet
társadalom-
tudomány

5

5

1973

MAJUS

HÍD
IRODALMI
MŰÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXXVII. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

ÁCS KÁROLY
(FŐ- ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ)
BORI IMRE
MAJOR NÁNDOR
VUKOVICS GÉZA

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:
KAPITÁNY LÁSZLÓ

TARTALOMMUTATÓ

- 373 BRASNYÓ ISTVÁN
NÉVSOROLVASÁS
- 386 IVAN V. LALIC
MNEMOSZÚNE
- 389 BÁLINT BÉLA
MEZÍTELEN VERSEK
- 394 TANDORI DEZSŐ
A FÉLBEMARADÁSRA VÁRÓ
KATEDRÁLIS
-

- 403 PAOLO SANTARCANGELI
VALLOMÁS ÉS ÖNBÍRÁLAT
- 412 PAOLO SANTARCANGELI VERSEI
-

- 419 GOBBY FEHÉR GYULA
MIT CSINÁLJUNK ELLINGTONNAL?
-

- 437 HORNYIK GYÖRGY
CSÜTÖRTÖK
- 450 SZÜGYI ZOLTÁN
KÉT NOVELLA
-

- 459 BURÁNY NÁNDOR
MUNKÁSKULTÚRA
-

- 475 VLAOVICS JÓZSEF
KUBIKOSOK
-

- 483 BÁLINT ISTVÁN
A SOKAT VITATOTT TROCKIJ
-

- 491 VARGA ZOLTÁN
PERISZKÓP
-

2010年10月

1

2010年10月

1

---

költők és versek

---

névsorolvasás

BRASNYÓ ISTVÁN

KRSTO, A PÉK

— Minden gyerek nagyon hasonlít
egymásra,
s ha benézek a rendetlen
konyhába, azt gondolom,
a gyerekek egyike-másika
talán épp itt, talán épp most
készül.
Rettenetes dolog az,
hogy én csak a kenyérhez
érték,
és tudom, bármennyit is sütök, kevés
ahhoz, hogy az egész világnak
kenyere legyen.

ANTAL, A GYEPMESTER

— Rossz nézni, hogy mindezt
a kútba hányják.
Nem igaz, hogy ne volna
más megoldás,
hisz olykor-olykor magam is kedvet
kapok, hogy szeljek belőle.
De aztán mégsem, mert mit
szólnának, akik látnák,
mit szólnának azok itt, akik
iszonyodnak a dögtől.
Lányaim vannak, akiket
férjhez kell adnom, s nem
engedhetem meg, hogy ujjal
mutogassanak rám:
ő az, aki dögből evett.

MILADEN

— Alighanem nincs más dolgom,
mint hogy rendben tartsam az istállót
a vidéki tisztviselők
lovai után.

Csak azt nem tudom, mi lesz,
ha autót kezdenek hajtani,
mint minden rendes ember —
szerencse, hogy nincs út, amin
elhajtsák, csak a sár meg a lovak.
De én gondosan összegyűjtöm
utánuk az üres dobozokat,
az üres üvegeket, meg mindent,
ami kiürült,
hogy biztosítsam magamat
öregségemre:
amikor vállalni fogom a csikkszedést is,
vállalni fogok mindent
a puszta életemért.

AZ ÖREG KORCSIK

— Hiába, ha a lányom
nem akar több dohányt venni a pipámba,
igy hát kukoricaszár lehántott belsejét
szívom,
amit előbb alaposan megpaprikáztam.
De az idő tájt, amikor még bátor voltam,
én voltam az, akiről az újságok is megírták
— a Reggeli Újság meg a Napló —,
hogy gyávákat ijesztettem halálra,
akik ott gyalázkodtak a temetőben.
Hát várunk itt még egy kis időt,
s mert végül mindenki elgyávul,
a napon is fázom már a haláltól,
mely előbb-utóbb úgyis elérkezik.

BALASA, TAKARMÁNYOS A LOVAKNÁL

— Ha én egyszer szakadásig dolgozok,
és nem győzöm nézni az órámot,
hogy mikor lesz este;
akkor meg látom, nem elég nekik arra,
amit keresek, hogy a szájukat betömjem —
nem állhatom meg, hogy el ne verjem
az asszonyt.
De odavágnék én mindenkinek, ha mutatkozna,
mert reggel ötkor én már fenn ülök a szénáskocsin,
elcsámborognom nem lehet egy napra sem,
akkor feladnák az állásomat.
Legtöbbet ami ér rajtam, az a zsebóráim,
legjobban amit szeretek, az a szijutorom,
de valahol eltoltuk az igazodást:
búrger-csizmában jár, aki többet ér,
és már azt sem tudja, hány ágú a vasvilla.

DANI BÁTYÁNK

— Ne járjon annyit a szád, öcsém,
elhiheled, hogy én a legjobban tudom,
van-e szavazati jogod, vagy nincs.
Most ne tegyél úgy,
mintha nem én húztam volna
a lakodalomban,
és nem tudnám, hogy te 45-ben
a fekete urnába dobtad a golyót,
hogy csak úgy visszhangzott, s mindenki
felkapta rá a fejét.
Ha menni akarsz, hát eredj,
de ne felejtsd el, öcsém,
hogy a legtöbb dolognak itt én vagyok
a megmondhatója:
megfordultam én sokfelé, és láttam
sokakat
különbül rimázkodni, mint most téged itt.

SZEGI SÓGOR

— Majd meglátnám, ha harmadszor
bontanák a tanyát a fejed felül,
mert hol ennek, hol annak kerülsz
az útjába:
hol a szövetkezet, hol a komasszáció —
ki bírhatná cérnával
a rengeteg romboló ellenében?
Te mindent megpróbálsz újból felépíteni,
kétszer csinálod újra ugyanazt,
de az egészből csak a faliszekrény marad,
melyen írja 1867, hogy mikor épült fel
az első változat.
Nincs más, mint hogy a városba szörközz,
engedély nélkül építs házat, azt az újat,
mert a régi helyén már tetemes dombot tesz ki
a sok bedőlt fal;
aztán fogod a metszőollót, a kaszát,
azon kapod magad: te vagy a legolcsóbb
munkaerő,
a paloták előtt egyenesre nyessed a sövényt,
és mire gondolhatsz közben?
Arra, hogy majd talán a gyerekek.

ZÉLITY, A BAKTER

— Ha láttál elkeseredett embert,
az mindenre képes, ha a kocsmában beszripákol,
alágyújt a kazlaknak, csóvát vet a lovak közé,
amit különben nem tenne meg,
csak részegen —
hát ezért záratnék én be minden kocsmát.
Ezért vigyázok én éjszakánként a rendre,

fegyvertelenül, hogy az embereket megóvjam
a bajtól, az államot megmentsem a kártól;
fehérre hántott hosszú bottal
csoszogok el az irodák ablakai előtt,
kutyát nem tartok, krákokok magamban,
áldás-békesség.

CSERNIK SZOMSZÉD

— Könnyebb végén kapni a dolgot,
ez igen,
értettem is valaha —
de meglátnám én azt, aki negyven évet
kihúz négy és fél holdon,
évnegyedről évnegyedre adót fizet,
mert, lehet, azt gondolják róla,
felveti a pénz.
Ezért mondom, legjobb
a könnyebb végét fogni —
de támasz nélkül mihez kezdhettek?
Húsz éve, hogy meghalt a fiam,
rengeteg dolog rá emlékeztet itt;
legényember volt: szemüveges,
rövidlátó gyerek.

GAVRO, A KOCSIS

— Ha egyszer a világ úgy találja jónak,
hogy téged felültessen a bakra,
mérget vehetsz rá, hogy talál egy másikat is,
aki mögötted ül
a párnázott hátsó ülésen.
A furcsa az volna, ha egy napon
cserélnél vele, s azontúl
te bámulnád az ő tarkóját,
és nem a lovaknak, hanem egyenest neki
mondanád el a véleményedet.
Aztán meg úgy van, hogy egy reggel
összejössz vele az istállóajtóban,
és mint azelőtt, megkérdezed tőle: hova? —
mire megmondja, hova, majd fogja
a szerszámot, befog, elindul valakivel, hajtja a lovidat,
és azontúl már ő a kocsis, tehelyetted;
ő igaz, lecsúszott, ám a helyében mégis
te ütötted meg magadat, akár a mesében.

PÉTER, AZ ELNÖK

— Az iskolát Újvidéken végeztem,
aztán az egésznek pontot tett a végére a háború,
hogy elmúlt,
én lettem az elnök a faluban
és kétnaponként beszédeket kellett tartanom.
A többiekből nem tudom, mi lett,

egyikről-másikról hallom néhanap,
hogy komoly ember,
felelős állásban ül, de mit ér az nekem,
ha az elnökségből idővel kikoptam:
lehet, hogy a beszédekben volt a hiba,
hogy túlon túl ragaszkodtam a betűhöz,
az emberekhez való viszonyom volt merev —
ez az, amin el-eltűnődöm olykor,
míg a többiek a sor végén cigarettára gyűjtanak
első kapáláskor, nyárelőn.

TÖRŐCSIK MESTER

— A katonáéknál kaptam én a gégemérgezést,
a széngázmotorok mellett.
Nem sokat teketóriáztak —
kivagdostak belőlem minden elromlott
darabot, s a helyére nem tettek semmit,
csak egy nyílás maradt a nyakamon,
hogy biztosítsa a szabad légzést.
Azóta nem ejtettem ki hangos szót,
úgy élek tátogva, mint a hal a szárazon;
munkát itt a világ végén kaptam,
inasokkal bajlódom, akik különben sem
értenének a szóból,
csak ha nyakon legyinted őket —,
de talán jobb is így,
ha nem kever bajba a szád.

RÉZI, A NÉMET ASSZONY

— Mondtam nekik, hagyják az egészséget
a csudába —,
de meg voltak veszve, azt gondolták,
megnyerik azt az átkozott háborút,
pedig előbb nyerhettek volna
főnyereményt a sorsjegyen.
Az ember előbb fiatal, aztán megöregszik;
amikor rájön, hogy öregszik,
nagyobb szükségét érzi annak,
amire fiatalon szüksége volt —
így csatangolok délutánonként a szűk
dűlőutakon, valójában
görbe úton járok, várom, hogy valaki
bejöjjön velem a kazlak közé,
vagy megtépázzon a kukoricásban.

SALGÓ, A JÁRÓKELO

— Kevés a munka, jár-ke az ember,
egy hónap alatt többfelé megfordul,
mint más egy életen át.
Tegnap a becsei vásárban közvetítettem,
a pénzt a kalap alá rakom,

holnap éjjel a birtok hereföldjén
rakodok szénából, viszem Feketicsre,
már megbeszéltük, jó árat kapok.
Az ember, ha végigmegy az utcán,
senkinek fogalma sincs róla, mily
nehezen él;
a kocsmában a vén korhelyek
politikáról beszélnek, és fogalmuk sincs,
mi a politika —
én tudom.

TAMÁS, A GAZDAEMBER

— Hogy én voltam a legkisebb gyerek otthon,
semmire sem volt gondom ezen a világon,
a többiek gondokkal gyürköztek,
én esténként a szomszédba jártam,
és aztán elvettem a lányukat.
De megemlegetem én a kerítés tövét,
ahol hemperegni kezdtem vele,
mert elmúlt huszonöt év, és semmi az egészből,
mindmáig nem szült gyereket.
Az ember újságot járát, szakkönyveket búj,
próbálkozik ezzel-azzal, és minden sikerül,
megy minden, mint a karikacsapás:
hanem megéri-e eltölteni ezt a hosszú időt
anélkül, hogy tudná, hol a hiba,
te csaptál be valakit,
vagy tégedet csaptak-e be?

KANÁSZ JÓSKA

— Aznap éjjel, hogy a fiam született,
az országúton a csendőrök lelőtték egy partizánt.
Hosszú időbe telt, míg tisztáztam magam,
hogy semmi közöm az egészhez, én nem vagyok
belcekeverve,
az asszony sikoltozásától még
a lövéseket sem hallottam akkor éjszaka,
és másnap sem mentem a többiekkel
megnézni a teletet.
Aztán párttag lettem, és ott maradtam
a cselédházban, maradtam kanász,
ami voltam azelőtt —
amikor szült az asszony, mindig attól féltem,
megint lesz haddelhadd,
így jött össze valamennyi pénz.
Amikor etetni mentem délutánonként,
kannában vittem az ivóvizet,
hazafelé megraktam a kannát takarmánnyal
húsz éven át — ezt nem tudta senki sem.
Aztán rajtakaptak és kirúgtak,
hogy a lábam se érte a földet;
rúghattak: megnöttek a gyerekeim,

megvolt a pénzem, mehettem, ahová akartam.
Most utólag kérdezem: miért tették ezt,
mikor csak egyetlen kannányi takarmányról tudtak,
és az többet ér nekik, mint egy ember?

TÓTFALUSI, A GYÉKÉNYFONÓ

— Nekik melegük van, én meg fázom.
A szél kifújja belőlem az utolsó
garast is,
amikor a hátamra kötözöm a hatalmas
gyékényköteget.
Aztán alkudozni kell velük egy évig,
azt gondolják, én mindent
ingyen kapok:
hát a sás és a zsineg, hogy másról
ne is beszéljünk —
meg ki fizeli meg az én tudásomat?
Nekik elég, hogy vannak,
én meg szakadjak meg,
kocorásszak a fagyos szélben a havas
szántáson kiskabátban,
mert házhoz kívánják az árut:
hát igazság ez?

BAKA MISA

— Ej-haj, a kutyavackon,
ott hálni,
nincsenek az embernek igényei.
Ha fogós a munka, az ellátás
tűrhetőbb, a nyár folyamán
a gazdával eszel.
Van, aki téltre kidob,
van, aki, szerencsére, befogad;
sok szöszmötöléssel jár a tél,
rengeteg az unalom.
Tavasza mindig mehetnéked van,
de lebeszélnek: ugyan hová mégy?
Mégsem mondják a szemedbe:
nem azért etettünk a télen —
leragadsz egy évre, kettőre,
s hogy tovább mi lesz?
Kutyavacok — nincsenek az embernek
igényei.

JÓSKA KOMA

— Félvárosban meg Braziliában
szombatonként és vasárnaponként nagy
táncokat tartottak —
beletellett két nap is, mire
hazavergődöttél onnan.
Aztán ebbe kapsz, abba kapsz,

tömöd bele a pénzt, az meg nem elég —
bérbe veszed a pap szállását,
évek telnek, mire rájössz:
istentelenül magas a bér.
Sok minden elsikkad kézen-közön,
most megfogadod: megemberelem magam;
viselten vásárolt gépekkel szökdösöl
éjszakánként
ki a faluból, be a faluba,
mert ki akarja a büntetést megfizetni?
Fizetetlenül is iszom a levét —
gyöngé ipar, kis részecsdés,
az egész elfér egy cigánybatyuban.
Hol vannak már azok az idők,
merre van Félváros vagy Brazília?

SZELLÁK ANDRÁS

— Én vagyok az, aki megvettem
a Hatvani bognár házát,
én vagyok az, aki a 86-osoknál
szolgáltam Szabadkán.
Én még emlékszem a tűzokokra,
fiatal koromból,
magam is öltem tűzokat,
amikor fiatal voltam.
Vagyunk itt még ketten vagy hárman
a környéken,
ugyanaz a korosztály,
az öregek mind elhullottak,
az isten tudja, mi vár ránk.
Nem, mi már nem viseltünk
hosszú haját,
mi vagyunk az elsők,
akiket megnyírtak.

BURBACHNÉ

— Egyedül maradtam a gyerekekkel,
így igaz.
Ez meg késes bitang volt, fiatal,
de kellett nekem,
tudom, kellett nekem.
Csak tudnám most, mit talált
rajtam, de talált,
egészen addig, míg egy reggel
szembe nem fordult velem,
s így nem szólt: Elegendem van most már
tebelőled, ha akarod, hogy maradjak,
add a lányodat.
Én meg se szó, se beszéd, odaadtam,
nem volt szép lány, lehet,
hogy nem jár rosszul vele;
késő van már arra, hogy magammal törődjek.

MARIS

— Mindennap, vagy már amikor tehettem,
elmetem a faluba a hátsó dülőkön
téli-nyáron,
s beálltam a kocsmasarokba,
hogy láthassam őt, hogy iszik,
hogyan vitatkozik.
Lehet, hogy rossz hírem lett emiatt,
pedig
csak miatta túrtam, hogy a sok részeg
kellemetlenkedjen nekem.
Aztán meg jött ez a disznó, elkapott,
végigvonszolt a falun, miközben vetkőztetett,
hogy mit csinált velem, nem ide tartozik,
két évet kapott érte, úgy hiszem.
De énbennem megölte az életet,
emberek előtt szégyen mutatkoznom,
kint lakom a tanyán, elvágva mindenkitől,
nem akarok tudni semmiről.

PECSENKA JÁNOS

— Három földbe vájt cigányputri
volt ez a falu, meg egy bolt,
amikor mi Moholról idejöttünk.
A zsidó Jóskától kaptunk kölcsönt,
aki a boltot tartotta,
hogy a házunkat fölépíthessük,
és már jöttek is utánunk tízesével
a többiek, falusi szegénység mind,
házatlan zsellér, béres.
A Schaffer nagyságos úrnál volt
nyáron a rendes munkánk,
télire maradt Verbászon a cukorgyár;
az istenit az időnek, hogy eljár,
és akaratlanul is baktert csinál az emberből.

NYERGES BÁCSI

— Én nem tudom, hogy volt,
elég az hozzá,
hogy a nép egy szóra megtett direktornak,
pedig tudhatták: írni-olvasni nem tudok.
És aztán ha jött az inspekción,
én kiszöktem előlük felsőpreni
az udvart —
alkudozzanak helyettem a cifra hivatalnokaik.
Úgy ismertem a határt, mint a tenyeremet;
tudtam fejből: mikor, mennyit, miből, miért
és hova.
Ha odabenn szorult a hurok, hát kiszóltak értem,

és én vigyázállásban felmondtam, amit tudok.
De baj lett, hogy kiosztottam a saját fejem után
a lisztet meg a füstölt húst meg a babot —
ott álltam az üres magtárban üres kézzel,
de nem akartam, hogy éhezzenek.
Ezzel el is múlt minden,
már hajnalban itt guggolok a kerítés tövében,
várom, hogy nyisson a kocsmá,
hátha ma kapok egy kis hitelt.

DEREZSAK A VII. B-BŐL

— Miért is adott engem iskolába
az apám,
mikor érdeklődésem nem terjed túl a
lovakon, jó szánkóúton, a föld nedvein.
De meglehet, hogy azért vett
kis házat a szülének ebben a nagy faluban,
hogy legyen majd honnan iskolába járnom,
ahol mást sem hallok: paraszt, paraszt.
Mert velem egy osztályba akik járnak,
azoknak az apja vagy suszter, vagy
mit tudom én micsoda,
a szülénél meg a mestergerendára akasztva
lóg le a pár csizma, amit a tata viselt,
amikor még megvolt.
Üres estéken haza szeretnék menni,
hogy éjszakára én vessek a lovaknak, mint a
félévi szünetben,
hogy megnyalassam a tenyeremet a kisborjúval,
és utána a szomszédokkal malmozzak.

ZAJÁC ELEK

— Engem a faluban úgyszólván mindenki
névről ismer, ott benn Topolyán,
akinek köze van a földhöz, vagy a kirándulók.
Tudják, hogy hol van a Zajácék dűlője,
ha én magam alig is fordulok meg
ott benn.
Én a kötelezettségeimnek időben eleget teszek,
mert azt akarom, hagyjanak engem
élni;
az ablakomból a templomtorony egy távoli
jegenyefa csak,
és az a nagy városi fényesség éjszaka
nem látszik innen többnek a tejútnál.
Télen benn ülök a vackomban,
nyáron meg bámulja csak, aki akarja,
hogyan dolgozom;
mindennek van eleje és vége,
minden ott forog felettem a magasban.

HOMONNAI, A BANDAGAZDA

— Esőben és sárban,
és egyáltalán, ha az idő megengedi,
bemegyek veszekedni az irodára,
hogy nagyobb legyen a részesedésem.
Az az én dolgom, hogy a bandát egybetartsam,
akinek nem tetszik,
az már hétfőn akár ne is jöjjön,
úgy ismerem én őket, akár a tenyeremet,
nem mondhatják rám, hogy valakit is becsaptam.
Más volt az, amikor én is
kinn dolgoztam még velük,
akkor a körmükre kellett nézmem,
de így csak lemérem, hogy mennyit végeztek.
A nagyobb részesedést csak azért kérem,
hogy a félmunkának is gazdája legyen:
megcsináltatom velük, ha kell, százszor
ugyanazt —
ha rajtam múlna, az egész társaságot
még ma lánynapszámba tenném.

ZANTALEK, A DARÁLÓS

— Nem tudom, hogyan is kaphattam
rá a mérgekre.
Lehet, hogy a rengeteg egér
és patkány az oka,
melyek lyukaikkal behálózzák a házat,
és minden termény a padlásról
elcsorog a falakba.
S aztán amerre megfordultam,
mindenütt hagytam mérget, vagy csak elszórtam,
baromfi, aprójószág lett a specialitásom,
míg rá nem jöttek,
merre garázdálkodok.
Most ha valami vész van, nem
mehetek végig a falun,
mert utamban sorra kinyílnak a kapuk,
és az elhullott jószágot elébem lökik:
a tied!,
alighanem boszorkánynak tartanak.

KASZÁSEK SZOMSZÉDJA

— Hogy a hecedra asszony megverte
szemmel, fel sem kelt többé,
rák-seb nőtt a száján a szomszédnak,
és a hidegleléssel küszködött.
Amikor aztán a házunk égni kezdett,
szaladtam oda, ha jönne segíteni,
de én még nem láttam olyat, amit ott:
valami az ágytól a mennyezetig hajigálta,
ahogy a tűz lángja besütött az ablakon,
úgy, ahogy feküdt ott, felöltözve talpig —,

mert nem akarom — mondta —, ha meghalok,
hogy vén kurvák káromjanak körülöttem,
megmossanak, öltöztessenek.

SZEMŰ ASZTALOS

— Hát csak így műhely nélkül
a szabad ég alatt
ács-, bognár- és mindenféle asztalos-
munkát végzünk napszámba a szomszédal,
egyszóval, ha fáról van szó,
oda kizárólag csak minket hívjanak.
De a nagyságos asszonynál tavaly nyáron,
hogy az ablakait már jócskán
kifeszegette az idő,
alaposan rágtuk az öklünket,
nem is tudom, az éhségtől-e vagy a röhögéstől.
Mert a nagyságos asszony különb
egymaga, mint három boszorkány,
a háza rohadó könyvekkel van tele,
s a polcokon még
csirkék is alszanak.
A nagyságos asszony számon tartja
minden őst,
én meg nem tudom, ki volt a dédöregapám,
az öregre is csak halványan emlékszem:
nesze nektek az én családfám.
Amikor a munkát helyre raktuk,
még haladékot kért a fizetéssel;
az istenbe is, hát szálljon le már a családfáról —
szólt oda a szomszéd elmenőben.

REBBE, A MÉSZÁROS

— Úgy hiszem, jó néhány járőföldnyi körzetben
én vagyok az egyetlen volt SS-katona.
Tudom, mert láttam, hogy Tobruknál
a sivatag akkora,
hogy hegyek állnak ott homokból,
és hozzája képest semmi a tenger.
De hát belekeveredtem az átkozott gépfegyvertűzbe,
majdnem ott hagytam mindkét lábamat
meg a fogam,
most nem tudnám megmondani, mért
hagytak fel ott akkor a tüzeléssel,
csak néha kiáltozok hangosan álmomban:
So, so, Kamerad! —,
fogalmam sincs, ki húzott ki belőle,
mint ahogy ennek a borjúnak sincs róla
tisza képe,
hogy mi vár rá most a kezem közt.

BEKES MATYI

— Nem volt könnyű dolog
megszerezni azt a kis nyugdíjat,
főleg, ha az ember

csak a száját tátotta naphosszat,
mert kívül esett az életem.
De az élet
ott megy el a szemed előtt,
néha meginvitál egy pálinkára,
néha az önkívületig leiszod magad;
ám abban az egyben biztos lehetsz,
hogy aki ma így beszél, az holnap
amúgy fog beszélni:
hosszú idő kellett, míg ezt megtanultam.
Nyáron a temetőben lakom,
ott legalább nem háborgat senki,
s ha bejönnek az esős idők,
nézek csak fedél után.
A nyugdíjam elsején megjön
poste restante,
a kisasszony megnyalja az ujját,
mikor leszámolja —
lehet, hogy sajnálja tőlem ezt a keveset,
amit senki se sajnál:
se az isten, se az állam, se az emberek.

---

mnemoszüné

IVAN V. LALIĆ

1

Pofonként ér, szeptember küszöbén, az ősz
Aquilaiban: nem győzik hántani a szélvédőről
az esőt meg a roncsolt rovarokat a törlők;

lassítunk.

Ez hát a város, ez a kőkutágas a sikon,
Fekete ciprusok közt — recsegnek, mintha
Fedélzet padlaja a szélben;

s lerágott csontjai

A nedves fűbe fulladt kikötőnek,
Ázott szöcskenyáj és vadvirágféle,
Tömény ózon a tegnapi nyár mozaikja fölé
Villámmal omlott bolt alatt; bízhatni hát
A szó hitelében: a guidben említett jelek
Ezek a törmelékek és a talp alá bukó
Félhomály, a vörös napernyő a kávéház előtt,
Most oly nehéz az esőtől, mint Attila sátora
Három nappal az öldöklés előtt: ez Aquileia —
Ez a behegedt sebhely
Meg ez a név, kiaszott szívburok csendjén,
Mint vízen az olaj, úszik a történelem;
Visszafelé jövet a nyugati égbolt négyszöge
Kéktűzű jégszínnel világol:
Bekapcsolt képernyő; kép nincs.

2

A víz csak fürgébb képmása, más tartambeli
Nővére a földnek; innen a hasonlatosság:
Az ünnepélyes tér- s bástyavetés elé
Barázdát vető városalapító majd olyan

Mint a hajós, aki óránként öt mérföldnyi
Barázdát szánt a vízen, ám fa-tatja nyomát
fehér kóróval belepí a tajték;

a szembetűnő

Különbség a hegedés tartamában.
Az időben tehát feltételes, és mégis:
A vizet megértem, őrzi makulátlansága
Okát az emlékezetem, de nem úgy a földet,
Megátalkodott dühét nem értem, amint
Írott követ lemar, lassú hulláma fölé
Meredőt leront, hárs gyökerével
Kőtáblát felfeszít, évszázados szerelem
Homorú nyomát egygétenni egy-nyoszolyán igyekszik:
Mióta tart ez a gyilkos per, vizsály? S miért?
Szedegetjük következményeit, mint pipacsot
Utak mentén a szél;

megsűrül a vihar,
Széljelzők zöreje kél,
ám a
Mozgásirány mind perel a sebességgel.

3

Gyakorlott szem felismeri a humusz
Sebeit, várfalak nyomait e dohányos
Szőlőindás Arkádia porában;

hegy árnyékáról

Levált az Akropolisz, mint hegről a var;

szegesdrót

A csenevész fügefában a tücsökszó —
Herakléia, vízszintes félhomályban,
Mértani vájat ott a hegy tövében: holmi
Mégkövült tarló a sekély üregben,
Szoborcsonkán két Hésziodosz verssor
Meg az elhanyagolt napsugár pazar gyümölcsösön,
Feltárt szentély kövezetétől szánja
Most a képzelet;

cédrus, cseresznye

És nárdus gyümölcsök — lángok csőre rajtuk
Nem ejtett sebet a sötétben. Vajon miért?
Van választás? Van menetrendje a tájnak
A hosszú tájba-vándorlásban? s falnak az ürbe,
Űrnek a fába, árnyékba, és árnyéknak a reménybe,
Reménynek a falba? Bizonyára igen. Mert hogy
Tiszta jövőendő nincs: fertőzött marad jelek lázával,
Emlékezés csírájával a térség —
Életmentő kórt örökít
Az anyai csók is.

4

Feledést majszolnak kenyérrel a vakok, akik
Jövőt üresnek s kitakarítottnak álmodnak, amilyen
Az új lakóra váró lakás,

méretében

---

mezítelen versek III.

BÁLINT BÉLA

---

a londoni utcákon például
valódi milliomoslányok
szaladgálnak mezítláb porosan
puszta testükre vett
pizokszínű pulóverben
de te
valld be
hogy csak egyszerűen
lusta vagy fület mosni
drágám

sorokat gondosan
letépett gallyat dobtunk halomra
zúzmarás hajnalokon
versbe rakok
de most hogy itt állok
félek
talán az első cseppet
azt kellett volna felitatni

a szót
nem lesz szabad eztán írnom
esténként magamnak
és néha neked fogom halkán súgni
mert félek
a tegnapi boldogság
elszálló részegségem
oltja-e majd a ma szomját
a szép hiányát

HÓNOM ALÁ A RENDDDEL

ne igyekezz BB vagy CC mozdulatait utánozni
ritkán sikerül tökéletesen
és ha nem

bizvást utánozhatod viszont a híres
francia mannequin-iskolák növendékeit
nehéz könyvvel a fejedén
sétálj szobádban föl s alá
naponta ötször
a tartalom nem számít

könnyzárporban
délutánonként
a nagy mozgolódás kezdetén
kereszttek erdejébe veszve
gyömöszölgetjük
kicsiny ládikóba
ketten
messzi évek betörtetlen mosolyát
az elmúlás no meg én
ezeken a napokon
láttam anyát is utoljára
virágot nyomott homlokomra
s játék közben
mint valamikor rég
meg kellett mondanom
érzem-e még a fagyos érme
szerelmét
s most könnyeim esokorba fonjuk
koszorúnak
a ragaszkodás emlékére

lennék kislány
siratnám most félredobott tisztaságom
szemérem fátylút
elalvó lépcsőházak
nyöszörgésében felejtve
nőknél is messze 50% felett van
azoknak a száma
akik életük valamelyik szakaszában
szokásszerűen üztek önkielégítést
azok a nők
akik ezt sohasem tették
túlnyomórészt az infantilis és frigid
nők kategóriájába tartoznak
ezek bár tiszták maradtak
mégsem erényből tették ezt
hanem szenvedély híján
(N. É. Dr. P. Miklós 1959.)

lennék rab
vágyhatnék most szabadságot
de így
mit veszhettem én így
a mosolyt
szemem felvillanó pillantásából
bár a dohányzás a szenvedélyek közé tartozik
régii illemkódexek szerint
enyhébben bírálendő
mint a nő kántya és a bor
a dohányos nő az egyenjogúság élharcosa

mégis óva intjük
éjjel idegen uraktól
tűzet ne kérjen
mert azok hátha maradiak

fessünk zászlót a falra
magam vetetem le rája
igen küldök gondolataimért én is
a hátralevő oldalakat
okosan meg kell szerveznünk
jusson unatkozásra is bőven
érezni szeretném
és azt ilyenkor szoktuk mindketten
rajtad is láttam
csak neked egy kissé fájt
az alkonyatot

ha gyermeked nevetellen
megállapítod-e
hogy e tulajdonságát
házastársadtól örökölte
ha barátnőd új ruhában jelenik meg
közlöd-e vele
hogy csípőben erősíti
de viszont ez a fazon két év előtt
amikor te
ilyet csináltattál még divatos volt
gyakran közlöd-e feleségeddel
hogy anyád
ezt vagy azt jobban főzte

voltam gyermek
meg azóta már magam
boldognak is mondtam
öreganyó papnak küldött volna
vajon a nagyharang
a besárgult ablak előtt
nagy-e még
legyek úr mindig ezt suttogta
de mariska
mert akkor még csak így hívtuk
ilyenkor nem engedte
hogy orvost játsszak vele
az ól mögött
disznónk nem volt
de az apám
jó ember nem dohányzik nem iszik
mesélte anya esténként
a szomszédoknak
már gyűjtött
kölcson az kérjen
akinek pillanatnyilag nincsen
viszont indokoltan remélheti
hogy belátható időn belül lesz
kölcson az adjon
akitől kérnek akinek van

és annak akitől remélheti
hogy visszakapja
ezért nem ettünk húst azokon a vasárnapokon
de nem volt baj
mert a házi-naplóba mindig
jót írtunk anyával
tréfáltam
nem is ismerem öreganyót

voltam gyermek
meg azóta már magam
boldognak is mondtam
de ha majd egyszer
berámáztam küszködéseim
most még éjjelenként rendszeresen felriadok
terpeszkedő kocsiszobámban
tegnap este
talán éppen itt
kedvesemmel ültem
inkább csak begyújtani nem volt kedvünk
elviselni így
a meleg hűtlenségét
az ki próbálta tudja
mennyivel könnyebb
de ha majd szigorításokkal
életet játszunk

havonta egyszer: elsején
férj és feleség
tartsanak egy kimerítő
éjjélbe nyúló értekezletet a pénzről
a megbeszélés után
ígyanak meg egy pohár bort
és jöhet a nyugovó
az első örömük már megvolt
kiadós értekezlet
ahol csak a pénz volt napirenden
további örömök: a tilalmak betartása
(ha felment a karalábé
az asszony szótlanul vegye meg a tökötet)

már emelem is karjaim
hónom alá a renddel
majd a felszökő higanyszál
jelentést fog tenni
nem léptem-e át
kinőtt illedelmességem határait
kikézbésítették
a pillanatot
mikor nekem is be kell
hullámozni sorok egyikébe
s végre meg fog indulni
nyikorogva a nagytűkörben
majd meglátod
az is te leszel
csak tagadni fogod
mi én vagyok benned

a kitarkított lendkerék
na most szeress
na most nevéss

megannyi újrakezdett történet közül
miért pont ezt kerestem
bevallom néha leszegem tekintetem:
ér-e többet
méltósággal telt kudarc
a félörömnél

elő a kehelyt
csurog már felhasított kaptáraiból
fogadalmam
megvan mit vágytam
titkon azért
vasárnaponként
régebben más napokon is
megesalom ünneplőmet
elhagylak egy-egy órányira
olyankor
egy-egy gondolat előtt meghajolva
mintha hazatértem volna
úgy tetszik
mintha tekintetem ismét ökölbe szorulna
és jó
néha azt hinnem
összekuporodtan
hogy az akkor én vagyok

és most újra itt a tavasz
megjött
az öreg fiákeros is
a tavalyi szénnel
dübörgő melegség párnám alá zúdul
cuppanós csókot nyomva
szeretöm
takaros fülecskéjébe

---

a félbemaradásra váró katedrális II.

TANDORI DEZSŐ

„Míg a várost fel nem veri a gyom”
(Jékely)

Most rövidülnek soraim,
ahogy bizonyos nappalok.
Tizen-valahány évesen
azt mondtam, természetesen,
hogy „nem vagyok”, hogy „nem leszek”,
és ültem közben a Vároldalban,
egy üres kertben, rom közt, a gazban,
mellettem háló, teniszfelszereléssel,
s én megint nem mentem ki az edzésre,
a Pozsonyi útra. Mostanában,
ha, ritkán, arra járok, látom,
nincs is meg az a pálya,
és házak-telkek árapálya
valószínűleg elsodorta
azt a romkertet is, ahol
belemélyedtem a Volksstimmébe, a Sportba,
és a hegyi menőkről olvashattam,
kuporogva a domboldalban.
S mikor alkonyodott, időm
lejárt, elindultam haza.
Emlékszem, egyszer a Vasas—
Rapid meccset közvetítették
(kilenc-kettő lett az eredmény,
ebből kikövetkeztethető az évszám).
Így ment ez, gondolom, hétszám,
és a gondolatársítások ellenkezője
emlékezetemet most valamiképp megóvja,
hogy egészen természetesen
eszembe jusson, mi történt még
akkoriban velem. (Gimnáziumba
jártam?) Ennyi idő múltával

mindenesetre elmondhatom:
fütyültem a lányokra és fiúkra,
voltak „bizonyos problémáim”,
de furcsa! (egyrészt, hogy az akkor
irodalmi ízlésem által tiltott
szót: „furcsa”, ideírhatom s helyén van),
s furcsa az is, hogy annyi év után
most jut eszembe megint, először,
bizonyos összefoglalás,
melyre a tizenöt éves kor
ösztönzött, s melyhez szinte semmi más
nem toldhatok ma sem,
vagy ha igen, újabb ki-tudja-mennyit várhatok,
amíg e többletekről s fogyatkozásokról szólhatok.
Valami a haláloamat akarja,
és még a soraimat is megszalasztja.
És csak most látom, milyen érdekes,
hogy a „halasztja” szó
összefoglalja az egész valót.
Valami úgy halaszt,
hogy előtte egy darabig
(és most hálójáték következik)
halaszt. És micsoda különbség,
ha azt mondom: halasztgat, vagy: halasztgat,
ez utóbbi a meg, az előbbi a még.
De inkább maradjunk csak az alapvonalnál;
vagy kössünk ki egy uszodai hasonlatnál
(még nem a BVSC sporttelepről, erről
később kell szólnunk), a szigeti Sportban
egy magyar bajnokságon, ahol kint voltam,
az akkor még igen érdekes
kétszáz méteres pillangóban
valaki megszaladt az első két hosszon,
és a harmadikon bekiabálták neki:
„Meghalsz”. Számomra az új mozdulatvilág
(csak mellen, háton, gyorsan „mentem”,
utóbbi kettőn is eléggé hitványul)
rejtelveiből „kitelt” menten,
hogy ez a nagy iramú itt még ténylegesen meghal.
Jött százötvennél a fal... ésatöbbi.
Nem itt fogunk kikötni.
Bár úgy ülök le a géphez,
hogy amit előre tudok, mi lesz,
úgy aránylik a készhez,
mint a billentyűrendszer a kézhez,
(ha ezt az arányt egyáltalán,
hasonlatként, meg lehet fejteni).
Bár, mondom, így ülök le,
él bennem az a törekvés,
hogy valami egész kerekedjék;
hiszen ezt látom egyebütt is,
ezt csinálja velem... ki is, mi is.
(És ide nem teszünk kérdőjelet.)
Ma, mindenekefelett,
úgy éreztem, a rövid sorok napja
lenne célszerű. Bizonyos izomcsomó
elkezdí lefekvéskor

és reggel, felkeléskor is folytatja,
a tojás- vagy karalábé-vájó kiskanál
mozgására emlékeztető
fájdalom bizonyára megszüntethető,
el is kellett volna mennem
orvoshoz, még ma reggel,
helyette idetelepedtem,
és az eddigieket
körülbelül fél óra alatt
a gépbe vertem. Rövidülnek
soraim, mert bizonyos karoknak
nem tudom mely részei sajognak,
úgy értem: a bal kisujjam zsibbadása
elfáradásra utal-e vagy valami másra,
nem tudhatom, de minden éjszaka
jó alkalom pár napja már,
hogy tapasztalhassam, milyen,
ha az emberbe valami úgy beleáll.
Bal felső harmadom most is kalapál,
hevesebben, mint kívánatos lenne.
De hogy minden egyéb ezért lenne?
Nem hihetem. Ám ha saját
törekvéseim mutatnak bizonyos ökonómiát,
ez feltételezhető egyebütt ugyanígy.
Valami nagyokat kanyarít,
hol kívülről, hol belülről súrol karéja;
most tér vissza a téma.
Az a tizenöt éves kori össze-
foglalás hasonlít e körívekre.
Három dolog, írtam egy irkalapra,
három dolog foglalkoztat ma
(vagyis lassan húsz éve):
a szerelem megoldatlan kérdése,
az irodalom (micsodája),
és, végül, hogy ne rövid szóval jelöljem,
a szervezetem elcsomósodása.
Igen, akkor így jártam iskolába,
és így jöttem haza;
és így telt itthon a délután, az este,
az évszakok (körülbelül
hat darab), mi még?
Felhúztam pulóverom elejét,
megvizsgáltam egy púpot az alsó
bordáim egyikén; és a kitartó
figyelés egyre mélyebbre
(vagy, ha az úgynevezett „normális”
életre gondolunk), egyre
távolabbra vont és sodort.
Emlékszem például egy komor
decemberi délre, afféle
nappali sötétségre, amikor
már éppoly (vagy talán ez a különbség?
hogy nem éppoly) szabadon sétálhattam
a pesti, Rákóczi úti, körüti
rendhagyó, havas alkonyatban,
és sálát vettem egy Wesselényi utca sarki boltban,
és képzelgéseimben egyre romoltam

(idáig merészkedhetem!);
és a durva falú kórház ablakán
kihajoló beteg már-már én voltam.
Karácsonykor, az utolsó tanítási napon,
az osztállyal a Múcsarnokba mentünk;
történelmi festmények lógtak felettünk,
aztán dr. E. M. (a leendő dr.)
és dr. S. P. (a leendő dr. S. P.) társaságában
én is ellógtam. Mentünk a Sztálan úton, a hóban,
mely épp akkor kezdett szállin-
gózni; nem is tudom, ez olyan ünnepeyes volt,
hogy még hógolyózni
is elfelejtettünk. Megint sötétedett felettünk,
és a Lánchídra érve
különös fénnel villogott a jégtáblák fehére,
mint ama faképnél hagyott
történelmi képeken bizonyos ez-azok.
E. M. és S. P. nem sejtette,
barátjuk hogyan nézegette
a Duna jegét, miközben hazafelé közeledtek.
(És az öngyilkosjelölt lejátszotta
jégkorong-gommbajnoksága
mit tudom én hányadik fordulóját;
emlékszem belőle a Dorogi Bányász csapatára;
és ez sem bizonyult megváltásnak,
mert ünnepek ide, vakáció oda,
komoly kilátásokkal kecsegtetett a Duna.)
De aztán ennek is valahogy vége lett;
egy kora nyári emléket még felidézhetek
egy s más kar-sajdulások árán.
Volt (és van) egy L. G. nevű barátom,
ma dr. L. G., talán Luszakában,
de életünknek abban a szakában
gyakran jártam fel hozzájuk a Derék utcába,
és üldögéltünk a teraszon,
fejünk felett gyér kis fügefalomb
(de hát másutt, errefelé, ilyen sincs!),
(fejünk fölé viszonylagos sűrűt
égtájunkon ritkácska füge vont).
Egy ilyen délután
határoztam el, hogy pontot teszek...
és elmegyek a Farkasbíró utcába,
ahol a házi-féle orvosom megvizsgálja...
megvizsgálja mimet? a bordámat,
melynek csomója támadt,
és ki tudja, miféle áttétele azóta.
Mindig ez volt a megoldhatatlan kérdés:
ha ma nem szólsz (mondtam magamnak),
talán még egy-két napot szabadon élsz, és
egy-két nap, így, az egész élet,
amíg rám nem ütik a hivatalos rák-pecsétet,
például E. M. édesapjának röntgen-irodáján.
Egy-két napokat szüntelen kívárván
telt el az említett hat évszak.
És a Farkasbíró utcában is épp csak
megfázással jelentkeztem végül,
és ártalmatlan pasztillákkal

felszerelve, de megkönnyebbült és kibékült
elmével vágtam neki a ... (mentem a fügefá
alá). Majd jött a nyár,
és az egész ... erre nem is emlékszem;
csak már nem hittem, hogy mindjárt végem,
nem hittem, hogy állandóan végem;
és, másképp, most sem hiszem egészen így,
de nem is olyan régen,
1972 novemberében meglehetősen
boldogan jöttem le a Krisztinavárosba
lejtősen futó utcán a csontsebésztől,
aki ezúttal sípcsontomat
szabadította meg — ha nem is a dudortól,
mely talán vénségemig ott dorombol —
a tizenöt éves kori vésztől.
Elmeséltem neki is a fentebbieket,
nem sietett, meghallgatta nevetve;
ilyenkor a betegnek is megjön a kedve.
És — emlékszel? — a Róka utca sarkán,
akárha ... nos, bizonyos járókelők
talán oda se figyeltek bizonyos párra,
Rámra meg Rádra,
mert még a ragok száma is belesokasodott e felszabadulásba.
Leértünk a Krisztinába,
mindegy, milyen szint mutatott a lámpa,
bementünk a Közértbe;
ilyenkor az ember úgy körülnézne!
És ... Te most egy tefelon másik végén
ülsz és vackolódtatsz egy hivatalban,
felhívsz: elmegyek-e (ahogy alkantam)
a MÁV kórházba vagy a Maros utcába,
szív- s egyéb kivizsgálásra.
(Most már mindjárt befejezem;
nagyon fájni fog a kezem.)
Hogy ezek a motívumok,
melyek körül e kar- s szív-fájdítás forog,
összeállnak-e majd, avagy csak
belémkezdenek s abbahagynak:
nem is az én dolgom. A könnyen
megsejthető határvonások
sosem tévesztik el hatásuk.
Ha például egy akkori,
tizenhét-tizennyolc éves papír
megőrizte a dátumot,
annyit máris tudok, hogy aznap
cipeltem haza a Széna-térről
egy kosár paradicsomot vagy sárgabarackot.
De utolsó látogatásom
a BVSC-uszodában
ugyancsak emlékezetes
(bár nem tudom, napra mikor esett).
Akkor meg egy szilvás kosárral
integettem neked, anyám;
álltam egy toronyház árnyékában,
te a sporttelep vaskapujában
(kései nekibuzdulással ide jártam
napi sok tucat hossza; sőt, atletizáltam

a medencék melletti salakpályán;
 és mint aki valamin fönnakad,
 bár cserélődik közben a közeg,
 mint az uszodahosszakat,
 rovom a betűket, az oldalakat, könyveket) —
 csak ott *tudtam*: hogy mikor utoljána.
 És úgy álltam azzal a kosárral.
 (Most figyelmeztetést érzek: vigyázzak!)
 Nem vállalkozom felesleges bonyolításra.
 Térjünk vissza ama húsz év előtti,
 serdülőkori összefoglalásra;
 az írásra, a szerelemre, a pusztulásra —
 (Az első kettő, mintha, bizonyos
 életveszélyek árán, de: rendben volna)
 (milyen szép, ha a mottó
 marad az „uttó”)
 (minek-utója?)
 És feltolakszik egy „kis régi téma”.
 (Mintha a színészekkel beszélgetnék:
 sírva röhögnék;
 de majd egy későbbi jelenetben látjuk,
 hogy lesz a röhöghetnékből röghetnék,
 örökhetnékből sehova-se-lát-lyuk.
 Ó, e goth addig! E gat-gethetnék!
 Mikor én egy ragon is megragadnék;²
 mit bännám, ki mit szólna!
 Odaadnám akár a koponyát,
 hogy rásózzanak vele a sírásóra;
 ó, ha! ó, ha...)

² A rag-azkodás szép példája; természetesen minden hagyományos azkodásban is benne foglaltatik. Jelen esetben középpútként is értendő, az az-két-a-ság között. n.)
 a.) Szkézis, mely szerint a=a.(Pontatlanság elkerülésére pontatlanul: a=a)

---

műhely

---

vallomás és önbírálat*

PAOLO SANTARCANGELI

Arra kértek, még hozzá nagyon kedvesen, hogy írjak egy rövid életrajzot. Nem szívesen teszek eleget a kérésnek, mert nem szeretek magamról beszélni: de hát — isten neki! — megpróbálom. Az olvasó ezt a nem túlságosan töredelmes vallomást úgy tekintse, mint egy klinikai eset ismertetését — „ab uno disce omnes” (egyből tudj meg mindent) — vagy „confessions d'un enfant du siècle”, a század egy fiának, vagy, Lermonotovot követve, egy hősének példáját.

De nem szívesen engedek a kérésnek azért sem, mert meg kell azt is vallanom — nyilvánvaló hibáimnak és esetleges erényeimnek vélt tudatában —, hogy önmagamnak sem adok kevesebb tiszteletet és nagyrabecsülést, mint másnak. Nem vagyok mazochista, tehát nem látom be, miért bánjak mostoháiban éppen önmagammal, pusztán azért, mert a dolgok természeténél fogva úgy adatott, hogy önmagam morális ellátása önnön gondozásomba tartozik.

(Ám az is igaz: egész sereg olyan ember van, akit se nem becsülök, se nem tisztellek.) Viszont arról is meg vagyok győződve — és ez sem lényegtelen —, hogy az átlagosnál kevésbé szeretem önmagam.

Íme, máris felbukkan egy probléma. Kétségtelen, hogy a „szeresd felebarátodat (legalább), mint önmagadat”, minden ember számára, aki magát humánusnak vallja (de mi jogon?), olyan parancs, amit teljesíteni kell; bár nem mondhatjuk, hogy embertársaink ennek az erénynek gyakorlatát különösképp elősegítenék. Erre megint azt vághatnám vissza énem örökké vitatkozó rosszabbik felének, hogy: „micsoda erény az, amelynek gyakorlata nem halálosan nehéz?” A „könnyű erény” már az általános nyelvhasználatban is — és nemcsak a magyarban! — nem is olyan könnyű bűnt jelent, ugyebár?

Nem helyeselhetem Sartre keserű mondását, miszerint „a pokol, az a

---

* A szerző magyarul írt esszéje.

mások" (l'enfer, c'est les autres). Önmagamra sem alkalmazhatnám. Ha tisztességesen summázom az emberiséggel vagy akár csak az emberekkel vezetett folyószámlámat, alázattal kell megvallanom, hogy becslésem szerint, minden üldöztetést stb. beleszámítva, adósságom van. Többet kaptam, mint amennyit adtam, azaz amennyit adnom lehetett.

Bizonyos, hogy voltak ellenségeim — hogy is ne lettek volna? —, de sok kárt nem tettek bennem; általában nem vettem tudomást ellenségeimről: „de minimis non curat praetor”. Ne hangozzék se széplelkűségnek, se fennhéjásznak, ha hozzáteszem, hogy sokszor sajnáltam őket.

Ellenben barátaimtól, előktől s holtaktól, sokat kaptam: és mennyit a múlt és jelen gondolkodóitól, költőitől, festőitől, zenészeitől!

Van azonban egyvalami, ami a nyílt ellenségeskedésnél jobban fáj: a közönytől, a meg nem értéstől, az értetlenség szándékosságától naponta elszenvedett pofozás. Nyugodtan állíthatom, hogy ebből kivettem részemet. Nem jutnánk sokra, ha ezzel kapcsolatban a „kommunikációs krízis” sápadt-fáradt, személytelenített kísértetét idéznénk fel. *Személyesen* fáj és személyünkben a butaság, a renyhesség, az érdeklődés hiánya, a zárt szekrény szemű emberek sokasága, a tudni nem akarás, a felületesség elharapódzása. „Nunc habetis me et nunc non habetis me”, mondja az Evangélium; vagy, Károli Gáspár fordításában, „én nem mindenkor lések veletek” (Máté, 26, 11; Márk, 14, 7.) Jó volna, ha embertársainkkal való kapcsolatainkban nem felejténék el, hogy minden üdvözet és búcsú az utolsó is lehet. „Szervusz! Na, holnap este találkozunk!” Dehogy, sose fogunk többé találkozni. Ne tegyük ki tehát magunkat kései szemrehányásnak.

Saját pokoljárásomból tudom, hogy Lucifer birodalmának minden szektora és bugyra eléggé zsúfolt: a legalsó, amely, mint tudjuk, az árulóké, pláne jól frekventált lokál; de mindenképpen bizonyos, hogy a pokol tornácán, a limboszban, a se-ide se-oda emberek osztályán (akiüknek például a véleménykutatások kérdéseivel szemben és sajnos máskor is, egyszerűen „nincs véleményük”, vagy ha van, az is a másé) lélek lélek hátán csücsül; ha ugyan a lelkeknek háta is van, ami valószínű.

De — hála a felsőbb állatfajták földünkön megtörtént fejlődési folyamatának — az emberiség két nemre oszlik. Eddig, a férfiak ösztönös egyoldalúsága folytán, akaratlanul inkább a férfiakra gondoltam: de itt vannak a nők is, ugyebár. Isten áldja meg őket mind a két kezével! Vallom, hogy tőlük — és elsősorban természetesen édesanyámtól, másodsorban feleségemtől — kevés rosszat (azt is majdnem mindig akaratukon kívül), de kincsebányát érő jót kaptam: jóságot és önfeláldozást, türelmet és megértést. Gyakran érdemtelenül; ámbár ügyeltem, hogy ha sok jót nem tehetek velük, legalább minél kevesebb fájdalmat okozzak. Ezért állítom, hogy ha létezik a Paradicsom, nem a kardok árnyékában fekszik, mint Mohamed állítja (bár tudom, hogy egy harckocsi árnyékában is kitűnően lehet szunyókálni), hanem a nők ölen:

Elszéledtetek sorra. Merre vannak
azóta, milyen messi partokon?
Ó nők, gyermekkoromból elsuhantak!
Mindőtöknek halálíg tartozom.

Néhányszor említettem isten nevét. Ezért szükségesnek tartom kijelenteni, hogy nem hiszek istenben. Már csak azért sem, mert túl ké-

nyelmes lenne a rövidzárlat. Ha hipotézis: nem vélem eléggé megalapozottnak; ha tétel: így nem illendő leülni az asztalhoz; túl könnyű megnyerni a pascali játszmat.

És még: Ha a történelem szörnyűségeit tekintjük, ha latba vetjük, mily gyakran győz Ahriman s mily ritkán Ormuzd, csak úgy tudnék elképzelni akarattal bíró és ítéletet gyakorló legfelső Lényt, mint a tökéletes Rossz megszemélyisítését. (Egyébként már mondta valaki, hogy Auschwitz és Dachau után istenről vitatkozni teljesen haszontalan dolog.) Viszont azt a démoni tézist sem fogadhatom el, hogy a világmindenséget a Gonosz uralja.

Istentelenül is mélységesen hívő embernek mondom magamat. Hiszek a nagy tűzben, mely — mindennek ellenére — az ember öntudatában és a mindenségben más-más formát öltve ég, s amely a jót, az igazat akarja, az igent és nem a nemet; jobb híján nevezhetjük akár Isteni Szikrának is. Schleiermacher szerint a vallás az, ha minden egyest úgy tekintünk, mint az egésznek részét, és minden végest úgy, mint a végtelennek megnyilvánulását. Mindaz, ami a külvilágban vallási értelmet fejez ki, nem azon világnak tömege, hanem *törvénye*.

És hiszek abban, hogy csodák *halmazában* élünk; csoda nemcsak valamely rendkívüli vagy rendhagyó eseménynek vallásos megnevezése, hanem *minden* esemény, még a legtermészetesebb is, csoda, ha ily módon nézzük. Csoda, hogy reggel életben vagyunk; csoda, hogy este nyugovóra tér a nap; csoda minden virág, fűszál, felhő; csoda minden kép, vers, zenei hang (de korántsem oly mértékben). A csoda, már etimológiailag is azt és *csak* azt jelenti, hogy: jel, híradás, néznivaló (mirum, admirabile, miraculum).

És most, hogy ne hibáztasson a türelmes olvasó, hogy mindenféle bölcs és híres auktorok mondásaival akarom a magam igazát bizonyítani, de hogy azt se mondja, micsoda nagyképű alak vagyok én, aki itt-ott föl-szedett pávatollakkal felcicomázva illegeti magát (ez különben a továbbiakra is vonatkozik), azt is elmondom, hogy tegnap este egy előttem teljesen ismeretlen magyar szerzőnek — Gulyás János a neve — egy igen kedvesen-furcsán induló könyvét kezdtem olvasni, melyben a következő szöveg keltette fel a figyelmemet: „Ismerjük fel önmagunkat, és nincs többé szükség az istenekre, sorsunk ugyanaz, mint a tengereké, a faleveleké, minden éjjel kezdetén a csillagoké. Merjük önmagunkat kikikáltani ugyanannak, mint a kövek, a vizek, az istenek és a művészek: legyünk, aztán múltunk el, örömmel. Az a sokat emlegetett szeretet csak ajándékozás legyen, nem követelés, bölcsesség vagy felelősségre vonás; az öröm, és nem a kitalált istenek jelenléte.”

Ezek szerint sztoikusnak vallom magamat. A jót azért kell tenni, mert jó, punctum. „Jótét helyébe jót ne várj.” Akármilyen fajtájú, más- vagy evilági jutalomra számítani kicsinyes magatartás, mely alantas, szubaltern (a szó eredete szerint: más ember akarata alatt álló) lelkületre utal. Ezt igen jól és nyomatékosan magyarázza meg Krisna isten Ardzsunának, a Bhagavad-gítában, csata előtt, az álló harckocsin. De ugyancsak a Mahábháratában — melynek, mint tudjuk, a Bhagavad-gíta csak egy epizódja — így szól szomorúan Draupadi asszony: „Helytelen a törvényes igazságot a természetes és örök igazságból levezetni. Az emberi események nem egy Magas Elmétől, hanem a vak véletlentől függenek. Tehát a személyes bátorság minden. Én azt mondom, hogy minden élőlénynek

szembe kell szállni elnyomójával. A Gondviselés nem létezik; mindenkinek önmagában kell megszerkeszteni.”

Hősi erkölcs? Lehet. De hát „ha férfi vagy, légy férfi”. Minden idők szimbolikusan legnagyobb lemondója, Buddha Sziddharta, harcos törzsből származott, és nem véletlenül. És Jézus is azt prédikálta „legyetek erősek, mint az oroszlán és eszések, mint a kígyó”; és őt is — ismét nem véletlenül — harcos királyok leszármazottjának mondja az Evangélium.

Ez „arisztokratikus magatartás”? Persze hogy az, és remélem, minden olvasóm osztani fogja véleményemet. Nem kell a szótól megijedni; már nem kell. Mert mit jelent voltaképpen? „A legjobbak uralma.” Van-e valaki, aki „kakisztokráciát” kíván, a legrosszabbak uralmát? Minden igazi demokrácia lényege, hogy a nívót, vagy akár az átlagos nívót minél magasabbra igyekszik emelni. Korunk egyik legostobább vetülete a kedvező beállítottság mindaz iránt, ami durva és közönséges, könnyesen érzélgős, vagy féltősen reszkető, és ellenséges magatartás mindazzal szemben, ami nemes és finom, érzéssel telt, autentikus, erős, de gyengéd.

Mindez talán csak kései okoskodás. Hérakleitosz mély értelmű mondanása szerint: „Ethos anthropo daimon” (119. töredék). Minden embernek természete az ő sorsa és démona. Ha „természet” alatt, modernizálva, öröklött génjeink funkcionálnak, mirigyjeink hormonkiválasztásának összességét értjük, a lényegen nem változtattunk. Ezért szükséges, hogy önmagában legyen szabad az ember; csak akkor fogom önmagam a külvilággal, más emberekkel és a természetes dolgokkal szembeállíthatni, ha szabad vagyok.

Ezt szeretném a szókratészi *eudemonia* fogalmával összekapcsolni. Az eudemoniához akkor érünk el, amikor lelkünk önmagát morális allynak és nem csak természetes erők eredményének tekinti; csak így szabadulhat meg az ember az ismeretlennek és a démonoknak félelmétől; csak így fog benső szabadságának tudatára ébredni, a mítoszszal szemben. Platon azt mondja (Politeia 666 C.): „A Moirák, a szükségszerűség fehér ruhás, koronás leányai, Lakheszisz, Klóthó és Atroposz, a szirének dallamára énekelnek.” És hozzáteszi ugyanott: „Az erénynek nincsen ura; ki-ki nagyobb vagy kisebb mértékben gazdája, aszerint, hogy tiszteli-e vagy elveti. A bűn azé, aki választ; isten ettől mentes.”

Íme, akarva, nem akarva, talán eljutottunk a dolgok lényegéhez. Ha, Cervantes állítása szerint, igaz, mint ahogy hiszem (ezt is csak azért említem, mert jómagam távolról sem tudtam volna ilyen jól megfogalmazni): „A becsületért és a szabadságért érdemes, sőt szükséges kockázatni életünket” (megint a sztoánál vagyunk, a költő keresztény létének ellenére: de oly költő volt, aki a hősiesség legszívósoribb elégiáját írta meg): ha ez igaz, mint mondtam, akkor semmi sem nehezedik reánk oly súllyal, mint a szabadság, és ennek konkrét kifejeződése az élet praxisában, gyakorlatában: *a választás lehetősége és szükségessége*.

Könnyű volt Herkulesnek vagy akár Mózesnek! Ők tudták, a félisten s a próféta sárga kijelölt gyermek, hogy melyik út hová vezet. De mi, sokszor alig-alig fél-emberkék? Rettenetes. Még a látszólag csekélységekben is, hát még az életbe vágó, vagy annak vélt ügyekben! És amikor mindkét út, vagy akár mindhárom, négy, öt lehetőség egyaránt kecsegtet, ha szeretem a szőkét, meg a barnát is? Szörnyű, hogy, amint a jogászok mondták, „electa una via, non datur recursus ad alteram”: ha egy utat választottál, másra nem térhetsz.

Az ember e szempontból is drámai helyzetének súlyosságához három oly tényező is hozzájárul, melyek intenzitása korunkban nagy mértékben fokozódott. Elsősorban az, hogy jelenkorunk embere nem tanulta meg, vagy még nem tanulta meg, hogy újonnan szerzett szabadságával (a tanulásban, pályaválasztásban, nemi életben, munkán kívüli és mind bővebb idejének használatában) eszesen bánjék; másodsorban — micsoda közhely, de micsoda igazság! — elfelejtette a szeretet gyökeres és elemi szerepét elhatározásaink megszületésénél; harmadsorban, nem képes a múlt, jelen és jövő énekét oly módon összehangolni, hogy zene legyen belőlük és nem sirám, meddő álmodozás vagy kakofónia; más szavakkal, nem képes a jelenbe (a jelen már említett állandó csodájába) merülni, ezért mintegy absztrahálja magát a konkrétól, a valóságtól, a világtól, amelyben él.

Ha, mint valószínű, a pokolra fogok kerülni, bizonyosan azért lesz, mert nem tudtam és nem tudom most sem a választás tiszteletreméltó erényét gyakorolni. Kisebb-nagyobb mértékben *minden* érdekel. Irtózatosan bánt, hogy nemigen fogom én már a szanszkritot, a hébert, az arabot és más tizenhat vagy százhatvan nyelvet megtanulni; a kínai írásjeleket, a matematikát sem fogom megismerni, pedig mennyire kellének — égetően kellenek!

S így volt ez mindig és mindennel. Még ma is három napig dagad a mellem, ha a sí-mester azt mondja: „Láttam lefutni. Nem is olyan rosszszul.” Ostobaság? Szertelenség s mohóság? Ítéljen meg engem mindenki a saját természete és bölcsessége szerint, de arra azért vigyázzon, hogy túlságosan igazságtalan ne legyen és a nagyobb higiénia kedvéért nézze csak meg, hogyan áll a szállka a saját szemében.

Az az érzésem, hogy tulajdonképpen el se kezdtem élni. Legalább harmincévnyi „sürgős” munkával tele a kezem, fejem, asztalfiókom. S „röhögök” magamba, mikor el- és megjátszom a komoly felnőtt szerepét, mert hát (én tudom, s ki tudhatná jobban?) gyermek maradtam.

De amellet halálos komolysággal követem mindazt, amit magamra mértem, amit kötelességemnek vélek, bár meghaladja erőmet. Hogyan is mondja Petőfi Sándor?

Mögöttem a múlt kék erdősége,
Elöttem a jövő zöld vetése;
Az mindig messze, és mégsem hagy el,
Ezt el nem érem, bár mindig közel...

De a vers végével:

Vándorlok csüggedetten
Az örökkévaló jelenben

nem tudok egyetérteni: mert a tünékeny, rohanó jelen állandóan múlttá válik, és elnyeli a jövőt, mint mikor a vonat hegyi tájon száguldva befut az alagútba: hirtelen éj befogja szemeinket. Már mondtam, hogy a mai embernek — s így önmagamnak is — egyik fő bűne a rossz gazdálkodás az idővel: különösen, mióta annyit fecsegnek organizációról (olasz közmondás hirdeti, hogy mindenkinek a fájós fogára jár a nyelve). A jelenben és a jelenért is kell élni — de jaj annak, aki *csak* a jelenben akar élni, mert se föld a gyökerének, se lég a lombjának. Jól tudta Horatius.

Nagyon elkalandoztam a tárgytól. Talán azért, mert úgy hozta a „véletlen”, hogy e sorokat épp születésnapom előestéjén kezdtem írni; s két napja van az évnek, amikor benső ítélőszékem maga elé idéz: Szilveszter estéje és születésnapom. Az ítélet mindig súlyos; felmentést eddig sose kaptam. Az enyhítő s a súlyosbító körülmények latba vételénél mindig az utóbbiak nyomják le a serpenyőt. (Ettől eltekintve és ezen felül, úgyszólván naponta ítélkezik fölöttem egy másik, megértő, de nem elnéző, jó-ságos, de hajthatatlan bíró. Ibsennek köszönhetjük a szép mondást, hogy költeni annyi, mint naponta ítélkezni önmagunk fölött.)

Minden fáj: más ember baja épp úgy, mint a magamé. Bizony Isten, nem szépelgek. Fáj a hulló falevél, a partra dobott hal vergődése, a ketté szelt giliszta irreverzibilis kínja, a vágóhídra vitt állat szomorú tekintete. Fáj a természet rettentő pazarlása, fáj a halál állandó győzelme és az egyéniségek pusztulása, amit a születése ugyancsak örök rendje vagy rendtelensége semmiképpen sem hoz egyenesbe.

Néhány napja fiam denevérfiókát talált az úton. Egyik kis szárnya átlukadt. Tügbombnyi okos szemével, fura, pihés pofácskával nézett e szörnyű világba, tíz pici körmével kapaszkodott az életbe és az apró kettrec dróthálójába, amibe tettük. Tejjel, élő és döglött legyekkel próbáltuk táplálni. Nem akart enni. Tegnap este meghalt. Nagyon fájt.

Tán csak az a mindennapi csoda és tréfa vigasztal, melyről már szoltam: az, hogy a szépnek, rendnek, ésszerűségnek, humornak mily bámulatos tömege rejlik a legparányibb kőzet, ásvány, állat legparányibb, mármár az elektronikus mikroszkóp észlelési lehetőségét is meghaladó, sőt még azon túl is, csak elvi és matematikai alapon feltételezhető alkatrészeiben; és az, hogy a tömörség, ami körülöttem létezik, valójában üresség és rezgés, amely a világűrben elszórt s elképzelhetetlenül óriási méretű részek ürességét és harmóniáját csodálatos módon hangolja egybe, a makrokozmosz és a mikrokozmosz kettős szférájának égi zenéjét egyetlen énekbe, egyetlen muzsikába fogja össze. Mi a kicsiny és mi a nagy? A kedves, okos Chagall, a festők poétája ezt mondja: „Ami engem illet, én sose imádkozom, de az imádkozás állandó állapotában élek.”

Fáj az is, menthetetlenül fáj, hogy miután egy életen keresztül arra törekedtem, hogy eszemet többé-kevésbé hasznos működésre köszörüljem, máris tudom: mire adottságaim határainak megfelelő optimális szolgálatra készen lesz a fejem, sejtjei máris a felbomlás előtt állnak, hiábavaló volt az egész küszködés. Vagy nem teljesen hiábavaló? Mikor az alvilági bíró elé fogok kerülni, hogy szívem felett ítéljen, lesz-e neki mit tenni a mérleg jobb serpenyőjébe?

Joggal kérdezhetné most az olvasó: „Optimista vagy? Pessimista?” Mindkettő. Egyszer Orvietóban vásároltam egy kis hamutartót, amit azóta is az íróasztalomon tartok. Ez a bölcs mondás áll rajta: „Semmi, ha magamat tekintem; sok, ha másokat.” Ezt megismételni netalán szerénytelenség volna? Lehet. Ha nem tudom önmagamban leküzdeni a hajlandóságot, hogy pesszimista ember módján gondolkozzam: igyekszem — a fent említett morális törvénytáblák sugallatát követve —, hogy optimistaként cselekedjek, úgy, ahogy ezt *Az Ember Tragédiájának* végszavai-ban olvassuk.

Megint elkalandoztam. Tehát: A tenger mellékén születtem, Fiumében, abban a kikötővárosban, amit akkor még „a magyar korona legszebb gyöngyének” neveztek, s különböző nemzetek, kultúrák, távoli vidékek

kicsiny, de nyugtalan gócpontja volt; saját hibám, hogy az olasz, magyar, német együttes anyanyelvhez negyedikül a horvát nem társult. Hogy a tenger, mint kozmikus tényező és mint érzelmi komponens, milyen alapvető módon befolyásolta egész lelkületemet, erről úgyszólván minden írásom tanúskodik; hogy pedig mit jelentetett nekem a város, az is kitudódik az ebben a kötetben tartalmazott emlékezésből és szellemidézésből. Sokat jelentett az is, hogy, egyetlen gyerek lévén, eleve elszigeteltségre voltam ítélve (vagy kiválasztva?).

Külön fejezetet érdemelne a magyarság befolyása, már családi viszonyaim következtében is. Csak azt az egyet akarom megemlíteni, mert nem tartom érdektelennek, hogy amily mértékben mind többet és többet foglalkozom a magyar irodalommal, úgy mindinkább *visszamagyarosodom*.

Úgyszintén más fejezetet érdemelne zsidó voltom tudatának szerepe; erre különben — ha netán szükség lett volna rá — 1933 és 1945 között ismételen, sőt mind nyomatékosabban, habár nem mindig nagyon gyengéden, fel is hívták a figyelmemet.

S még egy: a fasizmus. Nehéz ezt manapság azoknak a fiataloknak megmagyarázni, akik át nem éltek, és még nehezebb velük *éreztetni*. Tohonya butaságával már gyerekkoromba betört: akkor sem tetszett és azután még kevésbé. Nem tetszett, mert durva volt, ostoba, felületes és szószátyár, hazug, erőszakos és provinciális. Nem tetszett, mert derogált, hogy holmi lézengő ritter parancsolgasson nekem. Nem tetszett azt mímelnem — mint annyian tették —, hogy más ember fejével gondolkodom s minden szavát úgy fogadom, mint isteni kinyilatkoztatást. De azt is hozzá kell tennem, hogy 1936-ig, azaz ameddig a náciizmussal össze nem hangolódott, meglehetősen lanyha volt az egész, megelégedett azzal, amit az angolok „lip service”-nek neveznek, pusztán tessék-lássék hozzájárulással, ami azonban így is éppen eléggé megalázó *lett volna*: tiszta — jobban mondva, piszkos — komédia. És mégiscsak „jeges üleppel” nehezedett mindenre.

Ezek után, tulajdonképpen nem is volt olyan nehéz ellenállni a fasizmusnak (és örök rejtély maradna előttem, ha nem ismerném az emberek gyöngéit, hogyan lehetett neki ennyire behódolni). Elég volt lemondani minden érvényesülési lehetőségről. Például, amíg be nem dőglött, egy árva sort sem publikáltam (ami valószínűleg nem volt elbírhatatlan veszteség az emberiség számára).

Viszont mennyit „köszönhetek” a fasizmusnak! Neki köszönhetem, hogy rengeteget tanulhattam, zongorázhattam, sportolhattam, mászkálhattam a lányokkal, egyedül maradhattam. A világirodalom legalább öt nyelvnek fontosabb produkcióiban jártas voltam — akkoriban a magyarral még nem foglalkoztam —, és szabadon böngészhettem az engem érdekítő valamennyi (túl sok) tudományágot. Akkor valóban sokat tudtam, vagy véltem tudni, míg ma (és ezt sajnos semmiképp sem álszerénységből mondom) az az érzésem, hogy nem tudok semmit. Igaz viszont, hogy akkor még nem szakadt mindnyájunk nyakába az információs anyagnak oly rémületes áradata, mint manapság.

A fasizmusnak köszönhetem a háború kitörését követő üldözés, börtönélet és koncentrációs lábor nagyszerű iskoláját. Három dolgot tanultam meg ott főképpen: magatartást, gitározni és spanyolul. Sem az üldözést, sem a börtönt, sem a koncentrációs táborot nem kell túl tragikusan

venni. Olaszországban éltem át mindhármát, egy olyan országban, melynek túlnyomó része utálta vagy kiröhögte a rendszert s melynek lakossága természeténél fogva humánus és jólelkű. Soha és sehol nem volt oly tiszteletben részem, mint épp a börtönben, a táborban és rendőri felügyelet alatti életemben, Perugiában és Triesztben. A névlegesen fasiszta rendőrség és milícia tagjai sokszor életük veszélyeztetésével segítettek; nekik köszönhetem, hogy megmaradtam.

De apám belehalt a fájdalomba.

Húsz perccel felszabadulásom után, Emilia tartomány Imola városkájában, 1945 április havában, már jelentkeztem frontharcra az ottani „szektor”-ra kompetens nyolcadik angol hadsereg parancsnokságánál, melynek azokban a meleg napokban persze más elfoglaltságuk is akadt. Pedig elhatároztam, hogy kezemből SS-katona élve nem kerül ki. Bár igaz, hogy a szubjektív és objektív körülményeket mérlegelve, valójában senkit sem szabad elítélnünk (hány káros örökösödési faktor, a kisebbségi érzés mily szörnyű eltorzulása és mennyi más kellett ahhoz, hogy csecsemőből Hitler vagy Himmler váljék!), mégis a menthetetlenül gonoszat, sajnos, el kell tiporni. A szörnyűségek és fájdalmak halmaza lelkem befogadóképességén túlsordult.

De pár nappal később a német ellenállás egész Olaszországban összeomlott. Így hát egy ember vére sem szárad kezemen. Jó így? Rossz? Talán inkább jó.

Utána még évekig gyötörtek a lázalmok, a lidércnyomások, a képzelt tömegmészárlási jelenetek, mint vissza-visszatérő örült film; évekig tartott, amíg a börtönben szerzett emésztési zavaroktól, a szirénák és bombák hang-émlékétől, de különösen a gyűlölet salakjától megszabadultam.

Bár nem születtem az Egyesült Államokban, annyiféle mesterséget űztem, vagy annyiféle üzött engem, hogy már szerét-számát se tudom; felsorolásuk színes volna, de talán nem is annyira érdekes. Ritkán éheztem, és ezt ma kissé szégyenlem. Tagadom a könnyelmű állítást, hogy minden foglalkozás megtanít valamire, hogy „mindenből lehet valami tanulságot szerezni”. Erre túl rövid az élet. Sok munka nem éri meg az iskolapénzt. Tehát jó néhány elfoglaltságomat pusztá robotnak és időpocsékolásnak tekintem.

Irodalom: Lelkemen szárad néhány verskötet (melyekről szólni nem engem illet), néhány mítosztörténeti kutatás — magyarul megjelent ezek közül a „Labirintusok könyve” és „A betűk mágiaja”. Olaszul egy Adyfordításkötet, s a modern magyar költészetnek egy (immár túlhaladott) antológiája, s még néhány, magyar irodalmat tolmácsoló könyv. Továbbá rengeteg egyéb fordítás is: latin, német, spanyol, angol, francia szerzőktől; de most már talán leginkább a magyarnál maradok, sok különféle tárgyú tanulmány, vitacikk, nyelvészeti dolgozat, társadalomtudományi esszé foglalkoztat.

Jó egészségnek örvendek, családom szintén; köszönöm. (De mennyire köszönöm! Egyáltalán nem tekintem ezt „gratia gratis data”-nak, az ég tudja, milyen privilégium folytán nekem járó ingyen adománynak, vagy Extrawarstnak.) Ez nem közhely; vagy ha az is, attól még nem kevésbé igaz. Mélységes hálát érzek az étellel, vagy a gondviseléssel, vagy a fátummal, vagy génjeimmel, vagy nem tudom micsodával szemben, „vallásos jellegű” hálát érzek azért, hogy a jó egészség — ami magyarul

egészség, integritás, latinul pedig salus, mentség — a földi javak e legfőbbje mindeddig megadatott nekem.

Tulajdonképpen még el se kezdtem élni. Fiókom kész, vagy félig kész, vagy alig elkezdett írásoktól, fejem ezer tervtől dagad. A következő ötven évben rengeteg munka vár rám. Azaz várna, ha nem létezne az az agysejt-feloszlási folyamat, ami miatt — mit tagadjam? — „esz a fene”.

Dolgozz, ne aludj, még ne;
merről munkába még.
Győzd le az álmat, égve
csillag s pilóta légy.
Művész, ne aludj, még ne
add álomnak oda
magad, te idő-rab, te
öröklét záloga.

Paszternak: Éj.

Az egészet két szóba foglalva: *időm vesztettem*.

Most, hogy végigolvastam ezt az írást, amit „vallomás és önbírálat”-nak neveztem (s ha újra kezdeném, valószínűleg másképp fogalmaznám): attól félek, hogy valami „par force” derű és kiegyensúlyozottság látszatába kerülök. E két erény manapság fölötte gyanús: no, mindjárt hozzáteszem, hogy sajnos, se derűsnek, se kiegyensúlyozottnak nem érzem magam.

Egy vallomást szeretnék még tenni, s mivel költőnek érzem magamat, csak költői szinten tehetem. A szöveget kedves barátom, Takáts Gyula gyűjteményes tanulmánykötetéből idézem: „Hitem az, hogy a verset élni kell, mégpedig olyannyira, hogy ez az állapot hevével ne csak magunkat, hanem környezetünket és így tovább és így tovább, világunkat is besugározza. Így lehet csak a szó életstílus... Ezért úgykeztem ezt a lírai állapotot magamban az élet legförtelmesebb helyzeteiben is kiűzhetetlenül rögzíteni... Ha pedig ebből az érzésből költészet születhet munkámmal, akkor azt a sok kínt és küzdelmet, amely alkotómunkámat kíséri, kell hogy végső soron *derű ragyogja be*.”

---

paolo santarcangeli versei

KÉRDEZLEK

Kérdezlek:

Milyen a tenger, ott, hazádban? Milyen a hullámok hangja, mikor hosszú vándorlás után öbölre találunk, ölbe, amelyben jó megpihenni?

Partodon milyen a kagyló? Nagyon más-e a tenger ott lenn tenálad?

Mikor ama nagy messzeségbe indultál, mely megtelt teveled, füled barlangjába mily szavakat lehelt a szél?

És milyen a parton állni, mikor valaki egyedül van?

És milyen, amikor sírni szeretnél? Milyen a sírásod, és a sirályok panasza déli szélben?

Es mondd, fúj-e nálad is a déli szél? És milyen új neveket adtak az emberek ott lenn partodon az ősi névre hallgató jó szeleknek?

És mondd, mikor el szeretnél menni, hallod a hívást? Elér-e téged a hang, mely mindig és mindig hív és te nem tudod?

És milyen ott a bánatod, sebesült szárnyú madár?

Mily hálókat és mily csalátkeket állítottál röptében sebzett bánatodnak?

(Ford. Weöres Sándor)

ELMENTÉL

Elmentél.

Mivelhogy mindig el fogsz menni.

A múltó nap arcodat hajdani várakozás fátylába takarja.

S a nyári tücsök is hallgat, mióta sok csend között egyedüllétem zamatát ismerem.

Éljek bár kegyetlen Amerikák földjén,
vagy legyek az Everest magasán,
karjaimba csak a leget zárom,

a semmit, mcllyből élnem adatott.
Léted már csak néhanap érzem
a csillagok alatt.

Rendjén volt talán, hogy elmentél.

Érted számúztam az időt.
Miattad találtam sokféle csöndet.
Denevér szárnya vízen,
repül el fölöttem az élet.
Rendjén volt talán, hogy elmentél.

Mielőtt végképp elveszítlek,
még keresem arcod a levelek közt,
az ár sűrű sodrán.
S várom hogy kíséjjen arcod.
Játszottak velem az istenek.
Szeliden formált aranyos felhőt,
mi lényét percenként váltja,
kivántam karomba zárni.

Vagyok mint ló a gátak közt és hallgatok.
Rendjén volt talán, hogy elmentél.

(Ford. Weöres Sándor)

PARADICSOM

Kiűztek a paradicsomból.
Azóta — kezdet óta — keresem.
Van. De mindig másutt,
nem ahol én.
Ezért sodródom tétova
szélfúttá levél.

Mint te,
ldegen tesvérem.
Mikor ránk derül az istenek kegyelme,
tán látunk egy kerítést,
mögötte kertet,
nagy fényt a messzeségben.

(Ford. Weöres Sándor)

EGY DIÓ HÉJÁT IS

Egy dió héját is kunyhómul elfogadnám.
Hasamat harmatcseppel tölteném.
De száraz viaszként repedez a föld.

Üres bogyó-tok vagyok, mit sodor az eső,
és ág zsenge rügye vagyok,
gabona sovány szára,
fatörzs a hullámok taraján:
életem elfonnyadt levél,
s messzire kell mennem.

Vár rám a csónak az árnyékos parton.
A csalóka árnyat elhagyom,
s kék vízre szállok.

Nem fogom szavad hallani.
Nem fogod szavam hallani.
Ha széllel küldöd sóhajod felém,
csak visszhangját fogom távolról hallani.

(A szerző fordítása)

AZ ÉJ DOBJAI

Halld, bevégzett szívem:

Erősödik a dobok düreje.
Énekes vérű lányok
a titkos forráshoz szállnak.
Könnyű tánccal mennek s könnyű ruhában,
szemük mosolyog.

Boldogság évszaka,
elveszett felhő,
csalásaid ismerem.
Már csak a dobokat hallgatom,
az idő doboló ütemét.
Én a száműzött vagyok.
Már csak a dobokat hallgatom.

Igézet évszaka,
csalás évszaka,
vígy magaddal.
A nyári dalok emléke
lelkemben újjá ne fakadjon.
Feledjem a táncokat,
már csak a dobokat hallgassam,
a végső ünnep dobogását.

(Ford. Weöres Sándor)

ÖREGEK MÁSODIK KÓRUSA

Jeges arcot emelünk az ég felé.
Merev szemmel nézzük a felhőket.
Durva lábak nyomnak minket a földbe.
Szétfoszlanak bordáink, szétmállanak
testünk kedves oszlopai.
Távolba jól tekintő
sóvár szemek többé nem látnak.
Orrunk beomlik.
Behorpadt száinkat csók már nem érinti.
Tört mellünk tegnap még
vígan zihált az éji kéjben.
Mosolyunk nincsen.
Karunk lecsüggedt.
És ti, tudós kezeim,
ég felé nyújtott kezeim,
kétszer öt szorgos ujjam,
ím örök jégbe meredve álltok
emléktelen.

(Ford. Weöres Sándor)

A TÁJ AHOL NEVELKEDTÜNK

Az érzelem feltétlenül törvényének engedelmeskedve, mindnyájan saját tájunk fiai vagyunk. Ahogyan a tájnak válaszolunk, úgy alakul ki viselkedésünk, sőt gondolkodásunk.

Természetes ez bárkinek, ki lakóhelyével összehangolódott. Akárki említheti orosz, angol, svéd, afrikai, írországi írók vagy francia, kínai, mexikói festők példáját.

Azonban mi, a hontalanok, abban az egyszerre könnyebb s nehezebb helyzetben vagyunk, hogy *tájunk jelenléte elveszett*, s ezért arra kényszerülünk, hogy azt naponta újjáteremtsük önmagunkban. Azért könnyebb a helyzetünk, mint mondtam, mert egy táj vagy egy éghajlat olyan mértékben válik hitelessé, amennyire eszmény és meghittség lesz belőle és a póézis egzakt légkörében magasztosul; viszont azért nehezebb a helyzetünk, mert hiányzik a *külső*, a *nem-szubjektív táj* állandó összehasonlításának lehetősége azzal a tájjal, mely bensőnkben él tovább; és eljő az az idő is — sokszor elég hamar —, amikor elmosódnak a képek, és úgy érezzük magunkat, mintha kirántották volna a talajt a lábunk alól.

Persze megmarad annak lehetősége (ha rátalálunk) hogy egy más tájhoz (vagy tájszóláshoz, vagy nyelvhez) jussunk. Aztán azok mennyire változnak valóban mienkké, saját vérünké, attól függ, mennyire bírunk átváltozni, asszimilálódni, önmagunkat kiöcsérelni. Az eredmény nagyon bizonytalan; azon írók példája, kik anyanyelvüinktől különböző nyelven írnak vagy írtak, megerősíti a kételyt. (Azért említem éppen az írókat, mert ők adnak tanúvallomást és példaképet.) Az ember, mint a jéghegy: tízedrészre kiáll a tengerből, de kilenctizede vízben, közös érzések, közös emlékek, ősi képek és kifejezések vizében.

Ezért hiányzik a száműzött borából a szőlő végső zamata.

Hangja elvesz a szélben. Bárki más tudja, hogy valamely kapcsolat részese és szükség esetén hozzá folyamodhat; még ha lelke mélyén nem is szereti, ha megveti és tán gyűlöli, mégis az övé. Saját hazájával való kötelékének tudata túlhaladja még a megvetést is, és megmarad a visszatérés lehetőségének tudása.

Viszont a hontalané a bizonytalanság érzete; annak félelme, hogy kiesik a játékból, hogy csak megtűrik a terített vagy a zöld asztal mellett, s attól is szorong, hogy talán a lehulló morzsáként is köszönetet kell mondani.

És azt ne válaszolja senki, hogy végső soron minden ember egyedüllétre ítéltetett és száműzött a földtekén, mert ezt mondván, hamis tételként használ egy igazságot. A sors parancsolta emberi magány és a hontalanság közt lényeges a mennyiségi s a minőségi különbség.

Az a táj, ahol hosszan éltünk, illatos igazságot lehel, még akkor is, amikor már elhagytuk: keserű füvek illata, ettől megkerül a nyáj, s az emberek lelátanak emlékezetük veszedelmes mélyéig.

*

Ezen a lüktető nyáron, ezen a parton, ahol mostan élek, sok hasonlóságot fedezhetnék fel az én partjaimmal. Mégis különböznek, mert amazok mint rég-álmodott Hesperidák kertjének látomása: Sziget, mesebeli kalózkodó vidékén fekszik, kifejtették a hajózási térképből, talán kalandos regényekben él, újjászületve és újból felfedezve, mint az Oroszlán hónapjának csodája fáradt emberek alvó gondolataiban.

*

Hogy ne szeretnénk a tájat, ahol szenvedtünk? Hangja egyre tisztábban hallszik, amint magunkba mélyedünk, amint magunkká változunk, az ártatlanság

és hitelesség boldog perceiben. „Az otthoni harangot a süket is hallja” — spanyol közmondás.

S akkor már tudjuk, hogy amit hajsoltunk reggeltől estig éveken át, ime, ott volt előttünk, tenger és ég között.

*

Mindnyájan naponta átéljük a teremtés csodáját. De mivel megszoktuk: ennek tudata nem árasztja el a bensőnket. Lehet, hogy ifjúkorunk, mely csupa elvagyódás volt, később az emlékezetben megszépült: de az öröklét forrása buzog belőle, és mindazok rejtett hangja, kik előttünk éltek és szenvedtek ugyanott. Ezért, még ha távol is élünk szülőföldünktől, az emlékek tovább gyarapítják lelki nedveinket, táplálnak minket, mint gyümölcsfa törzsét.

Ez a halottak szörnyű ereje, másíthatatlan és írhatatlan hajtásokat fakaszt életünkbe, új gyümölcsök nőnek belőlük életünk fáján.

(Ford. Weöres Sándor)

---

drámai szövegünk

---

mit csináljunk ellingtonnal?

Rádiójáték

GOBBY FEHÉR GYULA

Személyek:

PÉTER	PADTÁRS
ANYA	ASSZONY
MOSTOHAAPA	LAJCSÓ
LACI	GIZI
DÉDAPA	A. EGYETEMISTA
DÉDANYA	B. EGYETEMISTA
ÖREG	IGAZGATÓ
FELESÉG	RENDŐR
SZOMSZÉDASSZONY	KALAUZ
TANÁR	GYEREKHANGOK

(Ajtóharang giling-galangja, kétszer egymás után.)

PÉTER: Jó napot kívánok! Ez a lakás kiadó?

ASSZONY: Igen, ez az. Kicsoda az úr?

PÉTER: Maróti Péter egyetemista vagyok. Megtekinthetem?

ASSZONY: Komoly szándékai vannak?

PÉTER: Kérem szépen, lakásra van szükségem. Ha nem kér túl sokat, és a lakás lakható, kiveszem.

ASSZONY: Mert vannak mindenféle szélhámosok. Betolakszanak, kávé tölkövelnek, aztán meglépnek.

PÉTER: Nem kérek kávé tölkövel. Nem szeretem.

ASSZONY: Aztán meg ismeretlen embert a lakásba engedni amúgy is kockázatos. Ki tudja, mi rejlik egyesek fejében...

PÉTER: Tessék. Itt az egyetemista igazolványom. Harmadéves vagyok, filozófer. Az idén kilenc vizsgám van. Valahol laknom is kell, ha le akarom tenni őket.

ASSZONY: Ezt én úgyse tudom ellenőrizni. Nekem azt mesél az úr, amit akar.

PÉTER: Szóval, kiadó a lakás vagy sem?

ASSZONY: No, jó. Jöjjön be.

(Ajtócsapódás.)

A táskáját az előszobában is hagyhatja.

PÉTER: Köszönöm, inkább viszem.

ASSZONY: Ez az a szoba. Ötszáz dinár havonta. Előre kell fizetni, s ha ötödikéig nem fizet, azonnal el kell hagynia a szobát.

PÉTER: Ötszáz havonta?

ASSZONY: A szomszédasszonyomnak hetvenet fizetnek ketten ugyanakkora szobáért. De ketten túl nagy lármát csapnak. Azért kérek én egytől ötszázat.

PÉTER: Méltányosnak tetszik lenni.

ASSZONY: Itt aztán tanulhat. Ha ketten lennének, folyton kártyáznának, meg sakkoznának. Egyedül már unalmában is tanulni fog.

PÉTER: Csak egy kérésem volna.

ASSZONY: Főzést, mosást nem vállalok. Annyira nem szorít a szükség, hogy tönkretegyem a kezeimet. Ezt oldja meg más módon.

PÉTER: Nem a főzésre gondoltam. Hanem van egy tyúkom. Azt kellene valahová elhelyezni.

ASSZONY: Tyúkja van? Á, nők szóba se jöhetnek. Akkor inkább két férfinak adtam volna ki a szobát. Ide nő nem teheti be a lábát.

PÉTER: Félre tetszett érteni. Nekem egy tyúkom van. Itt a táskában alszik. Tetszik tudni, a táskában sötét van, és a tyúkok gyorsan elalszanak a sötétben.

ASSZONY: Egy élő tyúkot hordoz a táskájában?

PÉTER: Igen. Egy élő, éledegélő tyúkot. Annak az elhelyezését szeretném biztosítani.

ASSZONY: Itt nem főzhet. Arról nem beszéltünk. A szobában nem engedem, a konyha pedig kicsi.

PÉTER: Nem akarom megfőzni. Életben akarom hagyni, ha lehet.

ASSZONY: Ez egy emeleti lakás. Állatokat nem tarthatunk.

PÉTER: Csak egy kis sarok kellene neki, lenn a fűszekszobában. Még három hónapra van szó. A júliusi vizsgák után hazaviszem.

ASSZONY: De hát miért? Mi szüksége van arra a tyúkra? Még sohasem hallottam, hogy egy egyetemista tyúkkal a hónap alatt keresne hónapos szobát. Minek magának az a szerencsétlen állat? Mire használja?

(Éles kotkodácsolás, halkul és Péter hangja közletről. A gondolatait halljuk.)

PÉTER: Tulajdonképpen igaza van. Az eszem ugyanezt kérdezi. Megbolondultam, hogy egy tyúk sorsával fonom össze a sorsom? Mikor az egyetemre kerültem, úgy láttam, épp elég sok minden miatt meggyűlhet a bajom a tanulmányi évek alatt, de a tyúkokra egyáltalán nem gondoltam. Számítottam rá, hogy nem lesz pénzem, hogy nem kapok majd ösztöndíjat. Arra is elszántam magam, hogy akkor se hátrálok meg a tanárok előtt, ha veszélybe

jut a diplomám. Mindenáron őszinte és következetes akartam lenni. Elhatároztam, nyíltan kimondom, mi nem tetszik a társadalmunkban, akármi legyen is szavaim következménye. De arra, hogy majd egy tyúkkal a hónom alatt sétálok éjszaka a parkban, arra nem gondoltam.

A. EGYETEMISTA: Tán fölcsíptél valami jó kis tyúkot?

B. EGYETEMISTA: Végre hozzáfogtál a kakaskodáshoz. Már azt hittem rólad, kappan vagy.

A. EGYETEMISTA: Az a kis jérce se rossz ott a járdaszélen, figyeld csak!

B. EGYETEMISTA: Elkapnád a bögyét szívesen, igaz-e?

PÉTER: Így beszélnek az évfolyamtársaim. Tűnjetek el. Ti más értelemben használjátok a tyúk szót. Ahányszor elkezdett a társaság a tyúkokról beszélni mindig összereztem. Gyerekkoromtól kezdve üldöztek a tyúkok. Egyszer egy szomszédasszony azt kiabálta a kerítésen át, hogy egész családfánk a tyúkoktól származik.

SZOMSZÉDASSZONY: Még az ükapjuk is csirkefogó volt. Másból meg se tudtak volna élni, mert dolgozni sohase akartak. A dédapja is tojást lopott. Csirkefogó lesz ebből a kölkökből is, nem más.

DÉDAPA: Nem szégyen az, hogy szerettem a csirkehúst. Remélem, hogy a dédunokám is szeretni fogja. Szerettem a csirkepaprikást, a kirántott jércét, meg a jó sűrű tyúkhúslevest. Aztán, ha sikerült, elkaptam a tyúkok gazdasszonyát is, becsülettel, hogy megemlegette.

PÉTER: A dédapám nem tért vissza az első világháborúból. Csak akkor jelentkezett, ha engem meg kellett védeni.

DÉDANYA: Nem szégyelled magad, hogy ilyeneket beszélsz az unokád előtt? Inkább valami szépet mondanál neki. Amiből tanulhatna. Ha már sohase lovagolhatott a térdeden.

DÉDAPA: Ezt is meg kell tanulnia, ha meg akar élni. Ha nincs más, kisfiam, kapd el egy tyúknak a nyakát. Nem szégyen az. Szegények voltunk, az igaz, de megéltünk. Hát te se hagyd magad. A gazdasszonyok meg éppenséggel szeretik, ha megszorogatják őket. Csak ügyesen kell csinálni.

DÉDANYA: Elhagyd az ízetlenkedést, vén illetlen. Mit gondolsz, rád hallgat valaki?

PÉTER: Valami igazsága van a dédnagyatának. Korán rá kellett jönnöm, hogy nekünk az is nagy eredmény, ha megélünk. Tán negyedikes voltam, mikor tudatára ébredtem, hogy nekünk csak tyúkjaink vannak. Másoknak volt disznajuk, egyeseknek kecskéik, ritkábban juhaik. Nekünk csak tyúkjaink voltak. Se disznó, se birka, se kecske, hogy a tehenekről ne is beszéljek.

ANYA: Másra nekünk nem telik, kisfiam. De mi a tojásból is megélünk! Mi kellene még?

PÉTER: Anyám szerint a tyúkok szent állatok. Keveset esznek, az utcán is találunk szemet, a kertben, a szemétdombon, a ház mögött. Egy korán elhunyt lakatos özvegyének nem telik másra. Ezt mondogatta gyakran.

ANYA: Kikeverjem a sárgáját cukorral, kisfiam? Úgy is nagyon jó, nemcsak sósan, majd meglátod. Erősíti a hangszálakat. Énekes lesz belőled.

PÉTER: Első fölismerésem azzal járt, hogy egyből megharagudtam a tyúkokra. Aztán már figyeltem is rájuk, s ha figyeltem, akkor zavart is folytonos kodácsolásuk, kárálásuk. Zavart édeskésen émelyítő szaguk. Zavart a látványuk. Egy percig sem voltak képesek napközben nyugodtan állni az udvarban. Folyton kapirgáltak, szemeztek, tollászkoztak, zavarócskázta, repültek, nyüzsögtek mindenfelé. Úgy éreztem, minden napomat tönkreteszik. Akkora ellenszenvvel viseltetem irántuk, hogy állattanból egyest kaptam, mikor a baromfifajtákat tanultuk. Nem voltam hajlandó arról beszélni, hányfajta tyúk van. Utáltam őket.

TANÁR: Ha a jövő órára se tanulod meg, pótvizsgára küldelek. Isten látja lelkemet, megbuktatlak. Legalább a legfontosabbakat jegyezd meg. Nem vagy te olyan buta. Ide figyelj! Az egyik kezezen fölsorolom őket. A parlagi, a léghorn, a rhode-island, a plimut és az orpington. Öt. Idefigyelsz te egyáltalán?

GYEREKZHANG: Tanár úr, kérem, a Péter grimaszkozik!

PÉTER: De nemcsak a folytonos jelenlétükkel, nemcsak a hangjukkal, szagukkal és látványukkal keserítették meg az életemet a tyúkok, hanem azzal is, hogy miattuk örökös háborúság folyt köztünk és a szomszédok között. Balról, a főutca felől egy rókabajszerű, fehér hajú öreg lakott, aki még az osztrák—magyar hadseregben nyerte el az őrmesteri rangot, s aki tulajdonképpen udvarolni szeretett volna édesanyámnak, de azt mindig káromkodva, kötekedve, őrmester módon tette.

ÖREG: Már megint átszökött hozzám az a huncut kis barna, a fene a tollát! Mondom, szomszédasszony, hogy nincs kakas az udvarában. Mindig hozzám járnak a tyúkjai, hogy végre rendesen megkeresse őket a kakasom. Nem tud kakast találni, szomszédasszony? Szívesen segíték, ha kell.

FELESÉG: János, gyere onnan a kerítéstől! Ha bírnám magam, kitekerném annak a nyavalyásnak a nyakát. Hiába mondom, hogy ne dobd őket vissza?

ÖREG: Nem kell annyira haragudni. Minden jó tyúk jó kakast keres. Igazam van, szomszédasszony? Maga is tudja.

PÉTER: Elegendem volt az öreg célzásaiból. Fájt, hogy anyám tűri a megáláztatást, s fájt, hogy igaza volt, mert már tudtam, hogy nem tehetünk egyebet, sem ő, sem én. A jobb oldali szomszédunknak, apám volt szaktársának a felesége azonban még sokkal nehezebb perceket okozott mindkettőnknek. Gyűlölt bennünket, de sohasem tudtuk meg, miért. Apám bánthatta meg a férjét valamivel, és most rajtunk állt bosszút? Minden mozdulatomat elvakult rosszakarattal szemlélte.

SZOMSZÉDASSZONY: Már megint letörte egy virágomat a maga drágalátos fiacskája. Látszik, hogy nincs, aki törődjön vele.

ANYA: Véletlenül gurult arra a labda. Megígérte, hogy nem is labdázik többet az utcán.

SZOMSZÉDASSZONY: Ígérheti az! Csirkefogó lesz abból, nem más. A maguk udvarában mit tanulhat a tyúkoktól? Úgy néz ki az az udvar, mintha már az üköregapjuk is tyúkász lett volna.

DÉDAPA: Hát bizony, tyúkász is voltam én, többek között. Akkor még nem volt szégyen tyúkásznak lenni.

DÉDANYA: Nyughass már. Ezt már elmondtad egyszer.

DÉDAPA: És ha százszor elmondtam? Így igaz. Tanulja meg, és ne sirjon, ha a banda csúfolja.

GYEREKEK KÓRUSA: Maróti Péter,
tyúkokkal kel reggel!
Maróti Péter,
tyúkokkal kel reggel!

SZOMSZÉDASSZONY: Csak mondjátok neki, meg is érdemi.

GYEREKEK KÓRUSA: Maróti Péter,
kukorékol reggel.
Maróti Péter,
kukorékol reggel.

ANYA: Nem szégyellitek magatokat? Megmondalak benneteket a rendőrnek!

RENDŐR: Mi közöm nekem hozzá, hogy miket énekelnek a gyerekek? Azzal törődjön a tanítójuk, vagy a kedves mamájuk. Majd ha beverik egymás fejét, akkor közbelépek.

DÉDAPA: Hát ezért tanuld meg védeni magad. Kicsire nem nézünk.

PÉTER: A legtöbb baja még csak ezután lett édesanyámnak. Rá se tudtam nézni se tojásra, se csirkehúsrá. Hiába kínálgatta, inkább éhes maradtam, de csirkét, tyúkot nem ettem.

ANYA: Csak egy kis kenyér meg egy kis só van a házban. Vacsora nélkül nem fekhatsz le! Megsütöm ezt a két tojást és muszáj megenned. Értetted?

PÉTER: Ott állt szegény mellettem a serpenyővel, és meg is etette velem erővel a vacsorát, de nem sok hasznunk vált belőle, mert kiökrödtem az egészet azonmód. Nem fogadta be a gyomrom.

ANYA: Olyan sovány vagy, kisfiam. Mit vehetek a nyugdíjból? Vegyünk elsején nyulakat? Gondoznád őket?

PÉTER: Aztán meg folyton nyúlhúst együnk?

ANYA: De hát nem jut nekünk mézsárszéki húsrá. Veszünk sok lisztet meg cukrot, eszünk grízes tésztát, krumplis tésztát, káposztás tésztát, mákos tésztát, jó?

PÉTER: Együtt sírtunk és neveltünk, azon versenyezve, kinek hányfajta tészta jut eszébe. A végén már összehordtunk hetet havat.

ANYA: Lekváros galuskát eszel-e?

PÉTER: Mézes tésztát akarok.

ANYA: Ecetes tésztát kívánsz-e?

PÉTER: Kakaóval, kávéval, zöldséggel, sárgarépával, cukorrépával, marharépával, répátlanul, féligrépásan, répalében...

ANYA: Tojásosan óhajtasz-e?

PÉTER: Tojást ne említs!

ANYA: Éhen fekszel le, édes fiam!

PÉTER: Azzal újra sírva borult rám, alig tudtam megvigasztalni, mondvá, hogy nem is vagyok éhes. De akkor éjjel kétszer is arra riadtam, hogy ijedten kiáltozom, mert olyan szörnyű álmom volt, hatalmas, ház nagyságú tyúktojás görgött felém, és énnekem nem volt erőm elszaladni előle, éhes és gyöngé voltam, leragadt a lábam. Ma már tudom, hogy miattam, értem ment férjhez másodszor édesanyám. Ma már tudom, hogy gyöngének érezte magát, nem bírt az étellel, engem féltett. De akkor gyűlöltem érte, úgy éreztem, cserbenhagyott, elárult. Igaz, akkor már gimnazista

voltam, utazó diák, kevesebbet lehettem otthon, a baromfiudvart mostohaapám se szerette, egy sarokra szűkítette, az már engem se zavarhatott, s őket is leginkább csak este láttam. Az asztalon sokszor volt disznósült, s amit olyan nagyon szerettem, füstölt sonka, meg igazi, drága, erős házikolbász.

DÉDAPA: Azért a csirkehús csak jobb!

DÉDANYA: Örülj, hogy jól megy a sora az unokádnak. Minek avatkozol bele, hogy mi a jobb?

PÉTER: Mostohaapám testvért is hozott a házhoz, tőlem egy évvel fiatalabbat, a Lacit.

LACI: A gimnazisták beszari alakok. Tegnap is megvertünk kettőt az állomás előtt.

PÉTER: És ti hányan voltatok?

LACI: De ők idősebbek voltak. Mégse tudtak bokszolni rendesen.

PÉTER: Te is verekedtél?

LACI: Tán bosszút akarsz állni? Ne félj, nem szólok apámnak, de ha egy ujjal is hozzámérsz, téged is bevarunk az állomásnál.

PÉTER: Most ha megverlek, akkor azt hiszed, hogy a gimnazisták becsületét védem, ha meg nem bántalak, akkor azt hiszed, hogy félek tőled.

LACI: Sok a szöveg. Verekszünk vagy nem verekszünk?

PÉTER: És az apjával is elég sok bajom volt. Nem bántott soha, de nem átalált fülem hallatára veszekedni édesanyámmal a sorsomról.

MOSTOHAAPA: Az édesapja is becsületes lakatosmester volt, hát minek kellett belőle úrfit nevelni? Látod, az én Lacim egy évvel fiatalabb, de máris keres. És jól keres. Ő is elmehelett volna kereskedőnek ugyanabba a vállalatba. Már fölszabadult volna. Akár üzletvezető is lehetne.

ANYA: A tanárai biztattak. Nagyon jól tanult.

MOSTOHAAPA: Akkor miért nem a tanárok pénzelik?

SZOMSZÉDASSZONY: Én nem akarok beleszólni a maguk vitájába, de az új szomszédnak igaza van. A tanulás az uraknak való. Szegényember gyereke nem tud fölvergődni magasabb iskolába. Ha meg jó mesterséget választ, eltartja a családját, van mit a tejbe aprítani.

ÖREG: Új házasok, mégis mindig veszekszenek. Ej, hol vannak az udvarból azok a szép kis barna tyúkok? Ezek a göthös fehérek fenét se érnek.

ANYA: Ebben a házban nekem is van szavam. Nem azért mentem férjhez, hogy a fiamat más irányítsa. Kérdeztem tőle, akar-e tanulni, hát ha akart, most tanuljon.

MOSTOHAAPA: De azt nem tőle kérdezte, hogy ki fogja fizetni az ő tanulását?

ANYA: A mi házasságunkba én is hoztam valamit. A munkától se ijedtem meg soha.

MOSTOHAAPA: Jól van, de azt mondom, hogy ha egyetlenegy rossz jegye lesz, csak egyetlenegy, én leveszem a kezem róla. Elég nagy mafla már, gondoskodjon magáról. Az első egyest hazahozza, már másnap mehet.

ANYA: Nem kell olyan kizárólagosnak lenni. Eddig jól tanult, miért hozna egyest haza.

PÉTER: Pedig akkor már volt egyesem. Mintha bénítólag hatott volna rám a tudat, hogy nem szabad megbuknom egy tantárgyból sem. Az a nyavalyás földrajztanár, egy örökké ordító, ideges pacák zúgatott be, kiabálásával tetézve ijedségemet, egy szót se tudtam kinyögni arról, hogy mi a meteorológia, minek tanulmányozzák a légkört, mit csinálnak a meteorológusok. Butaságomban lubic-kolva, kéjes sikongatással írta be a jegyet a naplóba. Mereven álltam, pedig belül darabokra tört a lelkem, előre nyüsztettem, mint a kutyák az ostortól, mostohaapám és Lacikája diadalától.

PADTÁRS: Tanár úr, kérem!

TANÁR: Mit óhajt? Felelni szeretne?

PADTÁRS: Tanár úr, ha Maróti egyest visz haza, a mostohaapja kiveszi az iskolából.

TANÁR: Ez mit jelent? Marótinak tanulni kellett volna.

PADTÁRS: Tanult ő, csak most ideges.

TANÁR: Engedje meg, hogy én ítéljem meg a tanulók tudását. Vagy ha át akarja venni a katedrát, én nem bánom, de tessék, álljon föl, és bizonyítsa be, hogy legalább úgy ismeri a földrajzot, mint én.

PÉTER: Engem még jobban megalázott ez a huzavona, Jancsi pedig alig húzta ki a kettést. Még jobban tanulnom kellett volna. A tanárnak igaza volt. Csakhogy otthon mind többet kellett segítenem, mostohaapám udvarában nem tyúkok, már hizómarhák, az ólakban egész konda szaporodott. Pár év alatt tehetős gazda fiaként sétálhattam a faluban. De nem felejtett el mindennap figyelmeztetni ígéretére.

MOSTOHAAPA: Amint egyest kapsz, jöhetsz haza. Van itt épp elég dolog a ház körül. Több pénzed lesz, mintha doktorálnál.

PÉTER: Nem akarok orvos lenni.

MOSTOHAAPA: Miért nem? Akkor legalább öregségünkre valami hasznod látnánk anyáddal.

PÉTER: Van maguknak orvosra való.

MOSTOHAAPA: A nyelvedről ítélve ügyvéd lesz belőled.

PÉTER: Ilyen vitákkal, munkával teltek a napok, este jutottam csak a könyvhöz, de akkor meg, ha fönnmaradtam, hol az öreg, hol anyám jött ki hozzám a konyhába, egyrészt hogy ne égessem olyan sokáig a villanyt, másrészt meg, hogy ne fáraszam holtra magam.

KALAUZ: Hé, fiatalember! Itt a végállomás. Vagy eljössz velünk Belgrádig?

PÉTER: Jó, hogy szóltál, folyton elalszok.

KALAUZ: Sokáig álltál a kiskapuban. De ha még egyszer fölébresztelek, akkor áldomást fizetsz.

PÉTER: A háromnegyed évi értesítőt, amiben ott díszelgett az intő, anyám írta alá titokban. Az öreg ellenőrzése lankadt, mert meggyűlt a baja Lacikájával is. A fiúcska kapta magát és megnősült.

LACI: Mit akar az öreg a katonasággal? Majd letöltöm azt is. Miért éljek addig asszony nélkül, ha egyszer szeretjük egymást? Mondd, nincs igazam?

PÉTER: Még sose házasodtam.

LACI: A pénzt félti az öreg. A jussomat sajnálja kiadni.

MOSTOHAAPA: Miféle juss. Kitanítottalak, mesterséged van, az nem elég?

LACI: Engem tanítottatott? Más gyereket taníttatja maga, nem engem.

MOSTOHAAPA: Mert az tanul magától is. Neked is megvolt a lehetőséged rá, de te nem akartál görnyedni a könyv fölött.

LACI: És mi bajom lett? De attól még jár nekem is valami. Hol lakjak az asszonyommal?

MOSTOHAAPA: Kell is neked asszony, te taknyos!

ÖREG: Már megint veszekszenek. Mondtam én a szomszédasszonynak, hogy ne menjen másodszor is férjhez. De hát hiába beszél az ember!

SZOMSZÉDASSZONY: Tisztára elvadult a mai fiatalság. Szegény szomszéd is küzd mindkét gyerekével. Csak bajnak hozza őket az ember a világra. Semmi tisztelet nincs bennük a szüleik iránt.

PÉTER: Furcsa módon engem kényszerült védeni mostohaapám saját fiával szemben. Pedig ha tudta volna, hogy nagy óvatossági hadműveletek után éppen aznap írta alá az íntömet édesanyám, biztosan barátságosabban szól a fiához. De szólhatott, ahogy akart, a lakodalmat nyár elején megtartottuk, ősszel pedig én egyetemre, Laci meg katonának vonult be.

(Zene: Louis Armstrong.)

LAJCSÓ: Te vagy az a gólya, akit mellém osztottak? Figyelmeztetek, hogy szeretem a dzsesszt. Ez ellen nincs apelláta. Ha velem egy szobában akarsz lakni, túrnöd kell.

PÉTER: Tünnöm kellett valóban. Lajcsó negyedéves gépésztanhallgató volt, legalább két fejjel magasabb nálam. Örülöm kellett volna, hogy maga mellé vett, mert sok mindenre megtanított. Hogy és hol kell pénzt szerezni például, hiszen nekem akkoriban ez volt a legnagyobb és egyetlen gondom, otthonról nem fogadtam már el semmit.

MOSTOHAAPA: Megbolondultál, gyerek? Mit virtuskodsz itten? Járj be autóbusszal, mint eddig, az egyetem sincs messzebb az állomástól, mint a gimnázium. Itthon ehetsz rendesen, a zsebpénzt meg majd megbeszéljük. Van itt mindig segítenivaló a ház körül.

PÉTER: Köszönöm a hozzám való jószágukat, de majd elboldogulok ezután magam is.

ANYA: De hát miért akarsz a városban lakni? Itthon nem jó?

PÉTER: Tudtam, hogy nehezebb lesz anyámnak a dolog, de mit tehettem mást. Otthon minden percben megtűrt árvagyereket, megaláztott és kitartott voltam. A városban, ha éhesen is, magam gazdája, akit a szobatárs fölénye sem izgatott különösebben.

MOSTOHAAPA: Ha már boldogulni akar a saját erejéből, szólj valakinek, és én bedugom írtnak a malomba. A Grassalkovics még mindent megtett nekem, amire kértem. Még a szövetkezetbe is bejuttathattam volna.

DÉDAPA: Igaza van a gyerekeknek. Ez a majom betolakodott a családkba, és majd azzal hengeg, hogy ő taníttatta Pétert.

DÉDANYA: Megváltozott a világ. Azelőtt kezet csókolunk volna, ha valaki segítséget ajánl.

DÉDAPA: Ki csókolt volna kezét? Én biztos nem.

DÉDANYA: És ki csókolta meg a plébános úr cipőjét, mikor kíségetett bennünket egy zsák liszttel?

DÉDAPA: Azt azért, mert megmentett téged meg a gyerekeket az éhhaláltól. Nem magamért.

(Fölerősödik a dzsessz.)

LAJCSÓ: Évet vesztettem, öcsi. De annyi baj legyen, legalább jól összeszokunk. Nem mondhatod, hogy cserbenhagytalak. Látod, mire voltam képes éretted?

PÉTER: Azt hiszem, sokkal szívesebben rohantál volna haza.

LAJCSÓ: Hogy szavamat ne felejtsem, mondd csak, öregapám, te so-hase utazol haza vasárnap? Hiszen te itt laksz egy köpésnyire.

PÉTER: Nincs mit keresnem otthon.

ANYA: Nem láttalak négy és fél hónapja. Miért makacsoltad meg magad? Csak még jobban magadra haragítod a tatát.

PÉTER: Itt van maguknak Laci családotul. Még pár hét, és aludni se bírnak az unokától.

ANYA: Tudod, hogy nekem te vagy az első... Édesfiam. Már megint milyen sovány vagy, édes gyerekem.

PÉTER: Nem fogok éhenhalni.

ANYA: Tedd a zsebedbe, ez az én keresetem, kiárultam baromfiból.

PÉTER: Már megint tyúkokat nevel?

ANYA: Ne sérts meg, fogadd el!

PÉTER: Nem kell, magam is boldogulok.

(Fölerősödik a zene.)

LAJCSÓ: Itt van a Duke Ellington Belgrádban. Gyerünk, öcsi, ne lógasd az orrod. Gyere velem, legalább te is meghallod végre, mi az igazi dzsessz. No, mi bajod? Folyton-folyvást a lelki bibijedet gyógyítgatod? Ugorj már!

PÉTER: Hagyj békén!

LAJCSÓ: Gyere, te mafla pesszimista. Gyere!

PÉTER: Eressz!

LAJCSÓ: Harapsz nyavalyás? Leakasztok egyet, hogy leröpül a fejed! Barátságból invitálok, ő meg nekemesik. Hát belőled elegendem van.

(Újra a dzsessz.)

DÉDAPA: Ne búsulj, dédunokám, fontos, hogy élsz. Látod, engem elvitt a háború, nem tudtam segíteni a családomat. Ki tudja, milyen úrfi volnál, ha épségben hazatérek.

DÉDANYA: Ej, öreg, mennyi ostobaságot locsogsz. Csak még jobban elvadítod azt a gyereket.

SZOMSZÉDASSZONY: Megmondtam én, hogy csirkefogó lesz. Szegény anyja mennyit gürcölt miatta, és itt van: haza se dugja az orrát, hogy megnézze, él-e, hal-e.

TANÁR: Meg is buktathattam volna. Még év végén se ismerte föl a ku-

muluszokat. De mondom, valóban árva gyerek, ne én vessek gáncot neki.

MOSTOHAAPA: Hát éntőlem tanulhat. Jobb is, hogy nem háborgat bennünket. Csak nehogy egyszer a bírósági idézés emlékeztessen rá. Még valami adósságba veri magát, vagy tolvajok közé keveredik. Van ott a városban mindenféle.

ÖREG: Az éhség rossz tanácsadó. Látom az arcán, hogy éhezik. Míg azokat a szép kis barna tollú jércékat tartották, legalább tyúkhúst ettek, ha akartak.

PÉTER: Sose tűrtem a nyafkákat. És mégse tudtam kivágni magam a Lajcsó által lelki bizizésnek nevezett állapotból. Rávetettem magam a pszichológiára. Elolvastam minden föllelhető szakkönyvet a lelki életről, külön az árvák lelki életéről. Már tudtam, hogy tipikus eset vagyok, tudtam, hogy depressziós hangulatok szorongatnak, de szabadulni tőlük nem tudtam. Utáltam magam a gyöngegességemért. Órákra keveset mentem, de hogy meglegyen a mindennapi betevő falatom, az egyetemista szervíz által szerzett munkát elvégeztem pontosan. Ott ismerkedtem meg Gizivel, az özvegyasszonnyal.

GIZI: Milyen komoly ma, Péter? Megiszik egy kávét?

PÉTER: Köszönöm, nem élek vele.

GIZI: De egy kis hazai barackpálinkát már nem utasít vissza, ugye?

PÉTER: Igazán köszönöm, alkoholt nem fogyasztok.

GIZI: Hát ez csudálatos! Mivel kedveskedjek akkor magának?

PÉTER: Tudatosan fogadtam el közeledését, gondoltam, hátha a szerelem helyrebillenti majd az egyensúlyomat. Hátha én is olyan vidám fickó leszek, mint az évfolyamtársaim.

A. EGYETEMISTA: Én mindjárt láttam rajta, miért írta bele a hirdetésbe: „csak férfiaknak”. De valóban jól nézett ki. No, mondom, ha férfit keres, én itt vagyok. Be is vezetett mindjárt.

B. EGYETEMISTA: De miért nem engedi, hogy meglátogassanak a barátaid?

A. EGYETEMISTA: Te hülye vagy! Én nem engedek oda senkit. Érted? Még valamelyik leütné a kezemről. Hát nem vagyok agyalágyult. Még nyaralni is elvisz.

GIZI: Péter, hova még nyaralni?

PÉTER: Korai még arról beszélni. Még előttem van egy tanulási kampány, aztán a vizsgák.

GIZI: Most befizethetnénk két helyre. Makarskán nem olyan drága a panzió.

PÉTER: Várjál egy kicsit. Meg kell gondolnom, mit is jelentsek be a júliusi időszakra.

DÉDAPA: Látod, hogy buknak rá a nők? Látszik, hogy az én véremből van benne.

ÖREG: Mi katonák nem sokat teketóriáztunk a fehérréppel. Hanyatt döntöd, aztán megcsipkeded az arcán, ugye jó volt, babám.

PÉTER: Ha szerelem lett volna, talán segít. Így csak újabb terhet vettem a nyakamba. Gizi szeretett, annál nehezebb volt nekem. Minél boldogabbnak láttam, annál nagyobb csalónak éreztem magam. Nyomta a lelkem anyám sorsa, az otthoni veszekedések, félreértések, megalázások emléke, a gondolat, hogy miattam vette mások

gondját is magára, most meg belesodródtam még egy hasonló bonyolult és tisztának egy cseppet se mondható viszonyba.

(*Ajtócsapódás.*)

ANYA: Hát ebben a kis szobában laksz, fiam?

PÉTER: Anya! Hogy kerülsz ide?

ANYA: Megtaláltalak. Jöttem le a kofákkal a piacra. Becsaptam a tatát. Gyanakodott, hogy téged foglak keresni, de hoztam egy csomó tojást, gondoltam, jobb, ha eladom, mint ha otthon romlik.

PÉTER: Hát, gyere ülj le. Van itt szék, csak könyvek voltak rárakva.

ANYA: Még mindig ilyen sovány vagy?

PÉTER: Semmi bajom.

ANYA: Hoztam neked túrós rétest. Azt mindig szeretted. Hajnalban sütöttem.

PÉTER: Azt is titokban?

ANYA: Nem, hiszen otthon is maradt belőle. Ej, ne kapaszkodj a szavaimba. Nem örülsz, hogy bejöttem hozzád az otthonba?

PÉTER: Dehogynem, anya. Örülök.

ANYA: Nézd, hoztam egy tyúkot is. Ezt nem adtam el. Még neve is van neki.

(*Csendesen kotyogni kezd a megbolygatott tyúk.*)

PÉTER: Élő tyúk?

ANYA: Tudom, hogy nem szereted a tyúkokat, de mit tudtam volna kezdeni vele? Nem vette meg senki. Tegnap beszéltük meg a tatával, hogy ma én is eljövök a kofákkal. Nem is hoztam semmit, ez meg már úgy hozzám szokott, hogy bejött utánam a konyhába.

PÉTER: De hát mit csináljak vele?

ANYA: Hát, amit szokás. Nincs konyhátok itt az otthonban?

PÉTER: Nincs. A legjobb lesz, ha visszaviszed, anya.

ANYA: Semmit se túrsz magad körül, amit tőlem kaptál. Mit vétett neked ez az ártatlan állat?

PÉTER: Ne sírj, anya. Ne sírjál. Örülök, hogy hoztad, de bizústen örülök. Csak gondoltam, hogy már megszoktad otthon, meg...

(*Főlerősödő dzsesszzene.*)

Így maradt nálam Ellington. Elfelejtettem megkérdezni anyámat, mi is a tyúk neve, hát Lajcsó tiszteletére elkereszteltem Ellingtonnak. Odakötöttem a sarokba, egyetlen székünk lábához. Valóban emberhez szokhatott, mert nem volt hangos természetű. Csendesen kotyogott, ha beszéltem hozzá. Ha ránéztem, eszembe jutott az udvarunk, a szegénységünk, a gyerekkorom. Ugyanúgy mocorgott, kapirgált, hunyorgatott, mint a többi tyúk, nekem mégis többet jelentett. Hoztam neki kukoricát a piacról, s az egyetemistamenzáról csórtam egy tányért itatónak. Lajcsó ugyancsak meglepődött este, amikor meglátta.

LAJCSÓ: Hát itt meg mi van a sarokban?

PÉTER: Az ott az Ellington.

LAJCSÓ: Micsoda?

PÉTER: Egy igazi tyúk, Ellington.

LAJCSÓ: Megbolondultál?

PÉTER: Miért? Látod, hogy igazi.

LAJCSÓ: No, de minek neked ez a tyúk?

PÉTER: Én se avatkozok bele a te tyúk-ügyeidbe. Ha szólsz, hogy hozol egy tyúkot, én elmegyek moziba, igaz? Ne kezdjünk tyúkpörösködni.

LAJCSÓ: Most én is menjek moziba?

PÉTER: Feküdj le nyugodtan, mondom, hogy Ellingtonnak hívják, így békésen alhatsz, beleillik a koncepciódba.

(Dzesszene, halkul, és néha-néha belekotyog a tyúk.)

LAJCSÓ: Meddig akarod még itt tartani ezt a bűdös állatot?

PÉTER: Ne sértegesd Ellingtont.

LAJCSÓ: Gyere, vágjuk le.

PÉTER: Te vérengző kezdesz lenni.

LAJCSÓ: Miért nem vágja le a nőd?

PÉTER: Nem vágja le senki. Ellingtont hazaviszem ajándékba.

LAJCSÓ: Tisztára bedilizett. Nincs apádéknak elég tyúkjuk? A városból viszel tyúkot falura?

PÉTER: Ahogy mondd.

LAJCSÓ: De én nem hagyom itt tovább!

PÉTER: Hozzá ne merj nyúlni!

IGAZGATÓ: Nézze, Péter! Három éve lakik az otthonban, szinte egyedüli, aki még semmit se követett el. De akármilyen szimpatikus is nekem, a szobatársának igaza van. Azt a tyúkot el kell vinnie.

PÉTER: Hova vigyem, igazgató elvtárs?

IGAZGATÓ: Vágja le.

PÉTER: Nem lehet.

IGAZGATÓ: Hát akkor dobja ki, eressze szabadon, vagy adja el valakinek. Más én se tudok javasolni.

PÉTER: És ha nem vagyok hajlandó megválni tőle?

IGAZGATÓ: Akkor sajnós az egyetemisták otthonától lesz kénytelen megválni. Ilyen privilégiuma senkinek se lehet nálunk. Állatot tilos tartatni az otthonban.

PÉTER: Akkor a viszontlátásra!

IGAZGATÓ: Maróti, gondolja meg, mit csinál!

DÉDAPA: Nagyon jól teszi, hogy ott hagy benneteket. Beképzelt, úri csürhe!

DÉDANYA: Az egész jövőjét tönkreteszi. Tanácsold neki, hogy gondolja meg. Az igazgató úr nem akart neki rosszat.

ÖREG: Mindig makacs volt a fiú. Kár, hogy nem lett katona. Ott majd rendbe hozták volna.

TANÁR: És nem akarta megtanulni, hogy melyik tyúk a rhode-island és melyik az orpington.

SZOMSZÉDASSZONY: Tudta ő, ne féljen maga. Igazi tyúkász familia ez. Mít gondol, miért ragaszkodik ahhoz az állathoz? A vérében van. Ha nincs körülötte baromfi, lehet, hogy nem is tud tanulni, úgy megszokta őket.

A. EGYETEMISTA: Hallottad, hogy Maróti egy tyúkot dugdos a szobájában?

- B. EGYETEMISTA: Biztos fiatalkorú a csaj. Tán megszöktette?
A. EGYETEMISTA: Csak a nőkön jár az eszed. Egy igazi, kotkodácsoló tyúkot rejteget.
B. EGYETEMISTA: De hát minek az neki? Friss tojást szeret reggelizni? Mint Romulus császár?

(Kotkodácsolás.)

- GIZI: Úgy örülök, hogy mégis meggondoltad a dolgot, szerelmem. Itt nálam minden kényelmed meglesz. Délután háromkor jövök haza, addig haláli csend van, tanulhatsz. Akkor bekapok valamit, és huss az ágyba. Egyszerű a programom, de biztos neked is tetszik.
PÉTER: Hát persze.
GIZI: Pecsétet rá!

(Cuppanás.)

- PÉTER: Téged nem zavar, ha a konyhába vagy az éléskamrába bekötöm Ellingtont?
GIZI: Kicsodát?
PÉTER: Van egy Ellington nevű tyúkom.
GIZI: Nahát; azt hittem kiskutyát hoztál a táskádban. Már miért zavarna? Csak tedd be a kamrába nyugodtan. Majd vasárnap készítek neked töltött csirkét. Még olyat nem ettél. Majd meglátod, hogy tud a te asszonykád főzni. Megnyalhatod a tiz ujjadat.
PÉTER: Ellingtont nem fogjuk megfőzni.
GIZI: Hát mit csinálunk vele?
PÉTER: Épségben akarom hazavinni.
GIZI: Hát nincs elég baromfija anyádéknak? Vagy ez újfajta?
PÉTER: Van nekik. De én ezt, pont ezt akarom nekik hazavinné.
GIZI: Hát jól van. Tedd be a kamrába. Aztán majd meglátjuk...

(Kotkodácsolás.)

- PÉTER: Három hétig húztam ki Gizinél. A végén féltékenykedni kezdett Ellingtonra. El se mehettem hazulról, mert féltem, hogy elnyisszantja a nyakát.
GIZI: Szegény megboldogult férjemnek is voltak bolondériái, de ilyet ő se csinált. Minek őrzöd Ellingtont? Minek neked egy tyúk?
PÉTER: Nem mindegy az neked?
GIZI: Te, mit csinálsz vele, míg én odavagyok?
PÉTER: Semmit. Mit csinálnék egy tyúkkal?
GIZI: Én nem tudom, de valamiért szükséged van rá. Igaz?
PÉTER: Igaz.
GIZI: És nem mondd meg a te kis asszonykádnek az okot? Gizike mindent elmondott neked.
PÉTER: Én is elmondtam mindent. Haza akarom vinni ajándékba Ellingtont.
GIZI: Hát akkor vidd haza vasárnap.
PÉTER: Majd a vizsgák után. De az is lehet, hogy csak akkor megyek vele haza, ha megszereztem a diplomát.

GIZI: És addig az én éléstáramat bűdösítse a madarad? Hát azt nem.

Önálló nő vagyok, vedd tudomásul.

PÉTER: Mi köze van ennek Ellingtonhoz?

GIZI: Igenis van köze. Választhatsz: vagy én vagy a madár!

(Kotkodácsolás.)

PÉTER: Így kerültem az utcára Ellingtonnal. Éjjel a parkban próbáltam aludni, most már nem voltak hidegek az éjszakák, de a rendőrök nem hagytak békén. Úgy látszik, a parkban alvó fiatal emberek különösen izgatják a fantáziájukat.

RENDŐR: Itt nem alszunk.

PÉTER: Ketten nem is férnénk el egy padon.

RENDŐR: Micsoda?

PÉTER: Szolgálatban nem is szabad aludnia.

RENDŐR: Mi van a táskádban?

PÉTER: Ellington.

RENDŐR: Borotva? Villanyborotva?

PÉTER: Egy tyúk.

RENDŐR: Mutasd a táskát!

PÉTER: Ha kinyitom, elröpülhet.

RENDŐR: Nyissuk ki!

PÉTER: Ne ketten, mert akkor biztos elröpül, majd én óvatosan megmutatom.

(A megbolygatott tyúk ijedt kotyogása.)

RENDŐR: Egy tyúk!

PÉTER: Mondtam.

RENDŐR: Gyere be velem a rendőrállomásra!

PÉTER: Tilos táskában tartani tyúkot?

RENDŐR: Honnan szerezted?

PÉTER: Kaptam.

RENDŐR: Gyerünk, gyerünk! Majd az ügyeletes előtt igazolod magad.

(Kotkodácsolás.)

DÉDAPA: Én már rég megszöktem volna a rendőrtől.

DÉDANYA: Te mindig híreskedsz. Aztán egyszer legénykorodban szájon is vertek a csendőrök.

DÉDAPA: De megérte, akkor vettelek észre, mikor törölgetni kezdél a zsebkendőddel.

DÉDANYA: Mert hogy olyan mafla voltál, hogy nem is mertél a lányok felé nézni.

TANÁR: Májusban már valóban sokszor lehet a szabad ég alatt aludni. Ezt az iskolában is tanítom.

MOSTOHAAPA: Ha a rendőrség toloncolja haza, kitagadom. S aki vele akar menni, vele mehet. De ide, amíg én vagyok itt a gazda, be nem teszi a lábát.

ÖREG: Már nem minden eset jut eszembe, de azt hiszem, kakast adtam egyszer nekik. Ott az a sok tyúk, és nincs köztük kakas. Vagy csak akartam adni?

LAJCSÓ: Fölháborító! A tyúkját Ellingtonnak merte nevezni. Szemtelen célzás az én szórakozásomra. Azt hittem, viccel, aztán fogta magát, fölpackolt és eltűnt. Pedig ösztöndíja sincs.

(Kotkodácsolás.)

PÉTER: A rendőrtiszt szerint kitűnő trükköt eszeltem ki a rendőrség bosszantására. Viszont közölte velem, hogyha még egyszer állandó lakhely és bejelentőlap nélkül találnak, el kell hagynom a várost. Mint mindenki, ő is azt kérdezte tőlem, minek nekem ez a tyúk. Eddig három kiadó lakást tekintettem meg, meg is feleltek volna, de mindhárom helyen ezt kérdezték tőlem. Hogy minek nekem ez a tyúk.

ASSZONY: De hát mi szüksége van erre a tyúkra? Mire használja?

PÉTER: Nem használom semmire. Viszont a neve Ellington, és nem fogom senki kedvéért fölfalni.

ASSZONY: Hát, mindenféle emberek vannak. Sajnos, nem nagyon érek rá...

PÉTER: Gondolja, hogy bolond vagyok?

ASSZONY: Dehogyan gondolom, isten ments. Biztos a szerencsét hozó kabalája ez a tyúk.

PÉTER: Ellington a neve.

ASSZONY: Kitől kapta? Mert ugye kapta?

PÉTER: Igen, kaptam.

ASSZONY: Tudtam én mindjárt. Azért őrizgeti, mert szerencsét hoz.

PÉTER: Hát az lehet. Bár eddig nem vettem észre, hogy szerencsét hozott volna. De nekem mégis ragaszkodnom kell hozzá, érti?

ASSZONY: Hogyne érteném, kérem, én egy magányos öregasszony vagyok...

PÉTER: Ne féljen, nem eszem meg. Csak megmagyarázom a dolgot. Akkor is megmagyarázom, ha nem érti. Mert nekem Ellington nemcsak egy közönséges tyúk, nemcsak megzabálni való tollas jószág. Számomra Ellington megőrzése a becsületem megőrzése. Ez a tyúk az én anyám szeretete. Ez a tyúk a gyerekkorom. Ez a tyúk az életem átka, az én minden megaláztatásom, az én minden szenvedésem, anyám gondjai, a kettőnk éhezése, az énértem való áldozat. Ez a tyúk a kettőnk elégtétele is. Hát ezért őrzöm.

ASSZONY: Kérem, nekem semmi kifogásom ez ellen.

PÉTER: Csak épp a lakás nem kiadó.

ASSZONY: Ilyen körülmények között igazán nem kívánhatja, hogy ötszáz dinárért kiadjam.

PÉTER: Most jövök rá, hány ember ki sem állja a tyúkokat. Az élő tyúkokat. A lakástulajdonosok, úgy látszik, egytől egyig gyűlölik őket. Divat nem szeretni őket. A sznobok a szagukat se állják. A kényesek a látványukat. Az érzékenyek a hangjukat. Ellingtont nem tűri a város. Ellingtonnak pusztulnia kell. Hát nem látják, hogy az én sorsom az Ellington sorsa? Az én halálom Ellington halála? Mit csináljunk Ellingtonnal? Mi vár rá állandó lakhely és bejelentőlap nélkül? Mi vár rá pénz és élelem nélkül? Elveszve állok itt, tehetetlenül. Tanácstalanul. Mit csináljunk Ellingtonnal?

(Halk kodácsolás, amit elnyom a zene.)

---

mai próza

---

csütörtök

REGÉNY

HORNYIK GYÖRGY

Kint, a kanális partján lefektettem a motort, és leültem mellé a töltsre. Csak hárman voltak kint — egy nyugdíjasforma meg két kamasz —, de ahogy innen láttam, nemigen fogtak semmit, csak kitartóan lógatták a madzagot a vízbe. Meleg volt, de a föld még hűvös, levettem hát a bőrzekét, leterítettem, ráhevertem, és elgondolkoztam az életemen.

Mi a nyavalyás fenének is jön az ember a világra — ilyesmik jutottak az eszembe —, amikor folyton kínlódnia kell? Persze az ilyeneknek, a magunkfajtaéknak. Mert van, akinek nagyon megy a lap — simán beleszületik egy „jó” családba, gondja semmire, elvégzi szépen az iskolát, az egyetemet, még ha az esze nem is fog valami jól — nem baj, ha tíz évig is tart, elvégzi, nem kell féltetni, végül már a tanárok szinte rátukmálják a diplomát, csakhogy szabaduljanak tőle, ha a kedves papája előzőleg nem lép közbe, nem beszél velük —, szóval megkapja a cetlét, állás biztosítva valami jó vállalatban, vastag boríték, lakás, frizsider, tévé, kocsi, rangjához méltó feleség — mindez megvan neki egyszerre, anélkül, hogy a kisujját is mozdítaná érte. A magamfajta meztelen seggű meg — gyerünk, húzd az igát már gyerekkorodban, cipeld a nagy dög nehéz ládákat a vasúton, söpörd az udvart a mester feleségének „szabad időben”, mert „fagylalt vagy galamb” (a Józsi szokta mondani, hogy ilyen bélyeget kellene kiadni, mert ez azt jelenti, hogy vagy nyalsz, vagy repülsz); mondom, húzd az igát már kamaszkonodban, tanulj ki valami mesterséget, aztán ha szerencséd van, még állást is kapsz. És ha állást kapsz, folytasd tovább: gürcölj, te marha, kapanj össze minél többet, maszkolj a szűk napokra. Ezt is megteszed, és mikor már úgy érzed, hogy na, van valamid — tévéd, mopedod, lakásod, a gyerekek rendesen járnak —, jön derült égből a villámcsapás. Érdemes?

Még jó, hogy a lakást, azt nem vehetik el, mert tavaly volt tíz éve, hogy benne lakom.

Ilon — szegény, hogy örült, amikor a gyárba kerültem. Akkor még ő is dolgozott a szövőgyárban, Erzsi a mamánál volt falun (szegény mama,

de jó lenne, ha élne), és a két kis fizetésünk egy rakáson valóságos vagyonnak számított. Akkor vettük a tévét is. Aztán Ilon tcherbe esett, nekem meg egyre vastagodott a boritékom. Mikor meglett az Erzsi — olyan babakocsit kapott, hogy nem volt még egy a környéken —, és Ilonnak letelt a szülési szabadsága, gondoltam egyet: azt mondtam neki, hogy ő pedig többet nem fog dolgozni a gyárban, hanem itthon marad a gyerekekkel. Láttam, egy kicsit fáj neki, meg mondogatta is, hogy gyorsabban haladnánk előre, ha még az ő kis fizetése is bejönne elsején, de nem hagytam. Mama akkor kezdett betegeskedni, Erzsit többé nem vállalhatta, sőt Ilon járt ki hozzá buszon mindennap, úgyhogy végül mégis beadta a derekát. Mama aztán ősszel ágynak dőlt, és nem is kelt föl többé, kárácsonykor eltemettük, gyomorrákja volt, nekem megmondta az orvos, Ilon talán még ma sem tudja.

Így maradtunk magunkra Ilonnal meg a gyerekekkel, nem számítva azt a vén boszorkányt, a Teca nénit, de az nem is rokon, csak papíron.

Az is eszembe jutott, ott a kanális partján, a töltésoldalon, hogy talán jobb lett volna, ha az asszony állásban marad. Mégiscsak csöppenne valami most, meg talán én is fusizhatok valamit, és kibőjtölnénk valahogy, míg újra rám nem mosolyog a szerencse. Most már persze szó se lehet erről — a textilgyárból is a múltkor eresztettek szélnek egy tuca-tot, hát akkor hogy vennék fel Ilont, amikor ő maga mondott fel tíz évvel ezelőtt? Szóba se állnának vele.

Katicabogár mászott a kezemre, sétált egy darabig a szörszálak közt, aztán szétrepesztette a kemény szárnyát, és felröppent a levegőbe. Könnyű neki, gondoltam.

Szóval ilyen szimentáli hangulatban voltam (ez is a Józsi szavajá-rása), és közben annyi fűszálat rágtam el, hogy már egész fanyar lett a számíze.

Kilenc óra körül járt az üdő, azok ott még egyetlen halat se fogtak, szinte már megsajnáltam őket. (Gondoltam, megmondom, hol van az én helyem, legalább annak a nyugdíjasnak, teljék benne öröme, mert én etetem a halakat, de aztán mégse szóltam. Ki tudja, milyen ember, a végén még kitúrna, nem lenne tőle szabadulásom, én meg ismerem magam, az öregekkel mindig gyenge szívű vagyok.)

Fölálltam, mert már a hűvösség átjárta a zekémet is, amikor kiesett a farzsebemből az újság, amit a Jócótól kaptam. Mindjárt vissza is ültem, és megkerestem benne azt a hirdetést: „Társat keresek esztergályos műhelyembe. Jellege: Kitűnő kereseti lehetőség.”

Hm.

Esztergályozni is tudok — azért azt meg kell vallani, a régi mestereknél az embert mindenre megtanították, nem úgy, mint most, hogy csak ezt a két-háromféle munkát tudod, gépgyáruval, szalagfűrészszel, fúróval és kész. Náluk bizony végigmentünk minden fázison, méghozzá egyszerre, ahogy a munka megkövetelte. Még a bognárfejszét is tudom kezelni. (Egy kicsit sajnálom is ezeket a mai únasokat: igaz, talán többet tudnak elméletben, a „faanyag hasznosítási módjairól”, mint ahogy az a kis pökhendi únas, az Anti mondta tavaly, amikor még nagyon feszült benne a tudomány, de egy ajtót rendesen bepásztani, az már magas nekik. Bepásztítják, igaz, de másnapra úgy megvetemedük, hogy az Isten se csukja be, vagy nyitja ki, csak szomorúan elfordul tőle. A többitől ne is beszéljünk.) Igaz, söpörtem nála az udvart, takarítottam a nagyságá-

nak, cipeltem nekik a piacról a cekkereket, meg pofont is kaptam eleget, de azért a szakmát megtanultam nála, sőt talán még többet is.

Nézegettem a hirdetést, aztán az órámot: fél tíz. Ebédig még van időm. Megnéztem a hirdetőasztály címét is, aztán berúgtam a motort.

A hirdetőasztályon mindjárt el is igazítottak, megadták a címét, bent volt a nagytemplom közelében, valami csendes kis mellékutcában, egyből megtaláltam.

Letámasztottam a motort, még egyszer megnéztem a házszámot, az volt: huszonhetes. Régi, négyablakos ház, nagykapuval, kiskapuval. Cégér sehol. Benyitottam.

Végigmentem a hosszú gangon, benyitottam a másik ajtón és egy olyan télikert felébe kerültem. Jobban mondva egy fedett üvegezett terasz volt, tele kaktusszal, aszparágusszal, meg azokkal a dendronokkal. Muskátlit nem láttam.

Már indultam volna tovább, amikor kinyílt balról az ajtó, és kijött a nagysága. Mindjárt láttam, hogy nagysága — slafrokban volt, bojtos papucsban, még gyöngyökkel is lki volt nakva, a fején valami muszlin-kendő — hamarjában kaphatta magára, de átlátszottak rajta a hajcsavarok.

— Kít keres? — így ő.

No, ez jól kezdődik, gondoltam, mert közben jól végig is mért.

— Jó napot — mondtam mégis. — A hirdetésre jöttem,

— Ja, úgy — olvadt szét mindjárt a szája az arcán. — Csak tessék, tessék befáradni. Mindjárt szólok az uramnak.

Betessékelt a belső gangon át valami szobába, de inkább mintha iroda lett volna. Leültetett egy szoknyás fotelba:

— Dohányzik? — olvadt tovább.

— Igen, cigarettázom.

— Parancsoljon — tolta elébem a cigarettás dobozt. Drina volt benne.

— Köszönöm, ettől köhögök, inkább a magaméból — vettem elő a zsebemből.

— Kávével megkínálhatom? — kérdezte fokozódó kedvességgel.

— Megihatok egygel — gyújtottam rá a cigarettámra.

— Akkor én most fölteszem a vizet, és szólok az uramnak. Ne haragudjon, egy pillanatot... — mondta, és már el is tűnt.

Körülnéztem a szobában: szalongarnitúra, fényezett panelből, három szoknyás fotel, egy puff, mindenfelé csipke — biztos a nagysága horgolta üres óráiban —, a falakon családi fényképek, diploma keretben, hánom gobelin vastag, cifra aranyozott keretben (egyszer mi is kaptunk ajándékba egyet, nem is tudom, kitől, de én azt a falon nem bírtam látni, a fene tudja, miért, mindig a mesterem nappali szobáját juttatta eszembe, és azóta is a padlason van a lábában, a többi kacat között), meg egy íróasztal az egyik sarokban, háttal az ablaknak. Az íróasztalon olyan modern toltartó állt beépített naptárral meg órával. Lehet, hogy tranzisztor is volt hozzá kombinálva, nem tudom, nem mentem közelebb. Szóval van a pasinak dohánya, gondoltam.

A szobát vastag szőnyeg borította, lehet, hogy perzsa.

Jóformán körül se néztem, nyílt az ajtó. Magas, nálam egy fejjel magasabb, lkopaszodó, fekete hajú férfi lépett be, utána a nagysága. A férfin széles csikú sötétszürke öltöny volt, fehér lng, nyakkendő. A szeme keskeny, mint a kés pengéje.

Egy pillanat alatt lefényképezett, éreztem, és kezét nyújtott.

— Oszkár vagyok. Szintes Oszkár.

— Kollár István — álltam fel. Csak az ujjaimat fogta meg, mintha a kesztyűt akarta volna róla lehúzni.

— Mindjárt hozom a kávé — szölt a nagysága, és kilibbent az ajtón. A pasas megkerülte az asztalt:

— Tessék, foglaljon helyet — mondta, de én már ültem is. Az íróasztal mögé ereszkedett, és rám nézett.

— Anói, a feleségem, már mondta, hogy a hirdetésre jött.

— Igen — nyomtam el a fél cigarettát.

A nagysága behozta a kávé. Megkérdezte, hogy szeretem, édesen vagy keserűn, elébem tette egy tálcan a csészét, meg egy kis díszes pikszlüt cukorral, aztán a férje elé is tett egy ilyen kompletbot, majd magunkra hagyott.

— Nézze — vette elő a zsebéből a cigarettatárcát (monogram volt rajta, a fotelból is látni lehetett) —, térjünk mindjárt a tárgyra. Munkádsom már van, három. Nekem társ kell, ugye.

— Olvastam a hirdetést — feleltem.

— Ha szabad tudnom, mit végzett?

— Asztalos szakmát.

— Ért az esztergályos munkákhoz?

— Magas szakképzettségű asztalos vagyok. A Hübennél tanultam ki.

— A Hübennél... a Hübennél. Ki az? Tudja — elmosolyodott —, én most költöztem ide három hónapja, nem vagyok idevalósi...

— A Hübent minden régi asztalos ismeri. Igaz, meghalt már, de elnöke volt kétszer is az ipartestületnek a régi időkben — vetettem oda.

— Ahá, az ipartestületnek — dobolt az ujjáival az íróasztalon —, szóval azt akarja mondani, hogy...

— Igen, esztergályozni is tudok. A bognárszakmához is értek, és egy évig egy ácsnál is dolgoztam.

— Nagyszerű. Ez már döfi. Kiténő — lelkendezett, és felugrott a székről. — Ilyen ember kell nekem. Parancsoljon — kattintotta ki orrom előtt a cigarettatárcáját. Kent volt benne meg Marlboro. Kivettem egy szagosat, pedig nem szeretem. Tüzet adott a gázöngyújtójából (azon is raja volt a monogramja), rágyújtott ő is, és visszaült a székébe, az íróasztal mögé.

— Ancikám — kiáltotta.

A nagysága belibbent.

— Hozz egy kis konyakot, édesem. Nem is kérdeztem — fordult felém —, mit parancsol? Esetleg likórt? Vagy enciánt?

— Köszönöm, jó lesz a konyak is — mondtam. Kezdett mind jobban nem tetszeni: monogram a cigarettatárcán, monogram az öngyújtón, enciánt (persze, az az a gyomorkeserű, a szájszagú Pertics hozott egy kis tonikumos üveggel, amikor elkészültünk az olasz sarokvasas szekrényével, hogy száradjon össze a nappalijában), még aztán feszít itt az írókészet mögött, az íróasztalnál abban a széles csfkú szünke öltönyében, fehér ingben, nyakkendőben, mint valami tanfelügyelő, közben pedig már tizenegy felé járhat. A körme is olyan tiszta, mint nekem szombaton délután, fürdés után. Nem dolgozik ez műhelyben, az biztos, mint a vöcsök.

A nagysága behozta a konyakot, és kiiment.

— Tudja kedves... úzé... — kerülte meg ismét az asztalt, és odajött elébem.

— Kollár — segítettem ki.

— Igen, szóval, tudja, kedves Kollár, én mindjárt azt gondoltam — töltött a poharamba —, hogy maga lesz a helyettesem, vagyis a főmunkavezetőm a műhelyben. Mert ilyen ember kell nekem, aki alaposan ért a szakmához, úgen. Aki meg tudja mondani, hogy mi a jó és mi a rossz. Aki tudja, mi a minőségi darab és mi a selejt. Egészségére — kocintotta oda a poharát az enyémhez.

Én felhajtottam az enyémet, ő meg csak belenyalt, és letette a tálcára a poharát. Leült mellém.

— Tudja, rengeteg munkánk lesz, de utána kell járni. Én állandóan terepen vagyok, vidéken meg a fővárosban. Előbb be kell járattatni az üzemet, ugye, és így nem lehetek állandóan a műhelyben.

— És mit gyártanak?

— Hát... most egyelőre salkgarnitúrákat, de már van egy megrendelésem húszezer darab kuglibabára, egy olasz rendelte. Tölgyfából — mondta, és rám hunyorított. — Megmondhatom — fogta halkabbra — márkában fizeti. Ha meg tudunk egyezni — tette hozzá jelentőségteljesen —, maga is valutában kapja, amit úgy fizetnek, ugye.

— És mennyi lenne a fizetésem?

— A fizetése? Hogyhogy?

— A fizetésem. A havi fizetésem, gondolom. A személyi jövedelmem.

— Ja — nevette el magát, és a térdére csapott. — Az a megrendelés-től függ. Tudja, még nem járódott be az üzem.

— Hát abba én nem megyek bele — mondtam határozottan.

— Nézze, így jobban járna, de ha akarja...

— Ne haragudjon, de mennyit fizet a munkásoknak?

— Ők, ugye... nekik átalánybérük van.

— Mennyi?

— Nyolcvan. Nyolcvanezer.

— A társadalombiztosítóval együtt?

— Khm... úzé... egyelőre nincsenek bejelentve, egy hónapra vannak felvéve, tudja, amíg az üzem be nem indul.

— Aha. És nekem mennyit szánna? — faggattam tovább.

— Szóval mégis fixhez ragaszkodunk? Pedig így rosszabbul jár.

— Nézze, egyelőre jó lesz nekem így is — mondtam.

— Hát... nézzük csak... mondjuk százhusz... igen... százhusz a maximum, amit adhatok, egyelőre.

— A szociálissal együtt?

— Nézze jó ember — kezdett egy kicsit idegeskedni. — Mondom, hogy most indítom be az üzemet. Egypár hónapig a saját zsebemből fizetem magát is, meg a munkásokat is. De fél éven belül garantálom, hogy bejáródik a dolog, és akkor mindent elrendezünk. Parancsol még egyet? — és már töltött is.

— Jó van, no — mondtam.

— Proszit — emelte fel a poharát, és megint csak úgy belenyalintott.

— Ez akkor eddig rendben is lenne — tette le a poharát. — Parancsol? — kattintotta elébem megint a monogramos dózniját.

— Nem, köszönöm, nem szoktam hozzá — nyúltam a zsebembe a Zetáért.

— Szóval, térjünk a tárgyra: mennyivel száll bele?

Nem értettem.

— Mibe?

— Az üzletbe.

— Hogy gondolja?

— Hát úgy, hogy maga is befektet egy összeget. Alaptőke nélkül nem megy, azt tudja jól. Kell az anyagra, a bankhitelre, az első negyedévi adóra, villanyra, ugye. — Egy pillanatra elhallgatott, a szeme sarkából méricskelt, aztán: — Társat keresem, ugye? Gondoltam, úgy ötmillióval el is kezdhethjük.

— Ötmillióval? — hültem el a fotelban.

— Igen, igen. Maga ad ötöt, én meg adom a felszerelést, a helyiséget meg mondjuk még hárommilliót, és indulhatunk.

— Ötmilliót? — kérdeztem megint, mint akit a guta ütött.

— Sokallja? Ne gondolja, hogy sok. Mi az máma ötmillió, mit gondol? Szélütötten meredtem magam elé.

— No jó — mondta hosszú szünet után —, ha nincs annyi, kezdetnek elég lesz három is.

Nagy nehezen magamhoz tértem.

— Nincs nekem annyi se — mondtam halkán. Jólesett volna most egy dupla konyak, de nem töltött.

— Tudja mit? Rendszerben van, mivel magáról van szó, legfeljebb kölcsön után nézek, legyen kétmillió, ugye. Stimmel?

Most már aztán istenigazából elegendő volt.

— Nincs nekem egy vasam se — mondtam, és csak azért is tovább ültem a fotelban, még el is tenpszkedtem egy kicsit.

Egy szempillantás alatt gúnyát váltott.

— Ja, vagy úgy. Akkor, uram, tárgytalan a dolog. Sajnálom — az órájára pillantott. — Sajnos, mennem kell.

Felálltam. A nagysága belébbent.

— Megegyeztetek? — kérdezte kényeskedve.

— Sajnos nem. Az úr — nyomta meg az „urat” — félreértette a hirdetést. De nekem mennem kell, szívem. Szervusz. A viszontlátásra — mondta, és kivonult.

A nagysága arcáról lefagyott a mosoly. Kikiabált a konyhába:

— Böske, kísérd ki az urat. A viszontlátásra.

Egy vézna, tizenhat éves forma cselédlány kocogott utánam a gangon át a kiskapuiig.

Délután otthon megjavítottam a fészer oldalát — beszögeztem néhány meglazult deszkát —, és hoztam kukonicát a piacról a csirkéknek.

Vacsorára sült májat ettünk. A tévét nem is néztem végig, valami unalmas dráma volt, úgyhogy el is aludtam a közepén.

Dél előtt tízkor bementem a fizetésért. Józsi üzent a gyerekekkel, hogy az ünnepek miatt később kapjuk — az adminisztráció nem tudta idejében elvégezni az elszámolást —, biztos túlóráztak is, persze külön pénzért.

A portás nagyot köszönt, de nem nyitotta a kaput. Betoltam a mopedot az udvarba, falnak támasztottam, és benyitottam a műhelybe.

Mind ott voltak a haverok — Józsi éppen gyalult, Janika a körfü-

résszel dolgozott, Guszti az únasokat szidta, de amikor meglátott, tonkán akadt a szó.

— Szervusztok — mondtam.

— Szervusz — dűnnyögte Guszti, és a sarokba ment, hátat fordított, valamit babrált a deszkák között, aztán megfordult, és kiment.

A haverok leállították a gépeket, és mind sorba odajöttek, kezét szorítottak velem, Józsi még hátba is vágott:

— Jöttél a dohányéért, mi? — nevetett. — No, a te boritékod most háromszor vastagabb lesz, mint a miénk.

— Ne vacakolj, komám . . .

— Jó, jó, tudom. Talán csak nem sértődtél meg? — ültetett le a gyapupadra. — Tóni! Ugrás! Nyolc sör, nyolc burek, de rögvest!

— Miből? — lépett elébe kelletlenül a gyerek. Pimasz kis kölök, néha engem is betyáruul fel tud idegesíteni, mert semmit sem vesz készpénznek, amit monduink, de azért valahogy szeretem. Sose ugrik az első szavunkra, és ha valami tanácsot adunk neki, mindig megkérdezi, hogy „miért így?”, meg hogy „nem lehetne másképp?”, de ami igaz, az igaz: ha valamit egyszer megtanul, azt nem felejtí el.

— Miből? Te balpék! — rivallt rá Józsi inkább csak úgy tréfából, mert ő is szereti ezt a szeplős srácot. — Hítelre, te mamlasz. Tizenegykor kapjuk a boritékot, aztán majd átsétálsz megint, és rendezed a számlát. Lógás, mert nem kapsz sört, ha itt máléskodsz.

Tóni tüntető lassúsággal elballagott, a többiek meg körém telepedtek.

— Hát hogy vagy? — kérdezte Janika, és lecsapkodta magáról a fűrészport.

— Megvagyok — mondtam.

— Gondolom, mit csinálsz most, mint nyögdijs? — nézett rám.

— Nyögdijs . . . ? Ha még az lennék.

— Jársz pecálni?

— Még nem voltam. — Elővettem a cigarettát, és körbekináltam.

— És az állás? Találtál valamit? — faggatott tovább Janika, miközben rágyújtott. Nem cigarettázott, de most elfogadta.

— Á — legyintettem. — Voltam kint a Kraksznernél — fordultam Józsihoz —, de igazad van: a Pájót is kitették, nem is kérdeztem meg . . .

— A Pájót? — hűlt el Janika. — Az öreg Pájót?

— Igen, éppen őt.

— De miért?

— Megszűnt a munkahelye. Vettek egy villásdarut — mondtam, és röviden leadtam nekik az esetet. Csak hallgattak és bólogattak, Józsi néhányszor a forgácsba köpött.

Tóni meghozta a söröket meg a burekot.

— És máshol nem voltál? — kérdezte Józsi.

— Voltam valami Szintesnél . . . — vettem el az egyik üveget.

— Hát az ki? — nézett rám kérdőn Lajos.

— Valami esztergályos, de csak most jött ide.

— És?

— Ötmilliót kért, hogy majd beindítjuk a műhelyt.

— Ötmilliót? — hitetlenkedett Péter, a fálsemű.

— Később leengedte kettőre.

Józsi elröhögte magát:

— És persze neked nem felelt meg?

— Marha vagy, hát honnan nekem . . .

Józsi most már hahotázott, csak úgy csapkodta a térdét:

— Neked való az üyesmi. Hát nem ismered őket?

— Kiket?

— Hát az ilyeneket — nevetett tovább, és körülpillantott. — És mondd, mennyit kínált?

— Azt mondta, hogy az a megrendeléstől függ, aztán a végén száz-húszat ajánlott. Azt mondta, ez a maximum.

Józsi fuldoklott a nevetéstől, és a többiek is mosolyogni kezdtek, pedig láttam rajtuk, hogy nem egészen értik a dolgot.

— Idefigyelj, öregem. Téged tényleg Brüsszelben kellene mutogatni, spirituszban. Még szerencse, hogy nincs egy vasad se, mert ahogy én ismerlek, bekaptad volna a horgot. Tudod, mit csinálnak az ilyen piócák? Szépen társat keresnek, fiktív rendelésekkel beszédtik, lefejük a palit, dolgoztatják, aztán, mondjuk, úgy fél év múlva, csödbe jut a vállalatuk. A bank szépen a tartozás fejében lefoglalja a gépeket, amit szintén hitelre szereznek be valamelyik másik vállalatától, ők meg szépen röhögnek a markukba: a lóvé, amit kicsal tőled, bankban van, álneven, vagy ha ügyes, valótában külföldön, hehehe . . .

Most már mindenki röhögött.

— Na és ha a társa bepöröli?

— Pörölheti, édes öregem három „üdvéggyel” is. Nem présel ki belőle egy fityinget se, mert „mindenét” lefoglalta a bank, szegénynek nincs. Meg hát időközben kármehet külföldre is, és elfelejt visszajönni, érted? Nahát, még szerencse, hogy nincs egy vasad se . . .

— És az a vállalat, amelyiktől a gépeket szerezte hitelre?

— Az más melódia. Annak rendszeresen fizeti a törlesztést, amíg dobra nem kerülnek a gépek, nehogy gyanút fogjon az illető cég. Meg a dirinek is leejt egy kis províziót. Utána az is ott vakarózhat, ahol nem viszket.

— No jó, de hát hogy kezdi el az egészet, gondolom . . .

— Aha, látom, kezdesz kapiskálni — itta ki a sörét Józsi. Letörölte a száját, hatásos szünetet tartott, aztán folytatta: — Hát először is jegyezd meg jól, hogy üyesmi-be csak a kezdhet, akinek van dohánya, ahogy te magad mondtad. Vagyis: van induló tőkéje. Hogy honnan, nem lényeges. Van neki. Örökölt, nyert a lutrin, az amerikai nagybácsija küldött neki, mindegy, fő, hogy legyen neki. A többi már csak technika kérdése. Jó üdegek kellene hozzá, jó szimat, és főleg ilyen balekok, mint te. Meg érteni kell egy kicsit a könyveléshez, az előírásokhoz.

— Szóval én balek vagyok? — kezdett bennem fortyogni a méreg. Mit cseszeget itt engem az inasok előtt?

— Nem vagy egészen, mert nem mentél bele, de belementél volna.

— És honnan tudod te ezt ilyen jól, ezt az egészet? — kérdeztem gúnyosan, mert még mindig dühös voltam.

— Tóni, ugorj még egy trászportért. De csak sönt — szólt rá a srácre Józsi.

— Mindjárt, de ezt még megvárom — vügyorgott a gyerek.

— Mi? Megvárod? Minek? — nézett rá meglepődve Józsi.

— Hogy röhöghessek — állta a tekintetét pimaszul a kölök.

A többiek elvagyorodtak.

— Na jól van, a fene a málé szádba, várd meg — mondta Józsi, és

ismét felém fordult. — Hogy lásd, kivel van dolgod, megmondom: velem is megtörtént ez, három évvel ezelőtt!

Akkorát röhögtünk, hogy Gusztá benézett az ajtón, de ki is ment mindjárt. Valahogy nem jól érezte magát a társaságunkban.

— És hogy folytassam: engem be is palizott az ipse, fizettem is neki, mint a köles.

Most már a hasunkat fogtuk, Janikának csurgott a könnye, és már attól féltem, hogy a Péter üvegszeme is kiesik a nagy viháncolásban.

— No nem kell azért ennyire lelkesedni, elvtársak — mondta Józsi, de látszott rajta, hogy utólag most már maga is inkább nevet a dologon, mint sajnálja. — Az úgy volt, hogy körülbelül három évvel ezelőtt, igen, pont három évvel ezelőtt, éppen május elsején unalmamban én is elkezdtem olvasni a hirdetések az anyósomnál. Akkoriban kezdett roszszul menni, emlékeztek, akkor kaptunk először minimálist. Szóval, bűngésztem a bolhabetűket, és találtam is egy magamnak valót. Szépen be is kereteztem, mint a Pista a Jócónál a múltkor — mutatott rám vigyorogva —, aztán egy hét múlva el is mentem a címre. Kis koszos műhely volt, de a főnök elegáns...

— Az enyám is... — szóltam közbe. Felcsattant a röhögés. Most már mindannyiunknak könnyes volt a szeme.

— Leültetett, megkínált kávéval...

— Engem még konyakkal is... — Fuldokoltunk.

— Akkor a tied jobban értette... Szóval kávé, duma, miegymás, aztán a végén előrukkolt. Ő szerényebb volt, mint a tied, egymillióval kezdte, a végén lealkudtam négyszázezerre. Paroláztunk, akkor hozatott egy üveg bort... — folytatta volna Józsi, de most már szinte hörögtünk a röhögéstől, abba kellett hagynia egy pillanatra.

— Hazamentem — törölte meg rövid szünet után a szemét Józsi —, elmondtam az asszonynak, volt egy kis spórpénzünk, úgy négyszázötven körül, mondom az asszonynak, én beszállok. Az úpsével még úgy is egyeztünk meg, hogy én csak később, egy-két hónap múlva állok be, és délutánonként fogok melózni, ennyő alatt, nehogy adót kelljen fizetni. Még örült is neki. Szóval megtárgyaltam az asszonnal, vettem a pénzt, elvittem neki...

— Hozatott megint bort? — kérdezte Tóni vigyorogva. Megint kirobbant belőlünk.

— Nyertél, fiú, méghozzá két litert.

— Meg is érdemelted a négyszázezerért — adtam vissza neki az előbbieket cakumpakk.

— Hát akkor már sejtitek is. Eleinte be-benéztem hozzá, minden ment rendben, csak az egyik melósát bocsátotta el. „Lazsál”, mondta. Később a másikat is, úgyhogy a végén csak egy maradt. Aztán két hétig nem jártam arrafelé, mert messze volt, kint a fenében. Amikor úgy június elején egy délutánon odakarútkáztam: hült helye. Kérdeztem a szomszédoktól, hol a mester? Azt mondták mennie kellett a műhelyéből, mert a házat bontani fogják, valami nagy raktár kerül a helyébe. A címét persze nem hagyta meg. Azóta se láttam, de ha akkortiban ellkapom, biz' isten kieresztem belőle a levegőt.

Elhallgattunk.

— No, most már lódulhatsz — förmedt Tónira Józsi. A gyerek el is ment sörért.

— És mit szólt az asszony? — faggattam tovább.

— Jobb, ha ezt hagyjuk — legyintett Józsi. — Megkaptam a magamét, de igaza volt. Villanysparhertot akartunk venni meg tévét azon a kis pénzen. A sógortól kértem kölcsön, egy évig nyögtük az adósságot. Csak az vigasztalt, hogy nem én voltam az egyetlen. A szomszédjai megmondták, hogy mások is kkeresték, nem is egyszer, és nagyon dühösesek voltak.

— Csak azt akarom evvel mondani — állt fel Józsi —, hogy én kijártam az iskolát. Jó, ha ti is tudjátok. No, gyerünk, csináljunk még egy kicsit a fizetésig. Ezt a plakárt még máma össze kell állítani.

Tóni meghozta a sört.

Mindannyiam fölálltak, és mindenki ment a maga dolgára.

Fogtam egy ládát, a sarokba húzódtam, és leültem. Néztam, hogyan dolgoznak.

Gusztai még mindig nem jött be.

Az én gyalupadomat a szeplős Tóni örökölte. Tisztára volt söpürve, a szerszámok szép rendben, katonásan egymás mellett a gyaluk, a fúrók, a vésők, a reszelők, a vinkli, a két citling is — avval jobban szerettem dolgozni, mint a csiszolókoronggal, valahogy finomabban (le lehetett simítani vele a darabot —, szóval szép rendben tartotta a gyerek a szerszámait).

Figyeltem, hogy csinálja. Befogott a padba egy darabot, jól beszorította, megrángatta rögzítve van-e, aztán fogta a gyalut, és nekiment. Érezhette, hogy nézem, mert úgy dolgozott, mint akit bikacsökökkel hajtának — tíz perc múlva már csak úgy gyöngyözött a homloka, de nem akart fújni egyet, ki akarta vágni a rezet.

Láttam mindjárt, hogy mi a baj.

Hagytam még egy kicsit kinlódni, aztán letettem a sörösüveget, és odaballagtam hozzá. Józsi fél szemmel odapislantott. A gépek zúgtak, nem lehetett semmit hallani.

— Add csak ide — hajoltam a füléhez, kivettem a kezéből a gyalut, és félretoltam. — Nézd, ezt így kell. Mit szorongatod azt a gyalut, nem kislány az! Megfogod így, rendesen, érted, de nem szorítod, mert akkor feltöri a tenyered, és izzadni is fog, csúszik. Látod? Így. Aztán ne nyomd rá úgy, mert akkor nehéz. Ez most finommegmunkálás, nem? Te szoktál ilyen okosakat mondani, ugye? És mégse tudod — gyalultam előtte szép tempósan.

A gyerek hallgatott, és nézte.

— No látod. Éppen csak annyira nyomd rá, hogy a kés hasítsa. Inkább háromszor menj végig rajta, de ne nyomd, mint süket az ajtót. Így nem is fáradsz ki annyira, és a darabot is jobban be tudod pásztítani, érted? Úgy csináld, hogy a gyaludból szép bohatáncolatok jöjjenek — emeltem ki a kés mellől egy vékony, rezgő spirálforgácsot. — No, próbáld meg — nyomtam vissza a kezébe a gyalut.

Megpróbálta, ment. Még egypárszor rászóltam, aztán ott hagytam, visszautültem a ládára, és néztem.

Hamar elkészült vele — kicsit néha még nyomta a gyalut, de a harmadik darabnál már egészen belejött. Megnéztem az órám: negyed tízenkettő. Tóni az ötödik darabbal is elkészült.

Lesöpörte a gyalupadot, aztán odajött hozzám.

— Köszönöm, Pista bácsi — mondta szégyenlősen, és nem nézett a szemembe. Tudtam, hogy nehezebbre esett a siglajcnak.

— Nincs mit — bóksoztam mellbe —, én se tudtam mindjárt. Csak jegyezd meg, fiam, hogy amit az iskolában tanulsz, az nem elég. Hallottad az előbb is a Józsi bátyád esetét, nem?

Elnevette magát.

— A ötlínggel is így kell bánni: nem rányomni, csak szépen, gyöngén simogatni a fát, hogy ne fájjon neki — mókáztam. Megint nevetett. — És még azt is jegyezd meg — kezdtem belejönni, mint Mózes a hegyi beszédbe —, hogy jól dolgozni csak jó szerszámmal lehet. Jó éles szerszámmal, olyanal, ami már a kezedhez szokott. Akkor megy minden, mint a karikacsapás. A szerszámot is ápolni kell, mint a lovat, érted?

Kikapcsolták a gépeket, felálltam.

— No, gyerünk az éhbérért — mondta Józsi. Leporoltuk magunkat, Janika gyorsan még kezet is mosott a lavórban, a kályha mellett, aztán kimentünk a műhelyből.

Az irodában, a pénztárosnőn, az ellenőrnőn meg a kis miniszoknyás könyvelőlányon kívül nem volt senki. Úgy látszik, a többiek már mind felvették.

— Na mi az, maguknak már olyan jól megy, hogy nem is kell a fizu? — tolta elébünk Mancsi, a pénztárosnő a listát.

— Inkább lent vártunk a sorunkra — mondta Józsi komoran.

Az ellenőr ránézett:

— Mi az, mi a bajod?

— Nekem még nem sok — mondta Józsi, és előretolt. — Írd alá először te.

Fogtam az örökíró, aláírtkántottam a nevem.

— Meg ezt is — tolt elém Mancsi egy másik listát. Rövid volt, csak néhány nevet láttam rajta: az enyémet meg a három segédmunkását. Azok már fölvettem. Ezt is aláírtam.

Ideadta a két borítékot: a rendes vékony volt, amaz a másik vastag. Zsebre gyűrtem mind a kettőt.

Mindenki hallgatott, az ellenőr az aktáit rendezgette — mintha zavarban lett volna egy kicsit —, Mancsi szótlanul Józsi elé tolt a listát, a miniszoknyás meg a körmét reszelgette nagy igyekezettel.

— Kint megvártalek — szoltam vissza Józsinak az ajtóból.

— Viszontlátásra — köszönt el halkán Mancsi.

Gyorsan végeztek ott bent, és leballagtunk a műhelybe. Dolgozni már senkinek se volt valami nagy kedve — tébláboáltak a gyalupadok körül, a három írás összehúzza a forgácsot, Lajos a sarokban felhallmozott anyagot vizsgálgatta. Leültem a ládára, megittam a maradék sörömet.

Végül Janika mégis bekapcsolta a szalagfűrészt.

— Hát akkor — álltam fel — megyek.

— Maradj még — fordult felém Lajos. — Hova sietsz. Hozunk még sört, jó?

— Elég volt, köszönöm.

— Vagy konyakot akarsz? Azt is bozhatunk — marasztalt.

— Hagyjátok csak. Dolgozzatok tovább.

Sorra kezet fogtam velük, elbúcsúztam.

Józsi kikisért.

— Van egy kis időd? — fogtam meg a moped kormányát.

— Hogyne, minek? — kérdezte Józsi.

— Gyere át velem egy percre a Jócóhoz.

— Jó, csak szólok — mondta, és visszasietett a műhelybe.

A nagykapu nyitva állt, kitoltam a motort, Józsi utolért, a portás köszönt. Visszanéztem: Guszti épp most sietett a műhely felé.

Leültünk a helyünkre, Jócó kérés nélkül hozta a konyakot a narancslével. Rágyújtottunk.

— No, egészségedre — koccintottam Józsival, és egyből lehajtottam.

— Lássuk a medvét — tette vissza poharát az asztalra Józsi.

— Arról van szó — mondtam —, hogy szombaton kijönnél-e velem a nájlónra?

— Minek? Talán kupeckodni akarsz? — nézett rám meglepetten Józsi.

— Fenét. Biciklit akarok venni.

— Biciklit? Mi a nyavalyának? Van motorod.

— Nem magamnak, hanem Janikának.

— Janikának? Hogy jutott az eszedbe?

— Tudod, akkor, amikor ütt rókáztunk, azt a két pirosat, amit a Jócónak adtam . . .

— Igen, marha voltál, de mi köze ennek a Janikához meg a biciklihez?

— Otthon az asszony előtt letagadtam, vagyis azt mondtam neki, hogy mi a műhelyben összeadtunk egy kis pénzt, és megleptük Janikát egy biciklivel.

Józsi elhallgatott. Intettem Jócónak, hozta.

— Mi ütött beléd? — szólalt meg Józsi kis szünet után.

— Nem tudom, csak azóta esz a fene. Folyton erre gondolok.

— Talán furdal a lelkiismeret?

— Éppen az.

— Hát akkor miért nem mondtad meg inkább rögtön az asszonynak, hogy elverted a lóvét?

— Az asszonynak? Akkor? Az asszonynak akkor azt kellett megmondani, hogy kirúgtak. Érted?

— Addig nem tudta?

— Nem.

Józsi megvakarta a fejét.

— Te meg mented volna mondani? Egyszerre a kettőt: kirúgtak, holnaptól kezdve nem kell bemenni, és elvertem két pirosat, itt a maradék . . . Megmondtad volna?

— Tudja a fene . . . de nem hiszem.

— Na látod. Gondoltam, most úgylis van egy kis dohányom . . .

— Mennyit kapsz?

— Várj csak — nyúltam a zsebembe. Elővettem a két borítékot. A rendesen, a vékonyon százharminchatezer állt.

— Úgy látszik, neked az ünnepeket is elszámolták — mondta Józsi. A vastag borítékban négyszáznegyven volt.

— Szóval akkor megkaptad a háromhavi végkielégítést . . .

— Igen, meg még nyolcvanezret mint jutalmat.

— Olcsón megszabadultak tőled — mondta Józsi. — Aprópénzzel kifizettek. Tudod, mennyit vett fel a din?

— Mennyit?

— A plafont: hatszázzezer. A napidijakon meg a benzinpénzen kívül. A kettő együtt is van vagy háromszázzezer.

— Majdnem egymillió együtt — fogtam meg a poharam. — Honnan tudod?

— A Mancsi megmondta, megkérdeztem tőle halkán, mikor kimentél.

— Az anyjuk istenit — hajtottam föl exre. Megint kóvályogni kezdett a fejem.

— Na látod. És most te itt nekem szimentáliskodsz a rongyos kis borítékkal. Négy hónapra, jutalommal együtt annyit se kaptál, mint ő egy hónapra a rendes borítékjában. Marha vagy.

— Lehet, hogy igazad van, de azért mégis esz a fene.

— Gondolj arra, öregem, hogy ebből négy hónapig kell élnetek. Mi lesz, ha egy jó darabig nem találsz munkát, mi?

Erre nem tudtam mit felelni. Hozattam még egy kört.

Igaza van a Józsinak, gondoltam, ha őszig nem találok munkát, ráfáztam. És szeptemberben a lányok mennek tovább suliba... Tüzelőt is be kell készíteni, disznót is jó lenne vágni... Mi lesz velünk?

— Hát akkor mi lesz? Megyünk szombaton a bicikliért? — kérdezte Józsi.

— Igazad van — mondtam —, nem.

— Szervusz — emelte fel a poharát.

— És ne rágjon a fene a bicikliért — folytatta. — Mit gondolsz, én már nem csináltam ilyesmit? Van az úgy, hogy az ember nekiszalad a pohárnak, talán maga se tudja miért, csak érzi, hogy muszáj, de nem tudja az okát. Az asszonyok ezt nem értik meg, vagy legalábbis nagyon ritka az olyan, aki megérti. És ha vennél is, mondjuk, egy biciklit a Janikának, mit gondolsz, segítenél rajta? Fenét. Még el is adná szegény később, és azt mondaná, hogy ellopták, mert kell neki a pénz húsrá, a beteg feleségére. És továbbra is gyalog kutyaagolna be mindennap a város széléről.

— Sovány vigasz — szóltam közbe.

— Sovány, de így van. És aztán, miért éppen a te gondod legyen ez, amikor te már az utcán is vagy. Nem elég baj ez neked? Hagyd, öregem, az ilyesmit, és ne foglalkoztasd fölöslegesen a lelkiismeretedet.

— Te pontosan így érzed?

— Pontosán így — mondta Józsi, de a hangja nem volt meggyőző.

Fizettem — ő akart, de nem engedtem —, kezet fogtunk, és ő ment vissza a gyárba, én meg egyenesen haza. Hová is mehettem volna?

---

két novella

SZÜGYI ZOLTÁN

A FEKETE SZEMÜVEG DALA

Hallgattuk a vak harmonikást, napokig üldögéltünk háttal egymásnak. Néztünk egy pontba vagy üvegbe, egymásnak háttal, napokig, egy képet néztünk, aztán egy másikat és egy kifeszített fehér vásznat. Ajka szőrszárait, fekete szemüvegét egy pontba helyezte, vagy üvegbe, mellénk, napokig, háttal egymásnak. Lábunkról esőcseppek csorogtak a földre. Néztük a felduzzadt tócsát, lassan továbbfolyt egy nagyobb tócsába, néztük, megáll-e. Napokig. Tenyerünket összecsuhtuk, egy pontba néztünk, vagy üvegbe, háttal egymásnak, görcsbe feszítve, a megdagadt tócsa szélei felszálltak a madarakkal. Néztük a plafont és az eget, a tócsa széleit madaraink tollával. Szemünket egy pontba vagy üvegbe dugtuk, a kifeszített fehér vásznon kirajzolódtak a lábunkról lecsurgó esőcseppek.

Harmonikás.

Harmonikás.

Napokig üldögéltünk háttal egymásnak, ő csak a fejét mozdította el, zöld sapkát takarva árnyékával. Próbáltuk elmondani neki, gyufát gyújtott, keresni indult bennünket, napokig háttal egymásnak, elfújta a lángot, azt mondta, a nagyharangok mind némák és a madarak is eltűntek. Néztük a plafont és az eget, merre repültek a nagyharangok, egy pontba vagy üvegbe, arca üregeiben kigyulladt egy fény, majd még egy, két fáklyavivő fészkelte be magát a gödrökbe, nyolcvan katona mellé. Azt mondta, hó van a hegyeken, és itt, lábunk alatt a tócsa mélyén, néztünk abba az egy pontba vagy üvegbe, szélei feldagadtak, csak a lábunkról lecsorgó esőcseppek voltak. Felemelte harmonikáját, a fehér vásznon ujjai megmeredtek, gondoltuk, lecsepegnek a földre, egy tócsába, nézzük a megdagadt tócsát, ahogy továbbfolyik egy nagyobb tócsába. Egy pontban vagy üvegben, a szögesdrót árnyékát néztük napo-

kig, a ruhaszárító-kötél és vadrózsa árnyékát, egy lepke megpróbálta átugrani. Levette kezét tarkójáról, és levest szedett, a fehér vászon, a tócsa megdagadt szélei, a lábunkról lecsorgó esőcseppek a földre hulltak.

Fekete.

Fekete.

Emlékszem.

Emlékszem.

Fekete.

Fekete.

Háttal egymásnak, egy pontba vagy üvegbe, ház nélkül, pókhálót szedtünk vassal körülverve, napokig egy pontban vagy üvegben, egymásnak háttal. A lovat nézte, egy lovat a ház elé kötve, a madarak alatt és a nagyharang alatt, a megdagadt tócsa széleiben nyolcvan katona, mondta, „egy szál csokorba kötött díszsinór homlokán, népdalokat énekeltünk”. Repült, repült, kissé meggyörnyedve csapkodott át a víz felett, fehér homlokára csönd borult, máskor is napokig kopott ruhájában temetésre járt, elment a pap, a rokonság arcával végigsimította harmonikáját, ujjait a sírkőbe fúrta, nem katonaruhában, egymásnak háttal, fekete szemüveg nélkül, egy pontban vagy üvegben. Papírdarabok takarták el testünket, a sorok között lélegeztünk bőrünkkel és kezeinkkel. Hallottuk egy mesében, mert fehér volt minden, azt hitte, hogy tél van és megfagyott, zsebkendőt húzva tüdejére kiköpött a kőre. Lassan lecsordult fejről egy csepp, végigcsúszott az üvegen, ott csúszik, jégvirágokat visz a temetőbe, mikor kopott ruhájában temetésre jár, elment a pap, a rokonság arcával ujjait a sírkőbe fúrja, egymásnak háttal napokig. A kifeszített fehér vászonnal együtt kísértük útját, mint a madaraknak, szállnak egy pontban vagy üvegben, levegőt borzolva, tollaik helyett a megdagadt tócsa szélei és a kifeszített fehér vászon játszódtak el a lábunkról lecsorgó esőcseppek szerepei, az emberekre téve fekete szemüvegét napokig üldögélve, háttal egymásnak.

Harmonikás.

Harmonikás.

Fekete.

Fekete.

Emlékszem.

Emlékszem.

Fekete.

Fekete.

A lepkék nélkül.

A lepkék nélkül.

Erőteljesen húzta, egy pontba vagy üvegbe, lehajtotta fejét ő is, szét akarta tépni a nagy zúgást, társaival a szilánkokat, a füttyülést hallották tisztán, először a tifuszost, a szép ápolónőt, azt mondta, hó van a hegyeken és lábunk alatt a tócsa mélyén. Egy szakadékbán a temetések előtt nyolcvan katonával, egy pontban vagy üvegben, lehajtotta fejét ő is, szét akarta tépni először a tifuszost, a szép ápolónőt. Itt vannak, néhány fa után a fehér vászon alatt ott előttünk egymásnak háttal napokig, nem katonaruhában, kezet fog velük, mélyen beszívta tüdejébe, ott előttünk egy pontban vagy üvegben a fehér papírokkal testünkön, mesét mondtunk bezárt arccal a fehér vászonra meredve, lábunkról lecsorgó

esőcseppek, tócsa megdagadt szélei, végigsimította arcát, a ráhulló fehér papírok eltakarták testét, a sorok között lélegzett, hosszú szünet után. Egymásnak háttal, a plafont és az eget néztük, merre repültek a nagyharangok, egy pontba vagy üvegbe, a kifeszített fehér vásznon, lehajtotta fejét, egy kis téren a felborult csészék előtt, erőteljesen húzta a nagy zúgást, a szilánkokat, először a tifuszost, a szép ápolónőt, a kifeszített fehér vásznon napokig háttal egymásnak. Rándította lábát, előrelépett, kizárta a világot, beködösödött szemüvegét egy pontba vagy üvegbe tette, egymásnak háttal napokig. Elfújta a lángot, mondta, a nagyharangok elnémultak, a madarak is, hó van itt a lábunk alatt a tócsa mélyén. Vártuk, ujjai mikor csöppennek le a megdagadt tócsa széleibe, hogy továbbfolyjanak egy nagyobb tócsába, egy pontba vagy üvegbe, emlékeztünkbe, szemünkbe.

A lepkék nélkül.

A lepkék nélkül.

Fekete.

Fekete.

A lepkék nélkül.

A lepkék nélkül.

Harmonikás.

Harmonikás.

A lepkék nélkül.

A lepkék nélkül.

Egy sziget.

Egy sziget.

A lepkék nélkül.

A lepkék nélkül.

Ujjait a fehér vásznonra tette, néztük a plafont és eget, ujjait a plafonon és az égben, napokig, azt mondta, lejár a vízért, nyolevan katona katona-ruhában egy árokban, arca ráncait árverésre adta, ujjával a fehér vásznon néztük az eget és a plafont, egy pontban vagy üvegben, egy képet, aztán egy másikat és a kifeszített fehér vásznot. Azt mondta lejár a vízért, a nagyharangért, a madarakért. Elrepültek. Néztük a plafont és eget, ujjait a plafonon és az égben, hova repült a nagyharang. A lehulló fehér papírdarabok sorai között lélegzett a föld.

Mereven állt, egy pontban vagy üvegben előttünk, egymásnak napokig háttal, himnuszát hallgatta, először a tifuszost, mindannyian mereven álltak, tél volt, tócsánk alján megfagyott hó, hasaltak abban az árokban a zúgás előtt, a szilánkok előtt, kopott kabátja előtt a temetésen, egy szilánk fekete szemüveget szült, a feldagadt tócsa szélei, néztük megáll-e. Napokig. Még mindig egy helyben állt, megfagyott barátja sírja és minden sír a temetőben a lábunkról lecsurgó esőcseppek, fekete szemüveggel kereste a helyet, nyolevan katona a szabadékban egy pontban vagy üvegben, merre repült a nagyharang háttal egymásnak.

Egy sziget.

Egy sziget.

Fekete.

Fekete.

A tenger.

A tenger.

Pont vagy üveg.
Pont vagy üveg.
Harmonikás.
Harmonikás.
A tenger.
A tenger.
Pont vagy üveg.
Pont vagy üveg.
A lepkék nélkül.
A lepkék nélkül.
Pont vagy üveg.
Pont vagy üveg.

Hallgattuk a vak harmonikást, napokig üldögéltünk egymásnak háttal. Elfújta a lángot, néztünk egy pontba vagy üvegbe, azt mondta, hó van a hegyeken, a nagyharangok, és itt a lábunk alatt a tócsa mélyén. A folyók most szűzek, felszállnak a madarakkal, megfagyasztva a fatörzseken. Hangszerén csillogott a fény, kissé fáradtan, a plafont és az eget néztük, egy pontban vagy üvegben, a fehér vásznon napokig, fekete szemüvegét belevéste az emberekbe. Hallgattuk, napokig üldögéltünk egymásnak háttal, egy képet néztünk, aztán egy másikat és egy fehér vásznat, lábunkról esőcseppek csorogtak a földre. Néztük a megdagadt tócsát, háttal egymásnak, görcsbe feszítve, a felduzzadt tócsa szélei felszálltak a madarakkal. Néztük a plafont és az eget, a tócsa széleit madaraink tollával. Szemünket egy pontba vagy üvegbe dugtuk, a kife-szített fehér vásznon kirajzolódtak lábainkról lehulló képeink.

Harmonikás.

Harmonikás.

Fekete.

Fekete.

A lepkék nélkül.

A lepkék nélkül.

Egy sziget.

Egy sziget.

A tenger.

A tenger.

Pont vagy üveg.

A HARANGOK TÁNCA

Esténként, mikor kiültünk a hegycsúcsokra a tejutat nézni, mindig kérdezték tőlünk, miért csak mi nézzük, és mi nagyokat bólogatva ültünk ott a hegycsúcson, a mélybe lógatva lábainkat. Csodálkoztunk az embereken, valamilyen furcsa mintákat láttunk a testükön, néhol erősebben rajzolódott ki, lehet, hogy sűrűbb festékekkel vagy enyvvel erősítették oda őket.

Néha hangok is szűrődtek hozzánk, a tárgyak zörejei, ritkán a nagyharangot is hallottuk menet közben. Egyikünk megjegyezte, milyen szépen hangzik ez:

... a nagyharang pedig elütötte az időt, úgy, ahogy a rendes falusi harangok szokták, kondul egyet, még egyet, még egyet, még egyet, sokat kondul, majd lassan beleszorul a toronyba...

Néztük a csöppeket, hogy hullanak már csillogó tenyerünkbe. Ott lenn valaki fehérre meszelte a piros foltokat, pedig szerettünk oda járni, néha kaptunk egy kis lepényt, vagy egy-egy sárguló barackot a kötélfonótól. Néztük a csöppeket. Ott lenn a cigánygyerekek vért birkóztak és sárcsizmát húztak egymásra, madártojást vittek a kötélfonónak. Télen, ha hó volt, hóembert csináltak. Fehér tornacipőkben lépkedtünk át a gömbökön, abba a kis kék gömbbe, mint egyszer egy temetésen, a gömbökön át néztük a füvet kaszáló embereket, valamilyen furcsa mintákat láttunk a testükön, ahogy lépkedtünk a gömbökön át abba a kék gömbbe. Megkérdeztük, milyen ünnep van, ott lenn a cigánygyerekek akkor már vért birkóztak, még nem volt nyolc óra, de a gömbök eljöttek értünk, mint mindig, vasárnap és néha hétköznap is.

Néztük az utcákat, a záport, a csenedesítő esőt, a napsütést, néztük az embereket, egyszer még párbajra hívjuk az esőt.

Nem szerettük ezeket a mintákat a falon, sem a kályhacsövön. Nem szerettük őket a tükrön, a szekrényüvegen, a villanygőz körül, az ágyhuzaton, a fiókokban, a hajókon, a kulcson, a fehér és kék plafoncsík alatt, a fehér tornacipőkön, nem szerettük ezeket a mintákat a falon, sem a kályhacsövön.

Ezüstszáját kitéve harapott bele a szürkeségbe, szétfolyt az apró ezüstfejek között, mintha az övé lenne a szürkeség meg minden más. Felfelé fordította ezüst oldalát, tudta, a harang alá bújva is aludhat, mint a megbarnult lepkefogók a vashíd alatt.

Láttuk a meszesvödörbe mártott falvakat.

Népdalokat énekeltek, hozzájuk jártak tarhót vásárolni. Népdalokat énekelve fejték három birkájukat, hogy tarhót csináljanak. Mikor már csak a templomtorony állt ki az árból, fateknővel jártak be a harangszóra, ha időnként a szél megrángatta a köteleket. Még most is a fateknőben várják a tengerről jövő szeleket, hogy bevezhessenek a torony mellé, meghallgassák a harangok kongását, ha a szél megrángatja a köteleket.

Újra látni kezdtünk, és nagyon megörültünk neki, befestettük nővérünk gyerekét, szép lesz, ha megtalálják, kék, piros, zöld, sárga, rózsaszín...

Últünk a hegycsúcsokon, a tejutat nézve és a mélybe lógatva lábainkat láttuk:

egy torony kinőtt a barázdát húzó ekevasból

Últünk a hegycsúcsokon, a tejutat nézve és a mélybe lógatva lábainkat láttuk.

Álltunk ott fehér tornacipőkben a gömbök előtt, csak néztük, hogy lebegnek az időben. A folyókat szoktuk így nézni, aranyhalakat keresve az iszap alatt. Egyszer, emlékszünk, meztelenül elfoglaltunk egy szigetet, még nem apadt le a víz.

Esténként, mikor kiültünk a hegycsúcsokra a tejutat nézni, mindig kérdezgették tőlünk, miért csak mi nézzük, és mi nagyokat bólogatva ültünk ott a hegycsúcsokon, a mélybe lógatva lábainkat. Csodálkoztunk az embereken, valamilyen furcsa mintákat láttunk a testükön, néhol erősebben rajzolódtak ki, lehet, hogy sűrűbb festékkel vagy enyvvvel erősítették oda őket.

Holnap, ha netán megvirrad, tánkra hívjuk a harangokat.

---

dokumentum

Nem valami új esztétikai irányzatra való törekvés, pusztán a mulasztások miatt lelkiismeret-furdalás olvastatta, gyűjtette össze velem az ötvenéves Szervezett Munkásból ezeket az írásokat: könyvismertetőket, művelődéspolitikai cikkeket.

Legtöbbjük aláírás nélkül jelent meg, néhányról utólag kiderült, ki a szerzője, sokról ezután se fog kiderülni. A szerzők már nem élnek, s az újság évfolyamaiból (1923. január 6—1929. január 13.) sincs talán egyetlen komplett se. Bele kell hát nyugodnunk, hogy találgassunk, vagy fogadjuk el őket így, névtelenül; a kérdéseket nézzük, amiket fejtegetnek, az álláspontokat, amiket képviselnek.

Azt hiszem, ezek a kérdések, az álláspontok több szempontból is tanulságosak lehetnek. Néha, némelyikünknek legalábbis. Nem azt mondom, hogy úgy kell írunk, mint akkor, de úgy érzem, veszítettünk, kárunk származott abból, hogy irodalmi múltunknak erre a vonalára nem fordítottunk kellő gondot. Elfelejtettük, lebecsültük. Pedig nem egy olyan törekvést találhattunk volna ott, amelyet magasabb szinten, fokozottabb igényvel, az újabb követelményeknek megfelelően folytatnunk kellett volna.

Mondom, én senkit ezért a végeredményben mégis, mulasztásért nem okolok, magam érzek lelkiismeret-furdalást.

Proletárkultúrát követelnek ezek a cikkek. A munkáosztály érdekeit, az osztályharcot szolgálót. Gorombábban fogalmazva. kiszolgálót. Az osztályharc ma sem szűnt meg. Persze, a fegyverei mások. A társadalom osztályra való tagoltsága is tisztábban látszott akkor, ma sokkal bonyolultabb, nehezebben kiismerhető a helyzet; az irodalom kifejezőeszközei is gazdagabbak, az író bizonyos eszmei tartalmakat különféle áttételeken át erőteljesebben, hatásosabban fejezhet ki, mint ha azt direkt úton tenné, ahogy azt esetleg ötven évvel ezelőtt követelték tőle a párt ideológusai. Hibák is voltak nyilván, túlkapások, melléfogások nemegyszer.

Amilyen káros hallgatni azokról a törekvésekről, olyan káros lenne idealizálni is.

Az esztéták talán majd kimutatják, mi az, amire ma is építhetünk, melyek azok a szempontok, amelyek ma is érvényesek lehetnek számunkra, én most csak egyetlen mozzanatra mutatok rá.

Szinte megdöbbentő az, hogy az ötven évvel ezelőtti cikkeket mennyire a proletár nemzetköziség szelleme hatotta át. A polgári megmozdulásokban inkább a nemzeti eszme, a kisebbségi összetartás jut kifejezésre, emezekben mindig a nemzetköziség, a munkásosztályhoz való hűség, s még véletlenül sem tesznek engedményt semmilyen nemzeti-eszkedő nyomásnak. Nem a nemzeti elnyomásban látták a veszélyt, felismerték, hogy a munkásosztály elnyomói egyformák, nemzetiségi hovatartozástól függetlenül. S hogy a munkásosztály ellenük csak egységesen harcolhat sikeresen, nemzetiségi csoportokra szakadozva gyöngíténé az erejét.

A legújabb politikai értékelések most is azt állítják, hogy a különféle polgári, kispolgári eszmei áramlatok rendszerint valamilyen nemzeti-eszkedő színben jelennek meg. Ez a párhuzam gyorsan levonható következtetéseket kínál. Nem kell elhamarkodni a következtetéseket, de a párhuzamokról (találhatunk még többet is) érdemes elgondolkozni. Talán úgy, ahogy azt Lőrinc Péter teszi Kassákkal kapcsolatos írására emlékezve: „Említettem már, hogy a 100% átvette ezt az írást lapunkból, és Kassák, mint barátaim tréfásan értesítettek erről, »halálra keresett« miatta. Nem csodálom. Ma magam is »halálra keresném« magamat egy ily írásért. Sok mondatát ugyan ma is aláírnám..., de jó részét kihúznám. No, de nem erről van szó. Akkor — és ez a bizonyítandó — így gondolkoztunk: mi is — én is!...” Számunkra is tanulságos lehet — nemcsak az, amit mi is aláírnánk, az is, amit kihúznánk.

ATOK ALDOTT TŰZ Versek Somogyi Páltól, 1926.

Ez a könyv a proletársághoz szól. Értünk, elnyomott dolgozókért íródott, akiket eddig a burzsoázia írói és művészei csak kontrasztinak használtak fel a jólétben dukkáló herék „magasabbrendűségének” és „igazságának” kidomborítására. Somogyi Pál forradalmi író, aki a megalkuvás nélküli kérlelhetetlen osztályharcot hirdeti a mai társadalom ellen. Harcos, erős egyéniség, aki nem állt be azok közé, akik Judáspénzért selyemmel cicomázzák fel a kapitalizmus fekélyes testét, hanem letépi ezeket a rongyokat és odakiált a proletároknak: Idenézzetek! Fogjatok össze és döntsetek le a hamis bálványokat! Minden sorában az ősidők óta kiemmizettek keserűségét panaszolja, a „szanálás” és „racionálizálás” áldozatainak kétségbeesését tükrözi vissza, és az elégedetlenek, a túrni tovább nem tudók szilaj harcikédvét harsogja. Minden szava súlyos pörölycsapás a kapitalizmus rozoga épülete ellen és sürgető felhívás a kollektív társadalom alapköveinek lerakására. Értékes gondolatait szép, színes szavakkal, egyszerűen, őszintén mondja el. Szívhez szóló és könnyen megérthető, képzeletünket magával ragadja, és az olvasó együtt sír, kesereg, lázong a költővel.

Somogyi egyéni tehetségével könnyen csinálhatna „karriert” a polgári társadalom keretei között. De nem pályázik ilyen olcsó dicsőségre, hanem az osztályharc útját választotta, amely ha tövises ugyan, de magasabb célok felé vezet. Osztályharcot hirdető költők és művészek a burzsoá irodalom részéről nem számíthatnak elismerésre, hanem csak gáncs és üldöztetés a részük. Böven kárpótolja azonban őket ezekért az igazágtalanságokért a munkásság őszinte szeretete és megbecsülése és főként az a meggondolás, hogy ámbár az emberiség történelében a szocializáció és igazság bajnokainak csaknem mindig mártírsors jutott az elismerés helyett, — de bizony, ha egyszer megméretnek a történelem ítélőszéke előtt, akiknek volt bátorságuk szembeszállni koruk előítéleteivel és hatalmaival, akkor súlyosaknak fognak találtatni azokkal szemben, akik az igazságért és az emelkedett célokért való küzdelmet felcserélték a mindenkor hatalmon lévők kegyeinek keresésével.

A könyv most jelent meg, ára 15 dinár. Megrendelhető lapunk kiadóhivatalában.

(1926. december 25. — 52. szám.)

H-

ESZTENDŐK ÜTŐERÉN

Somogyi Pál versei után, most jelent meg Csuka Zoltán „Eszkendők ütőerén” című versesfüzete. Örömmel üdvözljük, mert a mi könyvünk ez, mint ahogyan a miénk Csuka Zoltán is. Csuka Zoltán értünk sir, értünk küzd. Az ő fájdalma a mi fájdalmunk.

Könyve igaz, kristálytisza proletár művészettel íródott proletároknak. Igenis proletárművészettel! Mert ma már büszkén beszélhetünk a burzsoá nyugatiaskodó hazug művészettől független, mindent átfogó kollektív proletárművészetről. Óriási könyvtárakra menő könyvek bizonyítják ma már ezt, és egy nagyon értékes számmal szaporította Csuka Zoltán is.

És mi mindannyian egységesen kell, hogy a proletár művészek mögött álljunk. A burzsoázia kiközösíti őket, mert a mieink, nekünk viszont ki kell közösteni mindent, ami burzsoá! Ne tőrjünk meg a házunkban mást, csak ami proletár eredetű. Bojkottáljunk mindent, ami tőlük ered, mozijaikat, színházaikat, könyveiket, förtelmes divatjaikat és mindent, ami csak arra jó, hogy ébredező öntudatunkat az öntudatlanság narkotikumával altatgassák. Ma már megtört a burzsoá kategorikus imperatívus. Új erkölcsi élet hajnalodik, és ezt fogjuk kézzelfoghatóan bizonyítani ennek az egész rothadt társadalomnak azzal, hogy romantikus ópiumjaikat megvetve, kizárólag proletárművészetet támogatunk.

Erba.

(1927. január 9. — 2. szám.)

100 SZÁZALÉK

című folyóiratnak e héten jelent meg a 6-ik füzete. Örömmel látjuk, hogy nő a bátorsága, és így fokozatosan tisztultabban jutnak kifejezésre a proletár eszmények és törekvések. Minden sorában a meg nem alkuvó

osztályharc álláspontja fejeződik ki, és az igazságos társadalom kiépülésének egy-egy oszlopa minden cikke.

Ez különben már a közlemények témájából is kitűnik. Ide iktatjuk tartalomjegyzékét: Munkás-kultúrszövetség alakulásához. Vihar Sanghaj fölött. Mese és a munkásgyerekek. Kostja Rjabcev naplója. India. A boszorkánymester. A mai orosz építészet. Tromfeld könyvéről. A földmunkás kongresszuson. Egy könyv az orosz ifjúságról. Erkölc és társadalom.

A füzet megrendelhető a Szervezett Munkás adminisztrátoránál s ára 8 dinár.

HIDAT VERNEK

Senki még a magyar paraszt lelkét, jellemét, hitét, gigászi küzdelmét a földért, a fölszabadulásért ilyen elementáris erővel, ilyen zseniális meglátással nem rajzolta meg, mint Gergely Sándor, ez a nagy tehetségű proletáriró. A mai agyonzsarolt, agyonterrorizált Horthy-Magyarország falujának pokoli életét és a magyar földrobotos szervezkedését tárgyalja ez az írás. Világosan és döbbenetesen mutatja meg Gergely elvtárs, miként verik a hidat az elnyomottak saját testükből, amelyen át eljut az emberiség a felszabaduláshoz, a célhoz: egy boldogabb, emberesebb társadalmi rendhez, az igazi élethez. Mekkora bátorság, mennyi tudás, emberismeret, életfilozófia és igaz költői kiválóság rejlik ebben a regényben. Minden alakja hús és vér. Élő alak. Közöttünk, velünk élnek, mindannak dacára, hogy más területen játszódik le a regény, mégis mi is benn élünk ebben a regényben. Nincsenek itt egyéni hősök, mint a polgári regényekben, ez a mű már kollektív termék. Széles árban folyik itt az élet: a tömegek élete. A láthatatlan és látható osztályharc leírása ez. Utat mutat, oktat, lelkesít és a legnemesebb szórakozást nyújtja. Írója tudós, filozófus, pszichológus és bátor, harcos forradalmár. Ezt a regényt a világ minden nyelvére le kellene fordítani, és minden parasztnak, proletárnak, minden érezni, látni tudó embernek el kellene olvasni. Hiszünk, hogy a „Hidat vernek” be fog jutni a proletár világirodalom klasszikus alkotásai közé.

Gergely testvérünk nagy értékű könyve mostanában jelent meg. Megrendelhető a „Szervezett Munkás” útján.

SZAVALÓKURZUSOK

A proletariátus a maga osztályharcát nem csak azzal vívja meg, hogy a kölcsönös támogatás szervezetével a maga gazdasági ellenálló erejét növeli, hanem különösen azzal, hogy az egyén lelkivilágát a kibékíthetetlen osztályharcra akkor is képessé teszi, ha a viszonyok a gazdasági szervezeteket felbontják, elpusztítják. Ez a lelki előkészítése a proletariátusnak, a proletár kultúrkörök feladata.

Fájdalom, e feladatnak alig tesznek eleget nálunk. A polgári szentimentalizmus frázisával ritkítják meg a még mindig polgári ideológiával gúzsba kötött munkásasszonyokat, és polgári mókák izléstelenkednek színpadainkon. Sok mentség van, de a mentség csak akkor mentség, ha

a hibakorrigálás úton van. A mentség a jövőre el nem fogadható, csupán a múltra.

A proletárművészet propaganda-művészet. Ez egész természetes. Az osztályharcot küzdő ember, minden észrevételében a társadalmi harcát éli. Semmi sem egyéni kérdés számára, minden osztálykérdés, melynek megoldása csakis a tömegek részvételével lehetséges. Ami nem így oldódik meg, az ránézve hazug, értelmetlen.

(1928. március 11. — 11. szám.)

TRANSVAAL

Csupa értékes, egész fiatal novellista írását hozza ez a gyűjtemény, mely minden szépítgetés nélkül mutatja be a forradalom utáni Oroszország sötét pontjait. Mi sem bizonyítja az új irodalom őszinte igazságszeretetét s az új munkás és parasztállam erejét jobban, mint hogy ilyen elbeszélések, írások naponta ostromozzák a hibákat, világítanak be azokba a rejtekekbe, hová a forradalom tisztító sodra még nem érkezett el.

Az első novella Konsztantín Fedin írása, kinek hatalmas regényét „Évek és városok” címen ugyancsak mostanság fordították le német nyelvre. Transvaal, egy minden hájjal megkent búr telepes regénye, ki a távoli orosz vidéken rendezkedik be otthonosan s nyergeli meg a jó-hiszemű, dolgozó orosz parasztokat, hogy azután korlátlanul basáskodjon felettük. Mesteri élességgel világít be Fedin e kis novellában is a vidék elmaradottságába, ahová a forradalom külsőségeiben hatott be, de ahol még hosszabb idő kell, míg szilárd gyökereket verhet.

Nikolaj Nükandrov „éjszakai jelenetei” a nagyváros, Moszkva lumpenproletáriátusát, a csavargókat, prostituáltakat vonultatja fel előttünk, annyi erővel, ami egyszerűen Gorkij „éjjeli menedékhelye” tempójára emlékeztet. Nála is csupa komor, fekete ecsetvonásokat láthatunk. A régi társadalom örökségét: a nemi nyomort, a társadalom kizsákmányoltjait még az új orosz társadalomnak sem sikerült likvidálni.

Wsjovolod Ivanov, a kirgiz-tatár vidéken lejátszódó elbeszélésében újra egyszerű jeleneteket örökít meg az ellenforradalmi harcok idejéből, átszöve érdekes szerelmi történetekkel. Ivanov neve ugyancsak ismerős a német olvasóközönség előtt.

A még mindig megoldatlan nőproblémával foglalkozik: Ládin: „Marina Wenewzeva” című elbeszélésében. Egy nő élete s pusztulása pereg le az olvasó szeme előtt, annyi őszinteséggel s mesterkéletlenséggel, amit csak az igazi művész nyújthat. A polgári társadalomban felnőtt s léhaságra, tudatlanságra nevelt polgári nő tragédiája ez a novella, azé, aki az új korszakban már nem tud emberré válni s akinek csak a prostituálás marad. Csak meghatottsággal lehet ezt a pompás kis elbeszélést olvasni.

I. Babel, akinek „Ritterarmee” című regényét a Malik-Verlag hozta nemrég német nyelven, e gyűjteményben egy kis mesteri frissességgel megírt karcolattal szerepel. „Jézus bűne” a címe ennek a kis írásnak, mely ugyancsak a nő tragédiáját, a nemi élet nyomorúságait tárgyalja.

Egészben: elismerésreméltó vállalkozás volt a Neue Deutscher Verlag-tól, hogy új színt, új írásokat adott abból az új orosz irodalomból, melynek kiemelkedőbb képviselőit alig ismerjük eddig.

(1928. május 20. — 21. szám.)

MUNKÁSKULTÚRA ÉS „SZÍNHÁZI ÉLET”

Bocsánatot kell kérnem a munkáskultúra minden barátjától és művelőjétől, hogy egy sorban említsem a munkáskultúrát a „Színházi Élettel”, a kapitalista rothadásnak egészen különleges, züllött termékével. Úgy kerültek egymás mellé, hogy a munkásokban szemtanúja voltam, amint a munkásműkedvelők két vezetője, jobb ügyhöz méltó buzgalommal, böngészte a burzsoá irodalomnak ezt a gyönyörű lápvirágát és benne keresték és találták a munkások részére előadandó színdarabot. A Színházi Életben!! Szomorú látvány volt.

A munkáskultúrának a proletáriátus felszabadulásáért folyó harca szerves, az első vonalban küzdő részének kell lennie. Szorosan hozzá kell simulnia a proletáriátus osztályharcos felfogásához, ezt a felfogást erősítenie, mélyítenie kell, feladata, hogy a proletáriátus felszabadulásáért folyó küzdelmet a művészet eszközeivel szolgálja. Feladata nem szórazoktatás, hanem nevelés, éspedig tendenciózus nevelés a forradalom irányába. Eszközei az irodalom, zene, szavalás, színpad, festészet, film, a művészet minden ága. Ez a művészet azonban lényegesen különbözik a kapitalista művészettől témájában, stílusában, felfogásában, kifejezési formájában. Minden ízében forradalmi, 100 százalékban szakít a burzsoá művészet hálószoza-romantikájával, fülledt erotikájával. Nem a nagy színpadi és filmművésznők és egyéb kokottok autója, kiskutyája és szerelmeskedése a tárgya. A proletárművészet a proletáriátus mindennapi életéből meríti témáját, nincsenek egyéni hősei, kiket az édig magasztal, vagy porba sújt, a szereplő egyének csak mint osztályuknak egy-egy tagja jelennek meg, nem emberfeletti hősök, akik a levegőben lógnak, hanem minden cselekvésüket osztályhelyzetük szabja meg. A proletárművészetnek osztályművészetnek kell lennie, amint hogy a burzsoá művészet is a burzsoá elnyomást szolgálja, idealizálja. A proletáriátus harca kollektív küzdelem a kollektív társadalomért, művészetének is a kollektivitás jegyében kell állnia.

Különösen a színpadi irodalom az a terület, ahol a polgári irodalom — még polgári szemmel nézve is — alig alkotott maradandó értékeket az elmúlt évtizedekben. Témája mindig ugyanaz: a drámaké házasságtörés, a vígjátékoké házassági „háromszög”. A kapitalizmus beérkezett, a polgári forradalmak klasszikusait felváltotta a színpadi gyárosok tömege, akik a burzsoázia nyugodt emésztését üres, problémamentes tákolmányokkal igyekeztek elősegíteni. De amíg a ... egyes színdarabokban komoly szociális problémák drámai magja, a háború utáni színpadi irodalom — a kapitalizmus rohamos rothadásának megfelelően — véglegesen lezüllött. A kapitalizmus és nevezetesen az ellenforradalom dicsőítése most már egészen kendőzetlenül folyik. A darabok a háború utáni konjunktúra szemérmetlen zabálóinak készülnek, a téma most már véglegesen nem fontos, ehelyett szép nők káprázatos tömege csiklandozza a konjunktúra haszonélvezőinek erotikáját, a színház egészen lezüllik a bordélyházak nivójára. A züllött kort egyrészt a zenében a jazzband, a színpadon pedig a revük reprezentálják.

Most nézzük az érem másik oldalát. A mindinkább forradalmasodó proletáriátus megteremti a maga sajátos művészetét, elsősorban az irodalomban és a színpadon. Hatalmas teremtő munka indul meg, a prole-

táriátus ereje művészi termékekben is kifejezésre jut. A háború előtt az áruol szociáldemokrácia szellemi téren is teljesen kiszolgáltatta a proletáriátust a burzsoá vezetésnek. A háború után a nekilendülő forradalmi harcban, melynek éle szükségszerűen elsősorban a szociáldemokrácia ellen irányult, a proletáriátus szellemi élete is hatalmas lendületet vett. Ma már a proletárművészek serege munkálkodik, vállalva a proletáriátus gazdasági és politikai harcával a munkásság felszabadulásán. A munkásműkedvelőknek, a proletárművészeknek jobbnál jobb irodalmi és színpadi művek egész tömege áll rendelkezésére, nincs tehát rászorulva arra, hogy a „Színházi Élet”-ből merítsen anyagot a munkásság előadásaira. Nagy bünt követ el, aki a proletáriátust ebből a szemétdombra való lapból kikerülő „művekkel” traktálja, ez ellen magának a munkásságnak kellene a legerélyesebben tiltakoznia. Meg kell értetni a munkásműkedvelő társaságok vezetőivel, hogy nem az a feladatuk, hogy a burzsoá irodalom legaljával lakassák jól a művészetre éhes tömegeket, inkább semmit, mint ezt. Proletárművészetet a proletároknak, ez legyen a jelszavunk!

(1928. május 27. — 22. szám.)

„KÉVE”
vajdasági költők antológiája (válogatott munkái). Egybegyűjtötte
Csuka Z.
A „Képes Vasárnap” kiadása

A „Kévé”-nek azt a törekvését, hogy a vajdasági magyar nyelvű irodalmat megösmertesse, örömmel üdvözljük, mert ezáltal a kíméletlen terror alatt szenvedő és küzdő kizsákmányolt munkásságnak alkalma nyílik álláspontja leszögezésére.

Mi, munkások, tudjuk azt, hogy az irodalom nem játék, szórakozás, hanem az osztályok harci fegyvere, s magától értetődő, hogy minden irodalmi terméket az osztályharc szemüvegén keresztül, annak mindenkori állása és követelményei szerint vizsgálunk, értékelünk és bírálunk. Nagy érdeklődéssel vettük kezünkbe a „Kévé”-t, — vajon az irodalom vajdasági művelői miképp érzékelnek, gondolkoznak, mit és hogyan látnak napjainkban: a proletáriátus és burzsoázia világszerte folyó elkeseredett élethalálharcának e korszakában.

Egymás után felvonulnak a vajdasági költők, szám szerint tizennégyen, s ki-ki osztályhelyzete (bár lehet, hogy öntudatlanul), világszemlélete (már akinek van), intelligenciája és becsületessége szerint megnyilatkozik.

Annyit már előljáróban is megmondhatunk, hogy a Kévé-ben sok a katángkóró. A 14 közül 8: Ambrus Balázs, Debreczeni József, Ferenczy György, Földi Ilonka, F. Galambos Margit, Gergely Boriska, Kovács Antal, Szenteleky Kornél — lényegében semmiben sem különböznek egymástól. Tipikus képviselői az együgyű kispolgári irodalomnak, amely a kezdetleges iparral és gyenge munkásmozgalommal bíró agrárországokban az öntudatos rafinált burzsoá irodalom mellékhatásaként mindenütt jelentkezik. A „művészet a művészetért”, az „osztályfölötti irodalom” stb. burzsoá jelszavak áldozatai ezek a jámborok. Kezdve a selyemszörű pincsikutyától az angyalok kötényéig, mindent megénekel-

nek s vacak egyéni „lelki problémáik” fölött való töprengésben nem látják meg azt a grandiózus osztályharcot, amely két táborba osztja az emberiséget. Arról sincs halvány sejtelmük, hogy a munkásosztály nemcsak saját felszabadításáért, hanem egy osztály nélküli, a munkát egyedüli értékmérőnek tekintő, igazságos kollektív társadalom megteremtéséért küzd. — Cél, meggyőződés nélkül, a dolgok összefüggését meg nem értve, örökös sötétségben bolyonganak, s előbb-utóbb belekerülnek abba a zsákutcába, ahová a legtehetségesebb közülük, Szenteleky Kornél már eljutott. Innét aztán nincs kiút, továbbfejlődés, s nem marad más hátra, mint a bamba elmélázás, váltakozva kispolgári lázadásokkal s az álmódosítás ópiuma. Jelszavuk: El a valóságtól!

Fekete Lajos: Az effajta írók, amióta a jó isten kihúzta lábuk alól a talajt, azóta nem találják önmagukat. Itt-ott már észrevesznek ugyan valami osztályharcfelét, de fejükben még egy kis zűrzavar honol, s ettől sokszor azt hiszik, hogy az egész örültek háza. (Jellemző erre Fekete „Gonosz cselédek háza...” című verse, amelyben a nyomorgók részére nem lát más kiutat, mint a türelmes éhenhalást. Ez nemcsak az osztályharcos munkásság szempontjaival, hanem az ember alaptermészetével, a létfenntartás ösztöneivel is ellenkezik.) — Értéke, még úgynevezett általános szempontból is, csak annak az irodalomnak van, amely fegyvertársául szegődik a forradalmi munkásságnak. Ehhez a felismeréshez még nem érkeztek el, pedig ma, amikor az emberiség 90 százaléka kiszákmányolt és elnyomott, a kapitalizmus megdöntése és a munkásság győzelme az egyetemes emberi haladás előfeltétele s már kultúrösztönből is hites harcos írónak kellene lennie.

Haraszti Sándor: Elméletileg a legképzettebb és legintelligensebb, kialakult szocialista világnézettel. Ez azonban inkább súlyosbító körülmény, mert kibújik a kötelességteljesítés alól. Néhány régi versénél nemigen nyújt egyebet, s úgy látszik, csak a jövő eshetőségeire való tekintettel jelentkezik hébe-hóba egy-egy nehezen érthető nyelvezetű nekifohászkodással. Bizony nehéz dolog a polgári „beérkeztség” és a gerinces harc, esetleg nélkülözés és üldözés között választani. Szeretnők, ha a jobbikat választaná. És reméljük is.

Mikes Flóris: Sajnáljuk, hogy nem közölt több olyan verset, mint amilyen az „Ének tizenhat évről és tizenhat óráról”. Többi, a Kévében közölt versei nem eléggé érthetőek.

Csuka Zoltán: Tisztánlátásával és a tehetségével nagy szolgálatokat tehetne a harcban álló proletárságnak. Azonban egyrészt túlságos félelemből koncessziókat tesz az ellenforradalmi légkörnek, másrészt osztályharcos szempontjai elhomályosulnak abban a törekvésben, hogy a polgári irodalmi fórumok előtt való megszilárdítását el ne veszítse. Versei, amelyek szép megnyilatkozásai a kollektív emberi érzés és gondolatvilágnak, nem harcosak és nem a széles tömegekhez szólnak. A technika rohamos fejlődésének a kollektív társadalom szempontjából való fontossága mellett észre kellene vennie azt is, hogy a Vajdaság százezernyi nincstelenjeit a szabadjára engedett és felülről biztatott csendőri és közigazgatási terror megakadályozza az éhenhalás elleni védekezésben: a szervezkedésben. Tudott dolog, hogy a költők még a legnagyobb reakció alatt is aránylag több szabadsággal és mozgási lehetőséggel bírnak, mint a prózáírók és újságok. Ennek dacára sem Csuka, sem Haraszti versei meg

sem közelítik az osztályharcos szempontból a jugoszláviai munkások lapjainak nivóját.

Somogyi Pál: Az egyedüli, aki fenntartás nélkül a proletáriátus mellé állott és minden hidat felégetett maga után. Sajnos legharcosabb versei, úgy látszik, polgári tekintetekből, kiszorultak, pedig egyes cukrosvíz költők 8—10 oldal helyet is kaptak zöngeményeik részére. — Szoros kapcsolatban a tömegekkel megértette, hogy a mozgalomnak elsősorban közérthető harcoss költőre van szüksége, amely a szervezetlen ájult tömegek felrázására alkalmas. Verseiben egyszerű nyelven, közvetlenül szól elnyomott testvéreihez és kiolvasható belőlük, hogy köztük él, dolgozik, s minden bajukat, keservüket, örömeiket alaposan ismeri. Bár még sokat kell fejlődnie és megismernie, versei még így is a legértékesebbek.

Tamás István: Tehetséges, élénk leíró, sokat látott, de keveset értett meg. Nem őszinte, pózol. Pelyhedző állal, éretlenül, előszeretettel utánozza vén kiérdemesült írók cinizmusát és blazírtságát. Szociális igazságokhoz sok utazás és a szerkesztői íróasztalok mellett való üldögélés által még nem lehet eljutni, — ehhez a munkásmozgalomban való aktív és önfeláldozó munka szükséges. De mindennek előfeltétele: őszinteség önmagával és az olvasóval szemben.

A „Kéve” címlapját Balázs Árpád festőművész rajzolta. A technikai kiállítás, eltekintve az egyes fejezetek végén a térhatást rontó ízléstelen négyszögektől, tetszetős, újszerű.

(1928. július 1. — 27. szám.)

Kassák Lajos:
NAPOK, A MI NAPJAINK

Mindjárt az elején: A Kassák napjai nem a mi napjaink, a Kassák életkérdései nem minket érdekelnek, a Kassák „erős kiteljesedett embere” nem mi vagyunk. Sőt hozzátehetjük: a legújabb Kassák regényt bármelyik polgári író is megírhatta volna.

Mégis, ha a Napok teljesen polgári beállítottságú regény, mi az oka annak, hogy mi itt tárgyaljuk, kritizáljuk?

Kassák származása szerint proletár, és íróvá fejlődve a forradalmi akciót hirdette. Bár a pártpolitikát mindig visszautasította és független művész voltát mindig kihangsúlyozta, mégis a háborús és háború utáni években a proletárforradalom hirdetőjének ismerték és becsülték. Mégis, Kassák már akkor, amikor a forradalmi aktivizmust hirdette és köszöntötte még, nem a társadalom, de az ember fejlődésére, megváltoztatására tette a hangsúlyt.

Mikor aztán a forradalmi hullám elült egész Európában, Kassák teljesen elvesztette hitét a forradalomban, proletáriátusban és csak befelé, önmagába nézett. Elvesztette osztályát, amelyből származott, önmagába roskadt, és csak a saját lelkével, saját „emberségével” foglalkozott, mint bármelyik polgári művész, aki nem a tömeget, de az egyént dicsőíti és harsonázza, a saját kis lelki nyomorúságaival foglalkozik, mert semmi köze többé osztályához, a munkássághoz, proletáriátushoz.

Kassák tehát ma már teljesen polgári író, de mert egykor forradalmi íróként szerepelt és ez a híre megtévesztheti a munkásokat, azért kell itt vele foglalkoznunk.

A legveszedelmesebbek azok az emberek és azok az írók a munkás-
ságra, akikről elhíresztelték, hogy a proletáriátus emberei és írói, de
tulajdonképp renegát, hitehagyott, osztályavesztett burzsoák. A munkás
jóhiszeműleg veszi kezébe könyveit, s mert még nem rendelkezik eléggé
kifejlett kritikával, mint proletárkultúrát és tanítást szija be magába a
polgári mérget.

Ilyen mérget lehelő író pl. a híres „proletár”-regényíró, Anatole
France, aki teljesen hitetlen ember volt, s bár a mozgalomban aktív részt
vett, mégsem hitt benne és éppoly szelíd mosollyal gúnyolta ki, akár az
egykori katolikus szenteket.

Ilyen mérget lehelő író Kassák Lajos is, akit a polgári Pest hirtelen
felfedezett és tárt karokkal megértőleg fogadott.

Kassák nem proletár, de lumpenproletár és ezt önéletrajzával is bebi-
zonyította. Egy ember, aki a legélesebb osztályharc idején hat hatalmas
kötetet szentel nem a tömegek harcának, — nem! — a saját csavargá-
sainak és csalásainak.

Lumpenproletár voltát bizonyította be Kassák a Napok c. regényével is.

Itt sem a tömegek harcáról van szó, bár a tavalyi júniusi bécsi forra-
dalom köré van csoportosítva a cselekmény. Mégis a tömegek forradalmi
megmozdulása alig pár sorban van tárgyalva s a regény főhőse nem a
tömegvezér — de az államügyész.

Az államügyész és családjának egyéni, szerelmi élete körül forog az
egész regény. Az államügyész szerelmi nyavalygásai, gyökere, hite és
osztályvesztett öntudatlan kapálódzásai a regény gerince, az államügyész
a főhős, aki miután a tömegek indulatát kirobbantotta, nagy hirtelen —
szocialista lesz. Nem mintha felismerte volna, hogy a szocializmus hozza
a társadalom öröms, erkölcsi életét, nem mintha öntudatos proletárrá
lett volna, aki a tőke magántulajdonában ismeri fel a társadalom rák-
fenéjét és minden baj, nyomor, kizsákmányolás okozóját. Nem! Egyszer-
rűen azért, mert nemi kielégítetlensége és nyavalygása ebbe a táborba
hajtja, mert azt reméli, hogy ott fog „lelki kiegyensúlyozottságra” szert
tenni. Tehát úgy, mint ahogy más lumpenproletár ilyenkor a bordély-
házba megy, úgy lesz Zilzer államügyész „szocialista”.

De nem a tömegakciókon, nem az osztályharcban van a hangsúly az
egész regényen át, hanem az „emberen”, aki már ma, a mai osztálytár-
sadalomban „erős”, megtisztult és „kiteljesedett”. Aki már ma úgy jár-
kel a világban, úgy érez és cselekszik, — mintha már nem volnának
osztályok és akinek legfontosabb problémája a sport, nemi kielégülés és
a modern építészet.

Mi tudjuk, hogy az „új embert”, az öröms, erkölcsös, erős, kitelje-
sedett embert — csak az új társadalom hozhatja meg. Csak az osztály
és kizsákmányolás nélküli társadalom termelheti ki az új embert. Ma az
osztálytársadalomban csak oly emberek létezhetnek, akik érdekeiket he-
lyezik első sorba és érdekeikért mindenre képesek. Aki már ma — az osz-
tálytársadalomban! — az osztály nélküli társadalom emberét hirdeti, az
ki akarja kapcsolni az osztályérdeket — tehát az osztályharcot is! Aki
pedig az osztályharc ellensége — az ellenforradalmár!

Különben is ma a proletárnak nincs módjában, hogy önmagával, a
saját lelkével foglalkozzon. De ez igenis módjában van a burzsoának.
Kassák tehát a burzsoázia írója — annak dacára, hogy még mindig ka-
cérkodik a proletáriátussal.

De jellemző a polgár Kassákra a regénynek az a része is, ahol a júniusi bécsi forradalmi megmozdulás leszereléséről ír.

Még egy-két óra s a város menthetetlen, de ekkor a szociáldemokrata vezetőség, amely egyre a forradalmi tömegakció leszerelésén dolgozott karöltve a kormánnyal, röpiratot adott ki, amelyben célravezetőbb esz-közt: általános sztrájkot ajánlott a tömegeknek. Tudták, hogy a sztrájk nem vezethet eredményre, hogy ez csak taktikai fogás az akció leszerelésére, s miközben a rendőrség rázörgött a sötét munkásalakosok ajtóira s nehézipar lapjai fehér terrort és a tankokat ajánlották — a szociáldemokrata vezetőség megkezdte a sztrájk leszerelését is. És ehhez a leírás-hoz hozzászólja Kassák: „Mégis jó volt ez most így.”

Érdekes még végül megemlíteni, hogy Szakasits Árpád, a szociáldemokrata költő, aki ellenfele volt az egykori látszatra forradalmár Kassáknak, most a Napok című regénytől egyszerűen el van ragadtatva.

Lőrinc Péter

(1929. július 8. — 28. szám.)

KOLDUS-LÁZAK

Egy évvel ezelőtt „Egy a milliók közül” című rövid proletár novella jelent meg az 1928. évi Munkás Naptárban. Írója egy fiatal robotos, aki mindennapi kenyérharcban küszködik a létért, aki csak kimerülten, fáradtan szakíthat magának rövidke félórát, hogy írva tanítsa, buzdítsa, lázítsa osztályharcosait. Most egy év után a kenyérharc idejéből elszakított félórak lázadásával — „Koldus lázak” verses kötetével gazdagítja e bátor, dacos lelkű robotos a proletár irodalmat.

Ki ez a forrongó vérű, lázadó agyú új harcos, aki tollával kiméretlen eréllyel nyúl ma már minden versében, írásában a mai társadalmi rendszer elsimíthatatlan problémáihoz? Egy egyede a nagy küzdőtábornak. Egyszerű, szegény proletár; még gyerek korú, de harcra kész, érett katonája a proletár irodalomnak! Laták István.

Még tegnapelőtt osztálytudatlanul tévelygett a burzsoáirodalom butitón sötét ködében, tegnap pedig önmaga harcát vívja a „Tavasza a kórházban”, „Vért köp a szeretőm”, „Halott legényről” stb. verseiben; ma pedig megrázkódva vadul lerázza a társadalmi konvenciók és ködvesztő polgári irodalom jármát és merészen farkasszemet nézve ellenségeinket, mélyen szánt a proletariátus osztályharcos mezején, veti a magvakat, amelyekből a forradalmi lázak vagy amint ő nevezi „koldus lázak” fái nőnek!

Az „Igazi költők vagytok”-ban merész bátorsággal síkra száll az elnyomott milliók irodalmi apostolaiért, akik amazokkal együtt vívják igazságos harcukat azok ellen, akik burzsoá röghöz kötötten gyáván aportíroznak kitartó gazdáiknak, a kitartottság nyomorúságos lázármozsaín.

Az „Aratás”, „Latrok lakomája”, „Parasztnóta”, „Május elsejére”, „Ének a huszadik századból”, „Gyárak lányai”, „Cselédlány”, „Szutykos inasok”-ban már Laták költői lelke a miénk: gyárak, mezők tömegmillióié?

E verseiben teljesen szakított a múlttal, s fájdalmát, elnyomottságát,

keserűségét, forrongó lázonságát, felszabadulás harcának feltörő vágyait hozza; mindazt, ami a miénk, robotos millióké.

Laták testvér, miközülünk való, lelke a mi lelkünk, írásai a mi följjadulásunk, harci kiáltásunk, a lázadása a mi lázadásunk. Nem engedjük, hogy burzsoá „irodalmárok” könyveljék őt el, akit kevéssel ezelőtt homokszemként észre se vettek, s rátapostak!

Testvér! Ránk találtál! Most köztünk, új élet megteremtői között a helyed. Igaz, nálunk nem múló fényű glória, koszorú, mint a burzsoák-nál, jut osztályrészül. A mi küzdőterünkön, akár kinn a mezőn, akár a kormos levegőjű gyárakban, akár íróasztalok pislogó mécsese mellett csak a szenvedések, börtönök, üldöztetések töviskoszorúja jut jutalmul. De ha összetartók, erősek leszünk, elfoglalhatjuk a MI városunkat.

Mindenki városát. A dolgozók szabad, határtalan városát.

Egész világraterjedő városát!

A füstös gyár levegőjéből.

Egyik szutykos inas.

(1928. november 4. — 45. szám.)

A SZTARIBECSEJI HELIKON

A magyar urak hivatalos és félhivatalos sajtója az örömtől majd kicsattan. Micsoda nagyszerű „lélekemelő” ünnepe volt Sztaribecsejen „az árva magyar kultúrának”! Az irodalmi találkozón, a Helikonon ott láttuk a magyar szegénység minden úri sírásóját: magyarpárti politikai fajankókat, a rendőrirodalom eljegyzett vajdasági kiválóságait és egy burzsoá-szociológust, aki „csekély” háromszáz láncon fejt ki „lélekboldogító” tevékenységet. A burzsoázia valóban élvezhette a sikert. Sztaribecsejre összekoldultak minden valamirevaló író, magyart, aki vakon vagy nyitott szemmel hajlandó tolni a „magyar kultúra” (és nem a tényleg nemzetközi-kultúra) kátyúba jutott szekerét. Az eredménynek azonban már kevésbé örülhetett, mert a jó pár ezer televény, vajdasági holdat reprezentáló „előkelő gyülekezet” csak annyit határozott, hogy majd határoz és rendbe hozza a „magyar kultúra” Csáky-szalmáját. Pénzt, áldozatot papírban vagy aranyban egyik „előkelő” magyar úr sem reszkírozott meg, ennyi már nem futotta a „nagy magyar kultúra” sorsa iránt aggódó úri-társaság lelkesedéséből. Az ígélet viszont keveset ér, majdnem semmit és a Magyar Irodalmi Társaság, amelyet tervbe vettek, legjobb esetben a magyar párt ártatlan fiókjá lesz, amely ha szabadjára engedik, a magyar „kultúrából” vizenyős osztálypolitikát csinál. Ez ugyan nem fogja kétségbeejteni a Szentelekyket, Baedeckereket és egyéb burzsoá-írócskákat, de kétségbeejti azokat, akik a „kultúrát” jóhiszemben még ma is „osztályföldrőttinek” hiszik és a nagy cirkusztól elragadtatva komolyan kultúrát várnak a vajdasági magyar uraktól. A vajdasági magyar proletárságot, a falusi és városi szegénységet biztosan nem éri semmi meglepetés: mi tudjuk, hogy a „sztaribecseji Helikon” a magyar burzsoázia szellemi seregszemléje volt és az írók, akik ott megjelentek, a túlsó táborban vannak és — ellenünk, a mi szabadságharcunk ellen vállalták a szellemi rendőrök kétes szerepét.

(1928. december 9. — 50. szám.)

A kapitalista társadalom tudatosan igyekszik a munkásgyerek előtt — amíg csak lehet, osztályhelyzetét eltitkolni. Teszi pedig ezt olyképpen, hogy azt mondja: „a gyerek, az gyerek”. Bármennyire is igaz ez a mondan, a gyerek és gyerek között, a bankigazgató gyermeke és egy gyári segédmunkás gyermeke között mégis van különbség!

Ennek a különbségnek pedig a meseirodalomban abban kellene megnyilvánulnia, hogy míg a kapitalista gyermeke osztályának életét ismeri meg könyveiből, addig a munkásgyermeket is az elérhetetlen tündérvilág helyett osztályának küzdelme és viszontagságai foglalkoztassák.

A jó mesekönyvnek, a jó ifjúsági irodalomnak első feladata ismeretlen fogalmaiknak és ismereteknek minél nagyobb számú közvetítésével a fiatalság gondolat- és látkörét bővíteni. Második feladata a gyermeki képzelőtehetség, fantázia élesztése és fejlesztése. Végül a harmadik s a főnti vonatkozásban a legfontosabb: az igazi világnak, az igazi létnek a gyermekkel való megismertetése, már a legfiatalabb korban. A munkásgyermek nevelésénél, az osztálytudatos nevelésnél ez az elv azt jelenti, hogy a gyermeknek már a mesék alakjaiban, az ifjúsági elbeszélések hőseiben a munkásság harcát egy jobb társadalmi rendszerért kell bemutatni.

A magyar meseirodalomban sajnos úgyszólván teljesen hiányzik a munkásmese irodalom. Ami kevés van, az csak fordítás. Hermynia zur Mühlen egy kis könyvét: „Mit mesélnek Petike barátjai”-t ezek között első helyen kell megemlíteni. Nagy haladás észlelhető ezen a téren az utóbbi években a német meseirodalomban.

A munkás meseirodalom egyik legkiválóbb művelője a már említett német Hermynia zur Mühlen. A közelmúltban a „Verlag der Jugend-internationale” Berlinben jelent meg három kis meséskönyve. Egyszerű kis mesék ezek, különösen a „Die Söhne der Aischa” — (Aischa fiai) és „Der Muezzin” (A müezzín) alkalmasak arra, hogy a régi és megszokott keleti egzotikus mesék helyett olvassák őket. Ezekben sem hiányzik a keleti pompa és színesség, de a fény mögött rámutat a nép elnyomására, a dolgozók kizsákmányolására, és szörnyűséges szenvedéseire. De nemcsak ezt az oldalt tárják fel ezek az igazi és jó mesekönyvek, hanem mindjárt megmutatják azt az utat, melyen haladva ezen az állapoton változtatni lehet. Mindegyik mesének tanulsága a testvériség szükségességére, a dolgozók egyesülésére való hivatkozás. A harmadik mesének a címe ebben a sorozatban „Said der Träumer” (az álmodozó Said). Ez már inkább ifjúsági könyv, s mély és megható mese keretében azt bizonyítja, hogy az újvilágért harcolni kell, mert kompromisszumok, gyáva félrevonulások és meghunyászkodások csak vereséghez vezetnek.

De nemcsak gyermekeknek lehet a meséskönyvet így megírni, megvan erre a mód az ifjúsági elbeszéléseknél is. Miért tömjük a munkásgyermek fejét bolond indiánhistóriákkal, nevetséges detektív- és egyéb kalandokkal? A múlt évben megjelent Németországban Berta Laszk könyve „Wie Franzl und Gretl nach Russland kamen” (Hogyan került Oroszországba Feri és Juliska) (Vereinigung Internationaler Verlagsanstalten, Berlin), melyhez hasonlóan kitűnően pótolhatják a May Károly-szerű, a gyermeki fantáziát félrevezető fércmunkákat. Hasonló útleírásokból — melyek esetleg igen kalandosak is lehetnek — a munkásgye-

rek megismeri munkástevéreinek helyzetét más országokban, és megerősítik benne az osztályöntudatot.

Az új társadalom új embert kíván. Miért szolgáltatjuk ki a munkás-gyermekeket a szellemet és osztályöntudatot lerontó polgári mese — és ifjúsági irodalomnak?! Miért nem adunk nekik kezdettől fogva jó meséket, melyekkel annyi későbbi nevelőmunkát megtakaríthatnánk nekik is, magunknak is?

Elkán László

(1928. december 23. — 52. szám. —

A „Szervezett Munkás” karácsonyi melléklete)

IFJÚ PROLETÁROK ÉS AZ IRODALOM

Ma, amikor a kenyértelenség pusztító hadjáratát, a reakció áldozatainak egyre magasabbra szökő számát látjuk, ma itt is, ott is szervezkednek az ifjú proletár testvéreink.

Néhány szépen nyafogó vajdasági költő és íróféle arról zokog, hogy itt nincs helye a kultúrának, az irodalomnak, ugyanakkor olvasom, hogy az ifjúnunkások kultúrkörökbe tömörülve terjesztik a proletár kultúrát.

Színielőadásokat rendeznek, szavalókórusokat állítanak olyan hévvel és örömmel, hogy igazán sajnálatraméltók azok az üres fejű kultúrkoklerék, akik arról zokognak állandóan, hogy disznóólszag van, disznó van csak és irodalom nincs. A proletár ifjak ma már Toller-verset szavalnak, 100 százalékot olvasnak és undorral dobják vissza a „Vitrinbe való jaj finom” versikéket. De kinek is kellene ezek a lelki nyavalygások, kinek kell ma a hivatalosan kikiáltott B. N. irodalmi melléklete. Ki olvassa ezt a butaságtól csöpögő maszlagot. Nem ez kell ma és még sohase kellett polgári irodalom. Amíg nem ért ide az igazi szavak pergőtüze, hát a kutya se törődött velük. Most azonban már látják proletár testvéreink, hogy az efféle butítások, Népköri kurjantások, nemcsak haszontalan szórakozások, hanem fertőző bacillusai az egészséges kultúrának. Tiltakoznunk kell tehát az összes ifjú proletárok nevében az ilyen „regélőbácsis” Baedekerrel spékelt polgári irodalom mindenfajta megmozdulása ellen.

A proletár irodalom napról napra fejlődik. Ez természetes és érthető is, mert az ifjúnunkások — ők teremtik a kultúrát — ma rettentően anyagi gondjaik miatt szervezkednek, öntudatra ébrednek, olvasnak, de azért, hogy hasznát vegyék és hasznát csak a proletár irodalomnak vehetik.

(1929. január 13. — 2. szám.)

Válogatta *Burány Nándor*

---

a szép keresése

---

kubikosok

Vicsek Károly dokumentumfilmje

VLAOVICS JÓZSEF

A kisfilm, így a dokumentumfilm is, túl önálló és önérzetes műfaj ahhoz, hogy legihletettebb művelőinek a nagy játékfilmhez vezető ugrodészkául szolgáljon csupán. De akár önállóan, akár önmagát maradéktalanul igazolónak, akár egy egész estét betöltő film előszobájának tekintjük a „tizperces” celluloid szalagnak ezt a változatos vérképű és csodás műfaját — a legkülönb követelmény mindmáig a kisfilm képi világának mágikus szertartásossága maradt. Az elkommercializálódott moziban ma már megannyi közönségfogdosó spekulatív petárda helyettesíti a metaforikus és jelképi töltésű mozgókép mágiáját, és ennek eredményeként ezt a jól „tengődő” boltot még mindig nem kell becsukni! Így például már hosszú évek óta — korábbtól fogva, mint a szex térhódítása — a szupermenekről szóló szörnymesék sehogy sem tudják a tönk szélére juttatni az ilyenfajta filmipart.

Egészen más a helyzet a kisfilmmel, amelynek mindmáig egyedüli számottevő találkozása a közönséggel a világszerte szaporodó kisfilmfesztiválok (és mindinkább a kisképernyőn) történik. A kisfilm a moziban csak elvétve bukkan fel. És míg a televízió bizonyos értelemben „privatizálja” a filmélményt, a fesztiválok kollektíven fellépő közönsége mindenütt a világon és így természetesen nálunk is nagyon igényes. Úgy is mondhatnánk, hogy egyedül csak a „tökélyt” ismeri el sikernek.

Akár a közönség reagálásából is kikövetkeztethetjük, hogy a márciusban lezajlott huszadik, jubiláris jugoszláv kisfilmfesztivál viszonylag minden eddiginél szárnysegettebb, önérzetét vesztettebb volt. Nem a mi feladatunk, hogy az általános sikertelenség okát kutassuk. Annyi bizonyos, hogy pl. az újvidéki filmvállalat alkotásai közül egyetlen remekbe szabott rajzfilm, a Zászlók című kivételével (amely viszont nem is vajdasági alkotók munkája), csak egy filmalkotás érdemli meg, hogy részletesebb elemzés alá vegyük.

*

Vicsek Károly második műve — az első a Kereszt és csillag című volt — az ugyancsak igényes szociális tematikájú Kubikosok*.

Tízpercesének főcímében, feliratos formában azt közli a rendező, hogy a kubikos — a mű hőse — ma már csak ott kap munkát, ahol a gép még mindig tehetetlen, és éppen ezért (vagy talán éppen ennek ellenére) e fizikai munkásnak hatalmas osztályrésze van a modern Vajdaság kiépítésében. E sommás, de végeredményben nem filmi előrejelzésnek, tanúvallomásnak köszönhetően, a néző eleve fokozottabb figyelmet szentel az alkotásnak! A téma aktuális és izgalmas, a magyar közönség számára talán még külön is. A kubikos, ez a történelmileg is talán legigénytelenebb, de legkérgesebb kezű és legigásabb vállú földmunkás napjainkban is szégyenletesen alacsony igényű, de mégiscsak alkotó — utolsó — kezényomát hagyja a modern létesítményeken.

A munkájának neme szerint oly igénytelen és észrevétlen, majdhogynem csak vegetatív, de alázatában és szívósságában annál előbb kétékezi legenda, a kubikos, Vicsek Károly rendezői elképzelése szerint már-már valami félelemtől tömör és szigorú tárgyi alapjelentésű képsorokban kell hogy megmutassa magát, s az alkotónak (a rendezőnek és felvételezőnek) mindössze a korrekt szemtanú szerepe marad. A nem éppen érdektelen történeti és társadalmi determinánsok véleményünk szerint is kimaradhatnak egy ilyen halmazállapotú tízperces dokumentumfilmből, ám éppen a kubikos oly telített immanens társadalmi-emberi jelentéstartalmának töményítése azonban mégiscsak a képi soksikúság metaforikus-jelképes kibontakozásával jelenthet egyet. A sokféleképpen megfogalmazható művészi követelmény lényege mindig is az, hogy a dokumentáris kamera által rögzített alapjelentésű valóságrészeknek gondolati és érzelmi emeletkebe kell szökkenniük. Az történt azonban, hogy Vicsek Kubikosainak képsorai mégsem nyertek a takarékoságon. A téma- és cselekménytömörítő fegyelem aktív (talán már egy kissé túlbuzgónak is mondható) rendezői hozzáállásra vall, ugyanezt az alkotói igényt azonban már nem érezzük ki a pedáns riporteri feladaton túltekintő ambicióból, nevezetesen abból a törekvésből, hogy a fizikai munkát nemcsak dicsérni vagy éppen megénekelni fontos. A vak fizikai munkából, mint amilyen a kubikosoké is, az ember mindig vesztesen kerül ki. Talán valóban ez lenne az adott témán leginkább túlnövő felismerés, igazság!... A már-már ideges alkotói fegyelem, esetleg a kezdő aggálya szárnysegője lett az alapfokú, vagyis az egyenes közlésmódnak.

A film első kétharmada valóban kizárólag csak a minden árnyaltabb ismérvet, különlegest nélkülöző, egyszerű (alapfokú) tényrögzítésen alapul. Először is azt látjuk, hogyan öltözködnek a munkába induló emberek, miként szerszámozzák fel lovaikat és vetik át vállukon puska módjára szerszámaikat: vaslapátjaikat. (Mellékesen — ahogyan mondani szokás — a lapátoknak később dramaturgiai szerepük lesz, a fogatos kordék viszont inkább csak amolyan „díszítőelemként” jelennek meg még néhányszor a képmezőben.) Ezek után mellszoborszerű portrék, néma arcok (fényképezkedő emberek) en face beállítása következik. A

---

* Elemzésünk a 20. belgrádi dokumentum- és kisfilmfesztiválon bemutatott mű alapján készült.

film későbbi hőseié. A továbbiakban ugyanők, a kubikosok egy csatorna-építés munkálatai közepette. Pipahuja, majd kosztolás. Statikus, csend-életszerű amerikai és premier plánok a szalonnáról, töpörtyűről, kenyérről, hagymáról. Falatozó emberek ülnek körül a földhányáson terített „asztalt”... És most parabolikus képi kiemelésben kezek, sebhelyes, megviselt kézfej, ráncok, törések a tenyéren. Az egyik ilyen meggyötört kézről az ég tisztaságára és ürességére emeli tekintetét a kamera. Nos, éppen ez utóbbi gro-plánok (nagyközei felvételek) s o m m á z n á n a k, mert hiszen valahol előbb ugyanezeket a kezeket láttuk már, amint vak-dolgos alázatnak engedelmessé, pocsolóban turkálva, matatva segítettek életre egy rendet, hasznot, civilizációt.

És most már csak sajnálhatjuk, hogy a film kulmináló jeleneteiben mindössze csak két-három munkajelenetet láthattunk. A rendező — ki tudja, talán valóban a filmi tömörség nevében — nagyon is hamar „leintette” a kezeket! Pedig görcsös-alázatos, szolgálai vonaglásukban, az izmok bőr alatti szökdösésében szinte motorikusan termelődnek a kubikos kézmunka ötletei, fortélyai. A kubikos csak annak árán éri meg holnapját, ha újra és újra legyőzi a vele szembeálló és dacoló földet. Ha nem hiszed, tapasztd csak füled a kubikos-megdolgozta földre, mert az talán valóban ennek az embernek a szívével lüktet és öl. És ha a végső igazságot akarod megtudni: a kubikos végül is olyan igénytelenné válik, mint az általa legyőzött és e tusából mégiscsak győztesen kikerülő föld... Egyszóval, a kubikoskéz megéneklése nélkül Vicsek filmjének befejezése, helyesebben, az e záró képekbe sűrűsödött „metafora”: a felmutatott kéz „szót kérő” munkaigazsága — rokonszenves angazsáltságában is szólamiú igazsággá lesz! A szigorúbb filmesztétikai ismérvek szerint pedig önkényes formalizmussá (hiszen kinek, miért és hogyan mutatja fel az ember a kezét?).

Az ilyen hevenyészettnek tetsző, sommázni valójában képtelen metaforateremtéssel ellentétben, a vérbeli dokumentumfilm elsősorban és alapfokon szenvedélyes elemzése valaminek: történetesen a cselekvésében (munkájában) egyedi embernek, nem utolsósorban pedig az emberi gesztus, pillantás, alkotói kézmozdulat ezredrészének. Az embernek és környezetének jelenségvilágából a felvevőgép igenis kifotózhatja a más módon észrevehetetlent, a percnyi lét század-, ezredrészét. A fotográfikus behatolás a valóság rejtett pórusaiba jelenti tulajdonképpen a dokumentarista filmkép mágiáját. Az alkotói átélés olyan szertartásossága ez, amelynek hiányában Vicsek Károly műve nem jut túl a rokonszenves, de egyszerű tényvilágú foglalkozáskronikán. A mondottakat támasztják alá a Kubikosok már idézett jelenetei: *Öltözködő kubikosok*. — Minden más munkába induló fizikai munkás így, ilyen elnyűtt gúnyába bújjik; *Befogják a lovakat a kétkerekű kordéba*. — Csak a munkába indulás, illetve a foglalkozás valamelyest szűkülő karakterisztikuma; *A vaslapát — itt a legfőbb kubikoszerszám — mint puska kerül a vállra*. — Az indulásra kész, „fölfegyverzett” kubikosoknak ez a statikus, kissé pózos bemutatása nem éppen szerencsés irányvétel egy fizikai munkanem egyedi „természetráji” kibontakozása felé; *Az arcok en face felsorakozása*. — Ez a naiv hiszékenységu képsor is még mindig legfeljebb csak erről informálja a nézőt: „Ők azok a kubikosok, akiknek építői osztályrészéről oly megkapó szöveget olvashattunk a film feliratában!” (Különbén ennek a valóban frappáns bevezető-szövegnek az ígé-

rete szinte átlengi az egész filmet, és úgy tűnhet, jóval többet tud a kubikosról mondani, mint amire maga a film vállalkozott.) A munkajelenetekig még két-három szépen komponált, de lényegében mégiscsak informatív jellegű gépállás következik. Egy tízperces film számára behozhatatlan poénvesztés! Túl nagy luxus ez egy úgyszólván egyetlen lélegzetvételnyi filmalkotásban, ahol minden villanásnak, tekintetnek, gesztusnak, cselekménytöredéknek, egyszóval minden fizikai-pszichikai létmegnyilvánulásnak gyöngyszemként kell csillognia.

Sajnos, maguk a film gyűjtőpontjában tömörülő rövid, lakonikus jelenetek (gépállások) sem hatnak sokkal intímebben és dinamikusabban az előzőknél. Félreértések elkerülése végett: filmi dinamizmuson ezúttal nem holmi nagyívű mozgásokat értünk, hanem éppen ellenkezőleg, az inkább csak sejtető árnyalatok, folyamatok láthatóvá tételének, igazsággá érlelésének követelményét. Esetünkben egyfajta fizikai munkának ma már hatványozott elszolgaiasodását, mégis nélkülözhetetlen jelenlétét ott, ahol a nagyvonalú, ha úgy tetszik, még mindig „nyakendős” gép és szerszám nem hajlandó „bepiszkolni a kezét”. Továbbra is inkább a film időbeli rövidegének, mint tömörségének szempontjait érvényesítve (hiszen a műfaji tömörség időbeli kiteljesedése nem feltétlenül azonos az időmegtakarítással), a rendező továbbra is főleg az úgynevezett amerikai plánok és premier plánok „hermetikus” képmezőivel határolja körül az akciókban bemutatott embert és környezetét. A film indítóképeiben sem láttunk kubikoslakást, udvart, istállót, még csak futólag sem ismerkedhettünk meg a családokkal, vagy más ehhez hasonlóval. És most, a perdöntő központi jelenetek folyamán, a „Vajdaság építőinek” „reprezentatív” munkavállalkozásaként, vagyis a film bejelentésében előlegezett fogalom képi materializálódásaként is csak egyetlen csatornaépítési mozzanatot láthatunk, egy-két tágabb látóhatárt lefojtó totál plán keretében. A rendező ezt szemmel láthatóan elegendőnek találta a már csak legendájában izmosodó kubikosmunka környezeti és jelentőségbeli determináltságának érzékeltetésére. Az említett központi képsorban mindössze egy jelenet invitál a kubikosmunka képi-látványi szempontból anatómikus — lényegi megismerésére. Nevezetesen az, amikor két sárban heverő és összeillesztendő betoncső körül — a gyerekeket tisztába tevő anyakezek módjára — kubikoskezek takarítják el a piszkot, a sarat.

Az ilyen jeleneteknél megszakadt fényképezés mellett, a Kubikosok nem eléggé átgondolt okozati-pszichológiai felépítése, sorrendje is oka lehet, hogy a szalag legelején mintegy drámai előlegezésül felsorakoztatott arcoknak, ránk meredő kiégett tekinteteknek csakúgy, mint a záróképekben kiemelt kezeknek nincs meg a kellő szociális és emberi egyediséget hordozó jelentéstartamuk. Az alkotói üzenetet felmutató, felkínáló kérges tenyér, elnyűtt kéz szimbolikáját a filmalkotás gyűjtőpontjában készült korrekt, de vizuális-tematikai argumentációjuknál fogva jellegtelen felvételek nem táplálták fel kellőképpen. Sajnos, a Kubikosok emelkedett, patetikus kísérőzenéje sem járul hozzá a sokkal hétköznapibb képi látvány adekvát érzelmi kiteljesedéséhez. Tüldimenzionált, harsány hangszerelésben valósággal „elzúg” a film szerénysége felett.

A kamera teljesítménye, meggyőződésünk szerint, azonos értékű a film tematikai összhatásával.

Ami a megvilágítás szerepét illeti Vicsek filmjében, az túlnyomórészt a nappali fény átalányának, vagyis a történet napszaki semlegességének érzékeltetésében merül ki. Kivétel a munkába menés két nagytávoli, hatásos „kora reggeli” beállítása, amit azonban az érthetetlenül semleges megvilágítású — bár nyilván mégiscsak pirkadati — készülődők jelenetei előznek meg.

*

A kisfilm legkülönb sajátosságai közül való a közvetlen képi jelentéstartalomnak a teljes estét betöltő filmalkotásnál direktebb és izzóbb szimbolikus-metaforikus „kisülése” a közlés egy általánosabb szintjén. Számptalan alkotói eljárás (kimondottan alkotói igényű montázs, anatómikus tárgyszemlélet, rendhagyó, jelképes meseszöveg és témavezetés, kísérőzene, megvilágítás stb.) szavatolja, hogy a kisfilm, ha alapfokon hű is marad (dokumentáris anyagfeldolgozás esetében) a valós jelenségvilághoz, másodfokon szabadon bejárhatja a fantázia széles tereit. A Kubikosok című film témaválasztásában, elkötelezettségében és nem utolsósorban műfaji tisztaságra, tömörségre törekvésében mindenképpen figyelemreméltó alkotás. Szerzője azonban — legalábbis úgy tűnik — nem aknázza ki eléggé a filmi képi tartalom rétegeinek „kisülési” törvényszerűségeit, vagy ha úgy tetszik, a tematikai-fényképezési különös és általános harmóniavilágát. Hiszen ellenkező esetben még a felvételek készítése folyamán beláthatta volna, hogy a kubikosoknak a maga módján mégiscsak „szakszerű” és „látványos” munkafázisairól készült mindössze három-négy variánsú és éppen ezért a művészi gradációt megvalósítani képtelen képsorból nem lesz „misztérium”! Következésképp — ezt ismételtelen aláhúzzuk —, a kezekről készült filmvégi gro-plánok, a kíméletlenebb és szenvedélyesebb szemtanúság determináltsága híján, plakátszerűségekre ítéltettek.

Mindennek ellenére a Kubikosok már említett művészi kvalitásai Vicsek Károlyt az újvidéki filmház, a Neoplanta komoly rendezői reménységei közé sorolják.

---

a társadalom kérdez

---

a sokat vitatott trockij*

BALINT ISTVÁN

Évtizedekig vitatkoztak róla, anélkül, hogy igazán megismerték volna. Már maga a név: „trockizmus” minden rossz megtestesítőjének számított a munkásmozgalomban, és ellenfeleit eleve felmentette az alól a kötelezettség alól, hogy tanulmányozzák műveit. De mentesnek érezték magukat e kötelezettség alól azok is, akik Trockij művét a szovjetellenes propaganda szolgálatába próbálták állítani. Voltaképpen egyiküknek sem volt szüksége magára Trockijra — az egyik a „trockizmus” gyűjtőnév alá vette mindazt, amivel le akart számolni, a másik pedig nem Trockijra, hanem csak a szovjetellenes propagandára gondolt, és ebben az igazi Trockij csak zavarhatta. Nem sokat változott a helyzet azóta sem. A kommunista pártok képviselői ma már kevésbé támadják ugyan — vagy csak mint időszerű ellenfelet, a szélsőbaloldal teoretikusát támadják —, de nem is érdeklődnek iránta. A szélsőbalon pedig amúgy is teljesen összekuszálódtak a fogalmak, s ebből a zürzavarból igen nehéz vagy lehetetlen kihámozni Trockij tényleges szerepét. A szélsőbal egyik része — az anarchisták — Lenin mellé állítja és mindkettőjüket elítéli, mert levették a kronstadti lázadást, s mert „baloldal nélküli szovjetel” akartak. A szélsőbaloldal másik része viszont Sztálin és Trockij képeit helyezi egymás mellé, pusztán azért, mert mindketten szembeállíthatók egy „hivatalos” vonallal, mert valahol találkoznak egy szélsőséges, álradiális „forradalmiasságban”.

Ezért számít hézagpótlónak az Otokar Keršovani rijekai könyvkiadó vállalkozása, hogy kiadja Lev Trockij válogatott műveinek négykötetes gyűjteményét. A vállalkozás kiindulópontja: Trockijt meg kell tisztítani attól, ami ellenségeinek befeketítő szándéka és híveinek túlzó dicséretei folytán rárakódott, hogy elfoglalhassa helyét azok közt a marxista gondolkodók között, akik szerepet játszottak az októberi forradalomban. Bár-

---

* Trockij válogatott művei, Otokar Keršovani kiadó, Rijeka.

csak — könyvkiadóink jóvoltából — még több művet ismerhetnénk meg az emberiség történelmének ebből a rendkívül mozgalmas és izgalmas korszakából, még több gondolkodót — például Buharint — azok közül, akiknek elképzelései beépültek az emberiség eddigi legnagyobb útkeresésének történetébe. Az alábbiakban a megjelent négykötetes gyűjtemény alapján néhány mozzanatra mutatnánk rá Trockij elméleti munkásságával kapcsolatban.

Már említettük, hogy Trockij elsősorban mint az emberiség legnagyobb útkeresése korszakának részese érdekel bennünket. Most megjelent cikkei közül is azok a legérdekesebbek, amelyek az októberi forradalom történetéhez nyújtanak adalékokat. A cikkeket olvasva ismét közel kerülnek hozzánk ezek az események, ismét részeseivé válunk a nagy vitának: lehetséges-e a forradalom Oroszországban, vagy pedig először a fejlett kapitalista országokban kell győznie. A *Híd* hasábjain is kifejtettük már, milyen nehézséget jelentett a bolsevikoknak a forradalom kockázata szempontjából az a nézet, hogy a proletárforradalomnak először a fejlett országokban kell győznie. A marxizmus ezt úgy fogalmazta meg, hogy a társadalmi viszonyoknak akkor kell megváltozniuk, amikor már akadályozzák a termelők fejlődését, amikor azok már nem férnek a meglévő keretekbe, az epigonok pedig így egyszerűsítették le a tételt: amíg a kapitalizmus képes fejleszteni a termelőket, addig nem lehet megdöntésre vállalkozni, lehetetlen tehát a proletárforradalom egy olyan országban, amely még a kapitalista fejlődésnek is csak a legelején van. Mint ismeretes, ezzel az elmélettel Lenin azt az érvet állította szembe, hogy a proletárforradalom nem ott győz, ahol a termelők a fejlődés legmagasabb fokát érték el, hanem ahol az ellentétek a legkiélezettebbek, ahol az uralmon levők már nem tudnak a régi módon uralkodni, az elnyomottak pedig a régi módon élni.

Ebben a vitában Trockij Lenin mellett állott, de az ő elmélete korántsem annyira elmélyült, és nem is olyan tiszta. (Bár hozzá kell tennünk, hogy Lenin elméletét is műveinek egészéből szűrtük le, Lenin egy-egy időszériában írt cikke okvetlenül tartalmazhat zavaró elemeket. Például csak Trockij idézetei alapján figyeltünk fel arra, hogy Lenin véleménye szerint az októberi forradalom kezdetben, egészen 1918 őszéig, jelentős mértékben burzsoá forradalom volt.) Az ő permanens forradalom-elmélete ugyanis csak a forradalom lehetőségének igenlését tartalmazza, s inkább annak mechanizmusára, a mozgalom proletár forradalomba való átnövésének módoszataira, mint a forradalom lehetőségének újrafogalmazására teszi a hangsúlyt. A permanens forradalom elmélete, amelynek alapján Trockij lehetségesnek tartja a proletár-forradalmat az elmaradott Oroszországban, szerinte három tényezőtől áll. Először, felöleli a demokratikus forradalom szocialista forradalommá való átnövésének problémáját, s ez lényegében az elmélet történelmi gyökere. Az elmélet második mozzanata már a szocialista forradalmat mint olyan jellemzi. Meghatározatlan hosszú idő alatt és állandó belső harcban változik valamennyi társadalmi viszony. A szocialista forradalom nemzetközi jelentősége a permanens forradalom elméletének harmadik mozzanatát adja. A szocialista forradalom nemzeti talajon kezdődik, de nem fejeződhet ott be. A forradalom megőrzése a nemzeti keretek között csak ideiglenes rendszer, bár esetleg hosszabb időtartamú is lehet, mint a Szovjetunió tapasztalata mutatja. Az elszigetelt proletárdiktatúrában azonban

a külső és belső ellentmondások elkerülhetetlenül együtt növekednek a sikerekkel. A proletárállam, ha sokáig elszigetelt marad, végül is elbukik ellentmondásainak áldozataként. Kiútja csakis valamennyi haladó ország proletáriatusának győzelme lehet. Meg kell jegyezni, hogy az elmélet mindhárom komponense szerepet játszott abban az érvelésben, amelynek révén a bolsevikok eljutottak a forradalom kockázatának vállalásáig, a forradalomra vonatkozó döntés meghozataláig.

Trockij művei sok más kérdésben is sajátos és érdekes adalékot nyújtanak e rendkívül izgalmas és mozgalmas, a tanulmányozó számára szinte kimeríthetetlen korszak történetéhez. A grúziai események feldolgozása például nemcsak hogy megvilágítja a nemzeti kérdés szerepét az októberi forradalomban, amikor kimutatja, hogy az ellenforradalmároknak, a mensevikeknek, s a bolsevikok többi ellenségének politikája hogyan teremtett nemzeti ellentéteket, sőt háborúkat is a valamikori Oroszország területén születő államok között, és velük szemben „csak a szovjet hatalom vitt megnyugvást a nemzetek közötti viszonyba”, tehát rámutat a forradalom győzelmének egy eddig nem eléggé feldolgozott tényezőjére —, hanem a forradalom történetének néhány kevésbé ismert részletét is elének tárja. A cikkeket olvasva ott vagyunk a NEP-pel kapcsolatos viták kellős közepén, emberközelben érezzük a bolsevikok nagy dilemmáit, és velük együtt kereshetjük a megoldás különféle formáit.

Am a történelemkönyveket helyettesítő múltidézésnél is fontosabb számunkra, hogy megismerkedhetünk azokkal az eszmékkel, amelyek az októberi forradalom részvevői között éltek, tehát kikerekül az, amit Lenin művei alapján vagy más forrásokból már tudtunk. És ez már nem történelem, hanem egy nagyobb útkeresés tanulságainak hasznosítása, mai válasz keresése a mai dilemmákra, annak izgalmas vizsgálata, milyen elképzelésekkel indultak, hogyan vélekedtek erről vagy arról, milyen lehetőségek között választhattak, és miért választották ezt vagy azt a lehetőséget a bolsevikok. A forradalmár számára, aki tudja, hogy a történelemben nincs semmilyen megmásíthatatlan elrendeltség, mindig a legizgalmasabb kérdés, hogyan és milyen formában jelentkezett a lehetőség, amikor több megoldás között választhattak s milyen tanulságot lehet levonni abból, hogy ezt vagy azt a megoldást választották. Sokszor még a dilemmák is ugyanazok voltak. Hogyan lehet a piacot és a tervezést összeegyeztetni? És Trockij válasza: „Ezen átmeneti időszak alatt minden vállalatnak és vállalatsoportnak többé-kevésbé önállóan kell fellépnie a piacon és igazolást nyernie a piac révén. Az állam a maga részéről nem mond le teljesen a terv alkalmazásáról, vagyis a piac hatásának tudatos és osztályjellegű korrigálásáról. De nem apriorikus számításokból, absztrakt és pontatlan tervhipotézisekből indul ki, mint a hadikommunizmusban, hanem magának a piacnak a tényleges hatásáról.” Hogyan kell rendezni a párt és az állam viszonyát? És Trockij válasza: „A párt kezében összpontosul az általános irányítás. Nem igazgat közvetlenül, mert erre apparátusa sincs felkészülve. De döntő szava van minden alapvető kérdésben.”

Érdekes a tanulmányoknak az a része is, amely már a sztálinizmus születésének napjaiba visz el bennünket. Képet kaphatunk arról, hogyan indult meg az „ellenzék” felszámolása, a hamisításoknak, a történelmi tények eltitkolásának, egy-egy ember befekettítésének áradata. Itt azonban már Trockij fejtegetésének értékéből is sokat levon, hogy soha-

sem értette meg, mi történik valójában a Szovjetunióban. Leninnel jóval kevesebb ideje volt a szovjet társadalom fejlődésének figyelésére a forradalom győzelme után, mégis azonnal meglátta a bürokrácia veszélyét. Trockij sohasem jutott el ahhoz a felismeréshez, hogy a Szovjetunióban egy teljesen új társadalmi jelenséggel áll szemben, s mindent a burzsoázia, a lókérs társadalom visszatérésével, az ellenforradalom erősödésével magyarázott, a francia forradalom Robespierre bukása utáni korszakával állította párhuzamba saját háttérbe szorítását, a kulákoktól féltette a szovjet társadalmat, holott közismert, hogy Sztálin nem sokkal Trockij félreállítását követően egyetlen tollvonással a legkegyetlenebbül leszámolt a kuláksággal. Külön paradoxon, hogy Trockij elmélete kitűnően felhasználható a sztálinizmus indoklására, már csak azért is, mert Trockij maga is hajlamos volt azokra az adminisztratív megoldásokra, amelyeket később Sztálin a végsőkig vitt, s így hozzájárult annak a véleménynek a meghonosodásához, hogy ezek az adminisztratív módszerek a forradalom utáni korszak szükségszerű velejárói voltak, de egyébként is a permanens forradalom elmélete alapján a sztálinizmus fatális szükségszerűségként fogható fel.

Tény, hogy a nehéz évek Trockijnál is létrehozták az adminisztratív megoldásokra való hajlamot, amely később Sztálinnál tetőzött. Ezekben a tanulmányokban, cikkekben is ályesmiről ánulksodik pl. az egyszemélyi felelősség elvének védelme, a munkások „megfegyelmezésének” követelése stb. Az is közismert, hogy a szakszervezetekkel kapcsolatban Lenin nem Sztálinnal, hanem Trockijjal állott szemben, amikor a szakszervezetek „államosításának” Trockij elvével szemben azt az elvet védte, hogy a munkásosztálynak külön szervezettel kell rendelkeznie, ha kell, saját államával szemben is. Sztálin újítása később csak annyi volt, hogy ezt a „fegyelmezést” a szibériai gyűjtőtáborokig fejlesztette és a szakszervezeteket a proletárdiktatúra emelőkarjává nyilvánította. Még jellemzőbb, hogy Sztálin egyik legnagyobb elméleti melléfogása, a legbürokratikusabb etatizmus elméleti indoklása és megnyilatkozási formája, vagyis az a tétel, hogy a szocializmus építésének korszakában erősödik az állam, megtalálható Trockijnál is: „A szocializmus felé az út a legintenzívebb államiségon át vezet. És mi épp ebben a korszakban vagyunk. Éppúgy, mint ahogy a lámpa, mielőtt elalszik, erősen fellángol, éppúgy az állam is, mielőtt eltűnik, a proletariátus diktatúrájának formáját ölti” — írta.

A permanens forradalom elméletének egyik lényeges komponense, hogy a szovjet rendszer számára létkérdés az európai forradalmak kitörése és győzelme. Ennek alapján később Trockij a sztálinizmust — vagy ahogyan ő nevezi, a nemzeti szocializmust — bírálva fő tételévé nyilvánította: minden elferdülés szükségszerűen abból következik, hogy a szocializmus egyetlen országba szorult. Márpedig ha egy magára maradt országban elkerülhetetlen a szocializmus degenerálódása — mint Trockij hirdette —, akkor Sztálin igazolva van, hisz nem tehetett semmi egyebet; nem a szubjektív erők gyengesége és felkészületlensége bosszulta meg magát, hanem mindaz, ami történt, történelmi szükségszerűség volt.

Éppen ezért a most megjelentetett Trockij-művekben is a sztálinizmusról mondott — inkább csak történelmi érdekességnek számító — bírálatnál nagyobb érdeklődésre számíthat az a bírálat, amelyet Trockij még Lenin életében a nyugat-európai munkásmozgalom opportunizmusáról és tehetetlenségéről, később pedig a nemzetközi munkásmozgalom melléfo-

gásairól fejtett ki. Szinte látnoki erővel bírnak szavai: „Jaj annak a kommunista pártnak, amelyen többé-kevésbé átcsapott a pacifista hullám. A pacifista illúziók elkerülhetetlen bukása egyben az ilyen pártnak a bukása is lenne. A munkásosztály ismét arra kényszerülne — éppúgy, mint 1919-ben —, hogy olyan pártot keressen, amely nem csapja be.” Amióta az 1968. évi francia forradalmi megmozdulások megmutatták, hogy még a legfejlettebb nyugati kommunista párt sem készült fel a forradalom konkrét eshetőségére, a legfejlettebb tőkés országokban mind többet foglalkoztatja a munkásosztályt és a haladó értelmiséget az élcspat kérdése. S közben Trockij mind nagyobb népszerűsége tesz szert, szinte a szélsőbal vezető ideológusának számít. Persze, ezek a trockista csoportok nem tudnak a várt és kívánt élcspattá válni, ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy Trockijnak itt összegyűjtött munkái is alkalmasnak tűnnek minden opportunizmus mélyreható bírálatára, még annak az opportunizmusnak a leleplezésére is, amely a mai szovjet—amerikai erőviszonyból vonja le a forradalom lehetetlenségének tételét.

Minél intenzívebben vetődik fel a kérdés: lehetséges-e a forradalom Nyugat-Európában, Trockij annál időszerűbb lesz; és minél időszerűbb a forradalmi élcspat kérdése, annál nagyobb jelentőséget kap az opportunizmusról, a meglévővel való kibékülésről, a rendőri engedéllyel végrehajtható forradalom képtelen elképzeléséről, a forradalom lehetőségének tagadásáról mondott bírálat. Minél intenzívebben vizsgáljuk, milyen irányban fejlődhetnek tovább a nyugat-európai országok, annál nagyobb jelentőséget kap Trockij látnoki tétele: „A háború után a tömegeken úrrá lett a forradalmi hangulat és a készség a nyílt harcra. De nem volt forradalmi párt, amely kész lett volna őket forradalomba vezetni.” Ez Trockij időszerűségének legfőbb forrása: mindaddig, amíg a forradalom lehetősége foglalkoztatja a világ marxistáit és a világ megváltoztatására vállalkozó mozgalmakat, addig mindig ihletet, merészséget és termékeny gondolatokat meríthetnek Trockij műveiből.

Ebből a szempontból rendkívül tanulságos az a kritika is, amelyet Trockij a szovjet állami érdekek szolgálatába állított, holmi ködös békeszolgálatommal kiegyenlített munkásmozgalomról mondott: „A VI. kongresszus alapvető hibája az, hogy a sztálini—buharini pacifista és nemzeti-reformista távlat megmentése érdekében forradalmi-technikai receptek írásába bocsátkozott a háborús veszély elleni harcról, elválasztva a háború elleni harcot a hatalomért vívott harctól... Ennek következményeként a Komintern harca a háború ellen a rituális képletek rendszerévé válik, amelyeket automatikusan ismételnének minden alkalommal, és amelyek egyre inkább elhalványodva veszítenek hatóerejükből.” Figyelmet érdemel továbbá a Komintern legnagyobb hibájáról, a kínai forradalommal szembeni meg nem értéséről mondott bírálat is. Közismert, hogy Mao Ce-tungnak a kínai forradalom érdekében a Kominternnel is meg kellett vívnia harcát. Most Trockij műveiben kézhez kapjuk ennek a politikának a bemutatását és elemzését. Látjuk, hogyan vész el a Komintern az opportunizmus és az avanturizmus útvesztőiben: a proletárforradalom lehetetlenségének téves tételéből kiindulva arra kényszeríti a kommunistákat, hogy együttműködjenek Csang Kai-sekkel, majd a Kuomintang balszárnyával és ezzel fegyvertelenné teszi a kínai kommunistákat a katonai diktatúrával szemben. Amikor pedig e politika képtelensége nyilvánvaló lett, a kalandok, a biztos kudarcra ítélt fegy-

veres felkelések útját kínálták és kényszerítették ki. Tehát a Komintern és megbízottai végig képtelenek bizonyultak a helyes forradalmi stratégia és taktika kialakítására, szörnyű károkat okozva ezzel a kínai mozgalomnak.

x

Ha valamilyen következtetést kellene levonnunk a Trockij-művek négy kötete alapján, azt mondhatnánk: Trockij nem lehet eszménykép, mert elmélete sohasem hatolt a lenini mélységéig, mert megvannak a könnyen felfedezhető gyenge pontjai, mert nem látta, mi történik a Szovjetunióban Lenin halála után, s mert objektíve kárt okozott a mozgalomnak — bár személy szerint kevésbé hibáztatható ezért —, hiszen fellépései nyomán minden kommunista párt figyelmét a létfontosságú kérdések helyett a trockizmus elleni harc kötötte le. De nem is engedhető át a fanatikus szélsőbaloldali csoportoskákknak, mert az októberi forradalom Lenin mellett legmarkánsabb egyénisége, mert a forradalommal kapcsolatos vizsgálatai és a munkásmozgalom hibáiról mondott bírálatai ma is időszerűek és részei lehetnek a világ átalakításáért vívott nagy harcnak, amely semmiképpen sem a fanatikus kis csoportoskákknak, hanem csakis a világ munkásságának, valamennyi marxistának az ügye.

---

napló

---

periszkóp

(Két portyázás Szolzsenyicin Első köre körül)

VARGA ZOLTÁN

1.

(A realizmus lehetőségeiről.) Nem kell okvetlenül Dante *Isteni színjátéka* alapos ismerőjének lenni ahhoz, hogy rájöjjünk, Szolzsenyicin regényének címe, *Az első kör*, amivel egyébként a regény színhelyét képező, tudósokat és mérnököket egybegyűjtő különleges munkatábort nevezi meg a szerző, szimbolikusan Dante *Poklónak* „első körére”, a „kiváltságos kárhozottak” poklára utal. Vagy ha nem jönnénk rá idejében, hát maga a szerző is emlékeztet erre egy helyen, amivel egyébként a regény dantei allúziói valójában ki is merülnek. Mégis, a *kör*, az „önmagába visszatérő görbe” fogalma egészen más szempontból is izgalmasnak és boncolgatásra érdemesnek, főleg pedig kiindulópontként sokat ígérőnek látszik.

Legfőképpen talán azért, mert a regény nem csupán a sztálini korszak, Lukács György megfogalmazásával szólva „a szocializmus eddig legmélyebb válságkorszakának” átfogó „körképét” nyújtja, hanem mert ezt a körképet mintegy formailag is körben rendezi el. Olyképpen, hogy a sztálini gépezet legfrissebb áldozatával, a szimbolikus keresztnevet viselő Innokentij Vologyin fiatal diplomatával, aki, miután megpróbálta figyelmeztetni Dobroumov professzort, hogy egy meggondolatlan lépése következtében letartóztatás fenyegeti, maga is hasonló veszélynek teszi ki magát, mindjárt a regény legelején találkozunk, hogy aztán hosszabb időre elszakadva tőle, magával a letartóztató apparátussal ismerkedjünk meg, Sztálinnal, Abakumovval és legközelebbi munkatársaikkal éppúgy, mint az első kört jelentő „Saraska” nevű munkatábor lakóival, az itt lévő tudományos intézet fogoly és „szabad” munkatársaival egyaránt, amíg csak Innokentij körül be nem zárul a kör, úgyhogy a regény vége felé a diplomata letartóztatásának és első börtönnapjainak tanúi leszünk. Egyetlen roppant kör. Akkor is, ha látszólag megbontja, hogy a külön-

böző „társadalmi helyzetű” szereplőkkel, az említettekén kívül még fegyőrökkel, egyes foglyok vagy szabad munkatársak hozzátartozóival, az államgépezet különböző rangú és rendű hivatalnokaival stb., mintegy „ugrálva”, párhuzamosan találkozunk, vagy ha a tulajdonképpen főhős nélküli regény néhány fejezete már mintegy Innokentij sorsának „lezárulása” után, a szerzővel sok tekintetben azonosnak látszó, a Saraskából közönséges munkatáborba küldött, s bizonyos értelemben mégiscsak központi figurának számító Gleb Nyerzsinnel foglalkozik, ami voltaképpen már az első kör alatti körökre, a „Gyeniszovics-féle” táborok világába való átmenetet jelenti, és ezért akár egy képzeletbeli spirál második hajlata kezdetének is tekinthető.

No de hagyjuk a képekkel való játszadózást. Még ha a „kör” és a „spirál” együtt emlegetése nem is akkora ellentmondás, amilyennek első pillantásra látszik. Végül is semmi akadálya elképzelni mondjuk egy bolygórendszert, amelynek középpontja (akárcsak a valóságos naprendszer esetében) maga is mozgásban van, aminek következtében a bolygók kör- vagy elliptikus pályája a rendszeren kívülről nézve spirálként mutatkozik meg. Erre a röpke kitérőre egyébként csakis azért került sor, mert szeretném jelezni, hogy, mint „periszkóp-jegyzeteimben” eddig is, ezúttal is gyorsan változó nézőpontokkal találkozhatunk. Esetleg még ellentmondásokkal is.

De talán jobb, ha a regény főhősnélküliségénél időzünk inkább. Főleg mert ebből következik annak egyik legfőbb jellegzetessége, a felülről néző írói látásmód, ami egyszersmind a sokak által túlhaladottnak tekintett „írói mindentudást” is felbetelezi, azt a klasszikusnak is mondható kritikai realizmust, ami a tartalmi szempontok mellett alighanem szintén szerepet játszott abban, hogy Lukács György már Szolzsenyicin első novelláit is „a húszas évek szocialista-realista hagyományainak” jelentős felújításaiként üdvözölte, és amiért a *Rákklínika* német kiadásához írt előszavában Heinrich Böll is egy új realizmus előfutáraként jellemzi Szolzsenyicin írásművészetét. Hagyományossága ellenére sajátosan kettős szerepet betöltő „rálátást” jelent ez a nézőpont, alighanem a „legrugalmasabbat” valamennyi lehetséges elbeszélői nézőpont között, mivel az író számára egyidejűleg biztosítja az alakjaitól független tárgyilagosságot, s e felülnézet mellett a „belülnézetet” is, azt, hogy hosszabb-rövidebb időre mintegy figuráiban ütve tanyát, ne csak megmutathassa gondolat- és érzelmvilágukat, hanem mintegy általuk gondolkodjon, érezzen, lássa a világot, anélkül azonban, hogy látóköriük rabjává válva, le kellene mondania meghaladásukról és bírálatukról, vagy éppen — mert mindenképpen tartózkodó formában ugyan, de Szolzsenyicinnél ez is megtalálható — a tőlük független véleménynyilvánításról. Figyelembe véve azonban a regény tárgyát, alighanem szükségtelen is külön indokolni ezt a módszert, amiről szólva úgy tűnik, inkább csak minőségi értelemben beszélhetünk felújításról, tekintve, hogy a szovjet és általában a kelet-európai irodalmakban, ha sok tekintetben külső kényszerítő körülményeknek köszönhetően is, nem kerül sor olyan mértékű szakításra azzal a hagyományos elbeszélőformával, amely tulajdonképpen szükségszerűen következik a totalításra törekvésből, és amely sikeresen alkalmazva leginkább lehetővé teszi egy-egy „társadalmiszelet”, hossz- vagy keresztmetszet, átfogó művészi ábrázolását, annak ellenére, hogy termé-

szetesen az egyetlen hős énjén át kitekintő próza sem zárja ki a társadalomábrázolás lehetőségét (nagyobb fokú intenzitása és szuggesztivitása pedig a hagyományos harmadik személyű ábrázolással szemben, éppen-séggel tagadhatatlannak látszik), még ha ez többé-kevésbé beszűkülten jelentkezik is. Tagadhatatlan viszont, hogy ilyen fokú totalitásra, korunk mind bonyolultabbá váló társadalmi viszonyai közepette, egyre kevesebb író vállalkozik, akkor is, ha ilyen széles területet befogó regény a mai (vagy tegnapi?) nyugati irodalomban sem annyira példa nélkül való, mint ahogy azt első pillantásra hinnénk. Gondoljunk Norman Mailer *Meztelenek és holtak* c. regényének nagyrealista módszereire, akkor is, ha a szóban forgó regényben a sűrítő és zsugorító „modell-regény” bizonyos elemei is megtalálhatók. Akárhogy legyen is azonban, Mailer regényét inkább csak a kivételek közt tarthatjuk számon. Jogosnak látszik tehát a kérdés, vajon véletlennek tekinthető-e, hogy olyan mértékben átfogó, teljességet nyújtó valóságábrázoláshoz, amelyet egyrészt Szolzsenyicin regényei, másrészt a *Meztelenek és holtak* képviselnek, korunkban éppen a sztálini táborok világa és az azt létrehozó apparátus, illetve a távolkeleti háború és az amerikai hadsereg „szállította” a nyersanyagot, vagyis hogy megszületésükre mindenképpen hierarchikusan felépített, ember-telen társadalmi gépezetek „segítségével” került sor, sőt tovább haladva, akár az a gondolat is fölvethető, hogy ezek a képződmények minden szörny voltuk ellenére, éppen az emberi kapcsolatok egymás alá rendeltségének túlsúlya miatt, szerkezetileg viszonylag egyszerűnek mondhatók, vagy akár az is, hogy a sztálini periódus szovjet társadalmán talán egészében is ilyennek tekinthető, szemben a nyugati fogyasztói kapitalizmus sokkal bonyolultabb és elsősorban automatikus kölcsönhatások dialektikája által meghatározott társadalmi viszonyaival. Ez egyébként sokban azt is magyarázni látszik, miért sikerült Mailernek csupán egyetlen háborús regényben, tehát társadalmának egy speciális feladatra létrehozott és az „anyatest” egészéből mintegy „kilőtt” darabját ábrázoló alkotásban diadalra vinnie a maga realizmusát, illetve egyéb alkotásaiban miért mondott le eleve e mindenképpen teljes fegyverzetű realizmus eszközeiről. Felmerülhet azonban más kérdés is e realizmus-probléma kapcsán, például az író élményszerző lehetőségeinek kérdése, mintegy a „pokoljárás” fogalmát is felidézve, olyan értelemben, hogy Szolzsenyicinnek a sztálini munkatáborok, Mailernek viszont az amerikai—japán háború „poklát” kellett megjárnia, annak a teljességnek „kedvéért”, amit műveikben felmutattak, míg általában korunkban az írók túlnyomó többsége, minden látszólagos társadalmonkívliség ellenére is, túlságosan beilleszkedett, „normális” életet él, amit alighanem csak részben pótolhat a mesterséges élménykeresés, mondjuk a kalandhajhászás, a mű-élményeket létrehozó narkotikumok élvezése (ami már természetéből adódóan is csak „művalóságot” és ennek megfelelő irodalmat hozhat létre), vagy akár az élménygyűjtő utazások, pláne a különböző írószövetségek szervezte tanulmányutak, amelyek természetesen sok élményt nyújthatnak, épp csak azt a társadalommal szembenező „másságot” nem eredményezhetik, amit csak a valóságos élmények, nagyon sokszor a hányattatás, a meghurcoltatás adhatnak meg az íróknak, s ami elengedhetetlenül szükségesnek látszik ahhoz, hogy az író az őt szorongató világ szétszedésébe, mélyreható boncolgatásába kezdjen. Egyfajta eleve adott

belső másság, alkati sajátosság, vagy akár betegség, holmi „egyszemélyes pokol” következtében létrejött, s indulati töltetet kölcsönző kívülállás ugyan némiképp pótolhatja ezt, egyedi jellege folytán azonban rendszerint nélkülözi azt a nagyobb számú emberi sorssal való egybeesést (vagy ha van is benne ilyesmi, pusztán a rokonlekekkel, elsősorban az értelmiségi életérzéssel jelent közös hullámhosszat), ami éppen azért látszik a totálisra törő realizmus követelményének, mert az ehhez szükséges kollektív problematikát, illetve mondanivalót biztosítja, aminek hiánya elkerülhetetlenül a szubjektív látásmód, egyéni szemlélet, az „én-irodalom” felé tereli az alkotót, olyan regényeket eredményezve, amelyeket Böll a *Rákklínika* már említett előszavában prózában írt költeményeknek nevez, és amelyeknek meghaladása konzolidált, mindenekelőtt pedig anyagi jólétet biztosító társadalmi körülmények mellett bizonyos értelemben kissé problematikusnak látszik. De persze nem kívánom határozottan tagadni Lukács és Böll jóslatait egy új realizmus bekövetkeztéről, már csak azért sem, mert a „mindentudásról” való túl könnyű szívvel történő lemondás sokszor a gyengébb ellenállás vonalának választását is jelenti az író részéről, legfőképpen pedig azért nem, mert ezekre a jóslatokra csakis a jövő irodalma adhatja meg a választ. Vagy inkább az annak alapját képező jövőbeli társadalmi fejlődés, illetve az ennek vetületét jelentő történelmi események is.

A fenti gondolatmenetből azonban egy kissé furcsa paradoxon is kibontakozik. Egyfajta ellentét az irodalom sorsával és a társadalmi, történelmi fejlődéssel kapcsolatos remények között.

Arra a sajátos ellentmondásra gondolok, ami az emberi társadalom konzolidáltsága és az irodalom, mindenekelőtt az epika lehetőségei között feszül. Arra, hogy az emberi élet, a társadalmi körülmények fokozatos rendeződése, ami felé a világ valamennyi országának társadalma, számtalan kitérővel és buktatóval (amelyek persze irodalmi lehetőségeket is magukban rejtene), de mégiscsak halad, elkerülhetetlenül az intézményesség fokozatos eluralkodásához vezet, ami viszont mindinkább „típuséletek”, „típussorsok” kialakulását jelenti, akkor is, ha az ember nem rabja az intézményeknek, hanem mintegy ura, közvetlen irányítója azoknak, vagy éppen ha „boldog típussorsokról” beszélhetünk, azt se feledve, hogy az ilyen átlagsors, századunk fejlett társadalmaiban, máris összehasonlíthatatlanul gazdagabb és mozgalmasabb, mint korábban bármikor is volt, és a jövőben remélhetőleg még inkább ilyené válik. A típussorsok ugyanis, méghozzá leginkább a „boldogok”, nélkülözik azt a drámaiságot, ami egy nagyrealista irodalom kibontakozásához nélkülözhetetlennek látszik, illetve a drámaiság csak az ilyen sorsot elviselni képtelen, különcnek számító kevesek belső drámájaként jelentkezik inkább, ami megint csak az „unalom problematikájának” előtérbe kerülését eredményezi, tehát a szubjektív látószögnek és regényformának kedvez inkább. Vagy mondjuk a bűnözés problematikájának még, ami viszont lényegében periferikus témakört jelent, nem beszélve arról, hogy egy maradéktalanul „boldog” társadalomból hiányzik a bűnözés is. Karinthy Ferenc jut eszembe váratlanul, tőle hallottam a pesti televízió képernyőjéről egyszer azt a kicsit cinikusnak ható megjegyzést, miszerint a bűnözésnek örül az író. Szurkoljunk tehát a bűnözésért? Minden-

esetre azért is inkább, mint Szolzsenyicin vagy Norman Mailer poklaira. Ezerszer inkább „privát”, mint poklokat teremtő hatalmi bűnözést.

Végeredményben nem az élet van az irodalomért, hanem az irodalom az életért. És az élet eddig mindig megteremtette még a maga irodalmát is.

2.

(*Lev Rubin nyomában.*) „... Szolzsenyicin nemcsak a szocialista realizmus legjobb tendenciáinak örökébe lép, hanem a nagy irodalom hatalmas örökébe, Tolsztoj és Dosztojevszkij nyomába.”, olvashatjuk Lukács tanulmányában. Első pillantásra nyilvánvalónak látszik azonban, hogy ez az összehasonlítás a két orosz regényíró-óriással főleg csak a minőség, az arányok szem előtt tartásával történt, mivel Dosztojevszkijra emlékeztető vonásokra Szolzsenyicin regényeiben szinte sehol sem bukkanhatunk, annál megalapozottabbnak és érdekesebbnek látszik viszont a Tolsztojjal való összehasonlítás, annyira, hogy Szolzsenyicin prózáját lapozgatva, úgyszólván nem is tudnék más alkotó (jó értelemben vett) hatásáról beszélni. Lépten-nyomon Tolsztojba ütközöm: a téma „izgalmasága” miatt az olvasó figyelmét könnyen elkerülő, különben rendkívüli mértéktartással adagolt leíró részekben éppúgy (egyébként a *Rákklínika* e tekintetben gazdagabbnak látszik az *Első körnél*), mint abban a felszínen szenttelen, tárgyilagos, szinte tudományosnak mondható, de fojtott, mindenekelőtt morális felháborodás fűtötte indulatoktól áthatott hangvételben, amely mintegy alaptónusként oldja magába a rendkívül gazdag színskála valamennyi árnyalatát. Legkifejezettebben azonban mégis az emberábrázolásban, az egyes alakok statikus jellemvonások segítségével történő bemutatásában jut kifejezésre, abban a már-már áttekinthetetlen portrészorozatban, amely a regényen végigvonulva, mintegy a mű „tömegének” legjelentősebb hányadát teszi ki, olyképpen, hogy egyúttal annak leglényegesebb és legnagyobb komponensévé is válik. Külön figyelmet érdemelnek a regény „bürokrata” figurái, a gépezet kisebb-nagyobb csavarjai, a különböző állami tisztviselők és pártfunkcionáriusok, pl. a korlátoltságát vérfagyasztó és ugyanakkor meddő pedantériával ellensúlyozó Sikin államvédelmi őrnagy, a saját helyzetének pillanatnyi állásától függően titokban hol a szocializmus, hol a kapitalizmus ügyének szurkoló Jakonov kutatóintézeti igazgató, az önmaga fontosságától és hivatástudatától eltelt, tulajdon gerinctelenségéről mit sem sejtő Makarigin államügyész, vagy Sztjepanov párttitkár, aki akkor is tiszteli a törvényt, ha nem érti, s aki szerint az „egészséges” pártszervezet mindig „egy emberként” fordul szembe az éppen „elhajlással” gyanúsítottal. Ezek a figurák a maguk telitalálatszerűségükkel, igen gyakran pedig félelmetes ostobaságukkal, mintha csak a nagy Tolsztoj-regények (főleg az *Anna Karenina* és a *Feltámadás*) könyörtelen hivatalnok-portréinak reinkarnációi lennének, azt az orosz bürokrata típust testesítve meg, amit egyébként Lenin is kíméletlenül jellemez. Némiképp talán erre a róluk formált lenini képre is gondolva merül föl bennem, hogy ezek a Szolzsenyicin által megrajzolt portrék talán nem is annyira tolsztoji őseiknek köszönhetik létüket, hanem annak a történelmi talajnak inkább, amelynek termékeiként *modelljeik* is létrejöttek. Ilyen mi-

voltukban pedig már szinte akaratlanul is ennek az „őstalajnak” a megbolygatására csábítanak. Mégsem közülük választok ki egyet egy kis vizsgálódásra, hanem a foglyok egyikét, legfőképpen azért, mert Lev Rubin, Szolzsenyicin egyik legfontosabb regényalakja, szemben az átlagosnak mondható hivatalnokfigurákkal, egy történelem által determinált magatartásforma tipikussá csúcsosodott képviselőjének látszik.

Ami mielőtt a Lukács által is „Sztálin-hivőként” jellemzett, ártatlanul elítélt, de rehabilitációjában rendületlenül bízó és a foglyok közül egyedül önmagát ártatlannak tekintő Rubinra térnék, nem árt talán, ha közbetevőleg a magam egy bizonyos hajlamát is figyelembe veszem.

„Én el tudom hinni, te nem tudod elhinni, én nagy szellem vagyok, te kis szellem vagy”, fogalmazza meg Németh László Papini *Sant' Agostino* c. könyvéről szólva az említett szerző művében megbúvó belső mottót, hozzátéve nyomban, hogy „ez az utálatos póz vigyorog ennek a kötetnek a kenetességei és hamis elrívülései mögül”. Ami viszont engem illet, inkább e Papini-féle alapállás fordítottjára vagyok hajlamos: hitről hallva szinte önmagától gúnyra görbül a szám, amiben egyébként alighanem szintén van valami az említett „utálatosságból”. Nyilván ettől hajtva írtam jegyzetfüzetembe még a könyv olvasása közben az alábbiakat: „A hit alapján primitívebb magatartásforma a kételkedésnél; alighanem pusztán az időrendet figyelembe véve is, mivel pl. a különböző teremtés- vagy eredetmítoszok valójában bizonyíték nélküli magyarázatok, merő fantáziatermékek, amelyeket azonban a közösség kételkedés nélkül elfogadott. De persze ez a hit vagy inkább 'eleve hívés' még alapvetően különbözik a kultúrvallásokban és egyéb ideológiákban szerepet kapó, illetve az általuk elvárt hittől, a *credo quia absurdum*tól, aminek lényegét már nem a kételkedés hiánya, hanem annak mesterseges ellensúlyozása és módszeres elfojtása képezi, úgyhogy ez a fajta hit nem is annyira primitív, mint inkább atavisztikus vagy patológikus társadalmi-kulturális jelenségként vehető számba.” Nem túl eredeti gondolatsor, mindössze azért írtam ide, mert félek, hogy a hit és kételkedés dialektikus ellentétpárja dolgában, bármennyire tudjam is, hogy a kettő közül egyik is, másik is egyaránt játszhat előrevivő szerepet a történelemben, bizonyos értelemben egyoldalú „érzelmi elkötelezettségem” miatt, nehezemre esik tárgyilagossáknak lenni. Szívesen „átkozok ki” ugyanis minden értelemellenes emberi megnyilatkozást, s ezért vagyok kész a hitnek is kizárólag tévutakra vezető, „emeletes ostobaságokkal”, gyakran pedig véres következményekkel járó szerepét meglátni.

Csak hogy a sztálinizmus létrejöttében alighanem ilyen szerepe is van csupán. Sőt nagyon is valószínűnek látszik, hogy az *Első kör* szerzője is a hitnek ezt a negatívumát kívánta hangsúlyozni, amikor Rubinnak olyan szerepet adott, amilyent a regényben játszik, s nyilván ezért is kezeli bizonyos iróniával ezt a figurát, mint pl. akkor is, amikor a Saraskából más táborba távozó Nyerzsin előbb megjegyzi, hogy szívesen nekiadná kedvenc Jeszenyin-kötetét, amit a táborbeli regula értelmében úgysem vihet magával, majd hozzátéve, hogy Rubin nyilván a patetikus szólamköltőként ismert Bagrickijt kedveli jobban, a könyvet mégis másnak adja inkább. Am a lényeg mégsem ebben az inkább csak mellékes epizódban van, hanem Rubinnak Innokentij letartóztatásában játszott szerepében elsősorban, abban, hogy ez a letartóztatás éppen a gyanúsított

„hanglenyomatát” azonosító Rubin segítségével történik, annak a Rubinnak közreműködésével, aki, bár maga is áldozata a letartóztató gépezetnek, azzal a meggyőződéssel végzi munkáját, hogy az állambiztonsági szervek listáján lévő személyek, akik közül az igazi gyanúsítottat meg kell találnia, valószínűleg veszedelmes ellenségei a rendszernek, s ezért feltétlenül ártalmatlanná kell tenni őket. Olyan elrendezése ez a dolgoknak, ami semmiképp sem tekinthető mindössze a cselekménybonyolítás folyamán előállott „véletlennek”, nemcsak mert a regény minden mozzanata ennél sokkal nagyobb alkotói tudatosságra vall, hanem mert Innokentijt a szerző akármelyik másik, egyszerűen együttműködésre kényszerített fogoly segítségével is „letartóztathatta” volna. Csakis arra gondolhatunk hát, hogy Rubin hitének ezzel a végsőikig ön-maga ellentétébe átcsapó szerepének hangsúlyozásával, Szolzsenyicin mindenképpen a Sztálinizmus jelenségének talán legközpontibb, történelmileg meghatározott kultikus összetevőjére kívánt rámutatni. Vagy ha még mindig maradna e tekintetben némi kételyünk, ennek eloszlására elég felidézni a regény *Polgári szentélyek* című fejezetét, ahol Rubinnak a központi bizottsághoz intézendő javaslatáról olvashatunk, s amelyben Rubin a lakosság „különbén is magas morális szintjének emelése érdekében” különböző házasságkötések, névadó ünnepek, temetkezések, sőt állami ünnepek alkalmával tartandó szertartások céljait szolgáló „polgári szentélyek” építését indítványozza, olyan „fenségesen” megtervezett épületekét, amelyek külsejükkel is „dominálnak környezetük felett”, továbbá... de talán közvetlenül idézem inkább:

„A javaslat hangsúlyozta, hogy az ünnepek szertartásos jellegét nem szabad figyelmen kívül hagyni. A szentélybeli alkalmazottak ruházatának különböznie kell a közönséges polgárok öltözékétől, kifinomult díszítményekkel kell kitűnnie, és viselőik hófehér tisztaságát kell hangsúlyoznia. A szertartásoknak ritmikusan és érzésektől áthatottan kell végbemenniük. Egyetlen lehetőséget sem szabad elmulasztaniuk, hogy a közösség érzékszerveire hassanak: különleges illat a levegőben, dallamos zene és ének, üvegfestmények, színpadi világítás, falképek, mindennek a nép esztétikai ízlését kell elmélyítenie — tulajdonképpen a szentély egész építészeti összképének az emelkedettség és az örökkévalóság egy bizonyos szellemét kellene árasztania.

Javaslatának minden szavát kínos figyelemmel kellett a nagyszámú lehetséges szinonima közül kiválasztania; különben még egyes rövidlító és felszines olvasók, valamely apró figyelmetlenség folytán, könnyen arra a megállapításra juthatnának, hogy a szerző a keresztény templomok Krisztus nélküli felelevenítését indítványozza. Holott távolról sem erre gondolt! Mások viszont, amennyiben kedvelői a történelmi párhuzamoknak, akár azzal is megvádolhatnák, hogy a robespierre-i Legfelsőbb Lény kultuszát kívánja utánózni — annak ellenére, hogy természetesen egészen másról van szó!”

És így tovább, arról is, hogy a szentélyek alkalmazottait különleges nevelés segítségével kellene alkalmassá tenni arra, hogy a nép bizalmát és szeretetét élvezzék, vagyis valójában egyfajta „szocialista papi rend” alapítását célzó indítványról.

Szolzenyicin többnyire szemérmes, rejtetten meghúzódo ironiája itt tehát kíméletlennek és egyértelműnek látszik. Ennél is fontosabb azon-

ban, hogy telitalálatszerűen tapint rá egy történelmileg kiformalódott társadalmi tudatállapotra, amelynek Rubin csupán extrém képviselője, s amelynek lényege az a vallás nélküli vallásosság, amely az „isten ki nyilatkoztatás” helyébe másfajta ki nyilatkoztatást állít, a régi egyház helyébe újat, az isten helyébe pedig a „bölcset”, az „atyát”, a vezért. Sztálint természetesen, akivel kapcsolatban egyébként fontos mozzanatnak érzem, hogy Rubin mintegy erőszakkal kényszeríti magát, hogy „megszeresse”, s hogy ez „sikerül” is neki, ami csak még inkább azt a feltétlen alárendeltséget, az egyéniségről való lemondást igénylő magatartásformát hangsúlyozza, ami éppen a vallásos tudat sajátja, s ami mindössze úgy jelent szakítást a korábban uralkodó ideológiával, hogy annak helyébe másikat állít, anélkül, hogy a korábbi ideológia által kifejlesztett emocionális beidegződéseket, a mitikus-kultikus lelki szükségleteket illetőleg bármilyen változást is okozott volna. Tetszetős hasonlattal élve, az ital megváltozott ugyan, de a pohár a régi maradt. Csakhogy, mint minden hasonlat, ez is sántít, mindenekelőtt azért, mert az ember mégsem pohár, vagy ha igen, hát különleges anyagból készült, olyanból, amely a beletöltött folyadékban elkerülhetetlenül oldódni kezd, sőt vegyi reakcióra lépve vele, összetételét is teljesen megváltoztatja. Szolzenyicin regényének valóságanyagát illetőleg konkrétan arra gondolok itt, hogy Oroszország társadalmi-politikai felépítéséből, „bizantiánus” kultúrájából, mindig is hiányzott az a többszólamúság, ami a nyugat-európai társadalmakban valamilyen formában mindig megvolt (ha másban nem, hát csupán az egyházi és világi hatalom egymást támogató, de ugyanakkor egymással rivalizáló kettősségében, vagy a középkori feudális állam laza és bizonytalan szerkezetében), s aminek hiánya, illetve a helyét kezdettől betöltő ortodox szellem csakis egy újfajta ortodoxiának, homogén szellemiségnek, s az általa diktált politikai gyakorlatnak kedvezhetett. Sok tekintetben még a „csúcsoktól” függetlenül is, mert bármennyire nyilvánvaló legyen, hogy egy olyan, elméletet és gyakorlatot egyedülálló szinten egyesíteni tudó egyéniség, mint Lenin, mentes volt a szóban forgó mentalitás terhéől, stratégiájában és taktikájában, mint realitáshoz, feltétlenül kénytelen volt alkalmazkodni hozzá. Ami viszont Sztálint illeti, még csak kétséges sem lehet, hogy mentes volt-e. Egykori papnövendék mivoltát regényében Szolzenyicin se tartja mellőzhetőnek, jóllehet úgy tűnik, Sztálinnak nem is kellett feltétlenül papnövendéknek lennie ahhoz, hogy azt a történelmi szerepet játssza, amit eljátszott — ugyanakkor azonban kétségtelenül van valami szimbolikus is ebben.

Rubint tehát súlyos történelmi örökség terheli, s ez bizonyos értelemben mentségnek is tekinthető. Gondolatban felmenteni azonban mégsem tudom. Annak ellenére sem, hogy Szolzenyicin sok tekintetben rokonszenvesnek, s mindenképpen emberinek mutatja meg, sőt tisztán „technikai” értelemben még kiválóan intelligensnek is. Emellett pedig Rubin fanatizmusa (mert végeredményben erről van szó) korántsem egyértelmű vagy legalábbis nem konfliktusmentes; ez jut kifejezésre nyilvánvaló rossz lelkiismeretéből fakadó rosszulletében is az Innokentij után való nyomozást, a hangfelvételek alapján történő azonosítást megelőző éjszakan vagy korábban is, az „Igor herceg peréről” szóló részben, amely mintegy a középkori ember nevetőgörcsbe, vitustáncba, szentséggyalá-

zásba átcsapó miszticizmusának képletére emlékeztet, ami megint csak azt jelzi, hogy Rubin lázadása a gondolatiságon innen marad, mivel a szentséggyalázás nem jelenti a szentség tagadását, a hívőség állapotának megszűnését, mindössze azt, hogy a hívő átmenetileg (mert a szentséggyalázást rendszerint bűnbánat követi) ellenkező előjelű emóciókkal viszonyul hozzá. És ez az, amit nem tudok Rubinnak „megbocsátani”. Annak ellenére, hogy olyan embertelen szorításban lévő személyről, amilyen Rubin, kívülállóként, „páholyból” ítélni nagyon is vitatható lehet, s hogy Rubint végeredményben az is menti, hogy amennyiben megtagadja feladatának teljesítését, ki tudja, minek teszi ki magát, esetleges félelme tehát emberileg nagyon is érthető lehet, akkor is, ha a Rubin elé állított dilemmára végső fokon más válasz is lehetséges, mint pl. a szintén fogoly és szabadulásához közeledő Geraszimovicsé, aki, mikor hasonló feladat végrehajtására szólítják föl, így válaszol: „Nem! Ez *nem* az én területem! Emberek bebörtönöztetése nem az én dolgom! Nem vagyok embervadász! Éppen elég, hogy minket bebörtönöztek.” Sőt számomra Rubin magatartásához képest, még a valaha közönséges bűnözőként működő Ruzska Doronyin naiv „kettős kémkedése” is sokkal rokonszenvesebbnek látszik.

Milyen ember tehát Rubin? Gyáva? Megalkuvó? A szó köznapi értelmében semmi esetre sem. Nem esik ugyan szó ilyesmiről a könyvben, mégis, számomra Rubin minden gesztusa azt sugallja, hogy a „frontális” ellenség, a fasiszták, ellenforradalmárok kezébe kerülve, éppen ő képviselné azt az embertípust, aki inkább darabokra vágatja magát, semhogy áruló legyen s talán ugyanerre lenne képes egy forradalmi (vagy magát annak mondó hatalom foglyaként is, ha neveltetése folytán mondjuk fasisztává formálódik), rögtön megzavarodik azonban, tehetetlenné és kiszolgáltatottá válik, amint tulajdon ideológiáján belül, saját mozgalmával kerül összeütközésbe. Ezen a számára teljesen váratlan és érthetetlen konfliktuson belül aztán érdekes módon éppen gyávasága és megalkuvása jut kifejezésre. Rubin ugyanis csupán a hit dolgában nem ismer megalkuvást, gondolkodás dolgában viszont annál megalkuvóbb: semmitől sem fél úgy, mint illúziói elvesztésétől. Tette tehát — Innokentij letartóztatásához való hozzájárulása — voltaképpen nem a szó központi értelmében vett, hanem gondolkodásbeli gyávaságának következménye, annak, hogy gondolkodását minden oldalról tilalomfák valóságos palánkjával keríti körül. Ez persze azt is jelenti, hogy Rubint nem azért „kell” elítélni, mert megtette, amit tett, hanem *amiért* megtette, bizonyos, a szó képi jelentését is elénk vetítő korlátoltsága miatt. Sőt azt is, hogy tisztán erkölcsi értelemben el sem ítélni, inkább csak „művészileg”, ahogyan Szolzsenyicin is teszi, egyebek mellett azzal is, hogy Nyerzsin már említett Jeszenyin-kötete Rubin helyett végül is a félírástudó és a polgárháborúban a fehéreknél és vörösöknél egyaránt harcoló, „elvtelen”, de természetes emberségét töretlenül megőrző Szpiridonnak jut, amivel tulajdonképpen Rubin intellektusa fölött mond sajátosan ironikus ítéletet (illetőleg figyelmeztet a Rubin-féle *ad absurdum* „elvszerű” magatartás veszélyességére), ami voltaképp Rubin figurájának tragikusságát is sajátosan groteszkké és lefokozottá teszi. E tragikum kapcsán különben Bálint Istvánnal is csak bizonyos fenntartásokkal tudok egyetérteni, amikor Burány Nándor *Különszoba* c. regényéről szóló írásában

(Üzenet, 1972 XII) a következőket írja: „A sztálini korszak igazi tragikus hősei nem azok, akik töretlen hittel kiszolgálták a rendszert, nem is csak félelemből, vagy mert ez előnyösebb volt, nem a Szibériába, börtönökbe küldött névtelenek, hanem közülük azok, akik az utolsó percig biztosra vették, hogy az igazság kiderül, Sztálin semmit sem tud minderről, és elzárkóztak rabtársaitól, mert azok talán osztályelleneségek, ők viszont hűséges hívei a szocializmusnak, vagy még inkább azok, akik elhitték, hogy a szocializmus érdekében vállalniuk kell a vádakat, önmaguk vádolásával halálba kell küldeni saját magukat.” E magatartás paradoxona ugyanis abban van, hogy Rubin csak annyiban hős, illetve mártír, amennyiben ártatlanul elítélt, ám hősiességét éppen az teszi bizonyos értelemben semmissé, hogy bár a hivatásos besúgóí szerepet korábban többször is visszautasítja, „töretlen hittel” valójában mégis a rendszer kiszolgálója marad. Nem vonja le a tulajdon sorsából adódó következtetéseket, továbbra is ugyanaz a disztingválni nem tudó, mindenütt és mindenkiben ellenséget szimatoló gyanakvás munkál benne, ami addig is hatalmában tartotta, amíg szabadlábban volt, s ami a sztálini korszak legveszedelmesebb éltetőelemét jelentette. Első pillantásra kissé merésznek ható gondolattársítás eredményeként ugyanis Rubinra is érvényesnek látszik az a megállapítás, amit Ungvári Tamás Arthur Miller drámakötetéhez írt utószavában Willy Lomanról olvashatunk, ti. hogy korlátozott értelemben válhat csak hőssé, akkor is, ha egészen más körülmények teszik ilyenné, mint Miller ügynökét. Közös vonásuk, hogy gondolkodás nélkül elfogadják egy kívülről rájuk kényszerített erkölcsi értékrend szabályait, hiányzik belőlük az uralkodó társadalmi mítosz megkérdőjelezésének és szétrombolásának készsége, míg a valódi tragikus hősök — Elektra vagy Antigoné, hogy klasszikus görög tragédia hősöket említsünk — éppen azért lesznek hőssé, hogy *önmagukat vállalják*, magasabb erkölcsi alapról szegik meg adott világuk törvényeit. De bizonyos értelemben még a shakespeare-i negatív tragikus hősöket (Macbeth, III. Richárd) is sokkal inkább jellemzi ez a tragikus hős kritériumát kimerítő önmagát vállalás, mint a Rubin — vagy Willy Loman-féleket. De akár azt is mondhatnánk, hogy Rubin figurája úgy tragikus csak, ahogyan Don Quijote alakja is az, egyúttal komikus is, éppen a tudatában valóságként élő tartalom és a tényleges valóság közötti szakadék miatt, még ha Szolzsenyicin lényegében nem is ábrázolja komikusnak, sőt még a szó nemesebb értelmében tragikomikusnak sem regényalakját, ámbár egy helyen Rubinról szóló szövege mégis olyan, hogy inkább dühösen, mint megbocsátón, nevetni kényszerít. „És mintegy e tragikus ellentmondás eredményeként, saját és társai emberi méltóságának megvédése érdekében, Rubin arra kényszerült, hogy naponta szembeszegüljön a börtön hivatalnokaival és őreivel, akiknek tetteit, saját világnézete szerint, mindenben helyénvaló, igazságos és haladó törvény diktálta. Társai viszont, akik többségükben egyáltalán nem számítottak társnak, a szobákban mindenütt csak szemrehányással illették, szidták, épp csak szét nem tépték, mivel képtelenek voltak tulajdon balsorsuk fölé emelkedni, s azt mindenekelőtt a természet törvényének való alávetettségnek tekinteni. Bármelyik cellában fordult is meg, minden újabb találkozáskor és vita során, fáradhatatlanul és sértéseiket megvetve, szüntelenül azt bizonygatta, hogy naysonalakban és

általánosságban szemlélve, minden a kívánalmak szerint alakul, virágzik az ipar, a mezőgazdaság felesleget is termel, a tudomány mérőföldes ugrásokkal halad és a kultúra szivárványként tündököl.", olvashatjuk egy helyen, s ez Don Quijote mellett, akár Panglosst, Voltaire Candide-jének a „leibnizi” lehető legjobb világban hívő filozófusának alakját is felidézheti, ám bármelyikhez hasonlítsam is Rubint kettejük közül, számomra úgy tűnik, valamiben lényegesen el is tér tőlük. Panglosson csak nevetünk, Don Quijotét viszont, amellet, hogy nevetünk rajta, szánjuk is, sőt bizonyos tiszteletet érzünk iránta. Rubin ellenben, „rejtett” nevetéssége mellett, mindenekelőtt dühít, támadásra ingerel, elkeserít. Abból a lényeges tulajdonságából adódóan, hogy az említett világirodalmi figurákkal ellentétben, veszélyes is. Ezért „megbocsáthatatlan” a szememben, amiért az ember legemberibb attributumáról mond le — tulajdon autonómiájáról, a gondolkodásról.

HÍD IRODALMI, MŰVESZETI ÉS TÁRSADALUMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. — 1973. MAJUS. — KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MIŠIĆ UTCA 1. — SZERKESZTŐSEGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ORÁIG. — KEZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA. — ELŐFIZETHETŐ A 65700-601-196-os FOLYOSZÁMLÁRA. ELŐFIZETESKOR KÉRJÜK FELTÜNTETNI A HÍD NEVÉT. — ELŐFIZETESI DÍJ BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 20.—, FÉL ÉVRE 10.—, EGYES SZÁM ÁRA 2.— DINÁR, KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 37,50, FÉL ÉVRE 18,75 DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 3.— DOLLÁR, FÉL ÉVRE 1,50 DOLLÁR. — KESZÜLT A FÓRUM NYOMDÁJÁBAN NOVI SADON
